

**HALİT ZİYA UŞAKLIGİL’İN “MÂÎ VE SİYAH” ADLI ROMANINDA
BULUNAN BİRLEŞİK CÜMLELER
Özlem GÜRAY
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)
Eskişehir, 2010**

**HALİT ZİYA UŞAKLIGİL’İN “MÂÎ VE SİYAH” ADLI ROMANINDA
BULUNAN BİRLEŞİK CÜMLELER**

Özlem GÜRAY

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hülya PİLANCI**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekim 2010**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL’İN “MÂÎ VE SİYAH” ADLI ROMANINDA BULUNAN BİRLEŞİK CÜMLELER

Özlem GÜRAY

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2010
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hülya Pilancı

Servet-i Fünun dönemi, Türk Edebiyatı tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Halit Ziya Uşaklıgil bu dönemin en önemli yazarlarından biridir. Yazar roman türüne getirmiş olduğu üslup ve teknikle dönemindeki ve kendinden sonraki yazarları etkilemiştir.

Halit Ziya’nın romanlarındaki en belirgin özellik ağır ve süslü bir dil yanında kullandığı üsluptur. Yazarın bu özelliklerinin en iyi şekilde görüldüğü *Mâî ve Siyah* romanında bulunan birleşik cümleler çalışmamızın özünü oluşturmaktadır. Bu cümlelerin incelenmesi yazarın ve dönemin roman dilini anlamak açısından önemlidir.

Çalışmanın giriş kısmında, Servet-i Fünun döneminin genel özellikleri, Halit Ziya’nın bu edebî akım içerisindeki yeri ve önemi, romancılığı ve hikâyeciliği, *Mâî ve Siyah* romanının dil ve üslubu ile birleşik cümle konusu değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirmelerden sonra Tahsin Banguoğlu’nun birleşik cümle hakkındaki görüşleri esas alınarak *Mâî ve Siyah* romanının 1914 tarihli orijinal baskısındaki birleşik cümleler incelenmiştir. Eserde birleşik cümle türlerinin hepsinden birçok örnek bulunmaktadır. Yazarın roman diline getirdiği yenilikler bu örneklerden de anlaşılmaktadır.

İncelenen eser ve bu eserden hareketle Halit Ziya’nın romancılığı, dil ve teknikteki titizliği, romanlarında sıkça kullandığı birleşik cümle yapıları ve farklı cümle kuruluşları çalışmanın sonuç bölümünde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Mâî ve Siyah’ta çok sayıda bulunan yabancı kelime ve anlaşılması güç tamlamalar nedeniyle, incelenen örneklerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için çalışmanın sonuna bu romandaki yabancı kelimelerden oluşan bir sözlük eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Servet-i Fünun, Halit Ziya Uşaklıgil, *Mâî ve Siyah*, Birleşik Cümle

ABSTRACT
THE COMPOUND SENTENCES IN THE NOVEL “MÂÎ VE SİYAH” OF
HALİT ZİYA UŞAKLIĞİL

Özlem GÜRAY
Department of Turkish Language and Literature
Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, September 2010
Adviser: Yrd. Doç. Dr. Hülya Pilancı

Servet-i Fünun era is a turning point in Turkish Literature. Halit Ziya Uşaklıgil is one of the most important writers in this era. With the style and technique he used in novels the writer influenced the writers in his period and after him.

The most distinct feature of Halit Ziya Uşaklıgil's novels is a dense and embellished language and style. Compound sentences in the writer's novel *Mâî and Siyah* which is seen the writer's these features clearly constitute the essence of our work. It is important to examine these sentences to understand the writer and the novel language of the era.

In the introduction part of our work common features of Servet-i Fünun era, the importance and place of Halit Ziya in this literary movement, the language and style of the novel *Mâî and Siyah* and compound sentences are evaluated.

After these evaluations, compound words in the novel are examined based on Tahsin Banguoğlu's views about compound sentences and the original printing in 1914 of the novel *Mâî and Siyah*. Many examples present all of the compound sentences type in the work. The novelties the writer brings to novel language are understood from these examples

The examined work and Halit Ziya's novel writing, his particularity of the language and technique, structures of the compound sentence he often used in his novel and structures of different sentences are tried to be evaluated in the conclusion part of the work.

Because of many unknown words and prepositional phrases which is hard to be understood in *Mâî and Siyah*, a dictionary which consists unfamiliar words in this novel is added to the conclusion of this work to facilitate reading the examined examples.

Key Words: Servet-i Fünun, Halit Ziya Uşaklıgil, *Mâî ve Siyah*, Compound Sentence

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Özlem GÜRAY'ın "**Halit Ziya UŞAKLIGİL**'in Mai ve Siyah Adlı Romanında Bulunan Birleşik Cümleler" başlıklı tezi **08 Ekim 2010** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Yard.Doç.Dr.Hülya PİLANCI

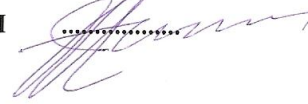
İmza

Üye : Yard.Doç.Dr.Muharrem DAYANÇ

Üye : Yard.Doç.Dr.Mehmet Mahir TULUM

Prof.Dr.Ramazan GEYLAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Türk dilinin bir yazı ve edebiyat dili olarak köklü bir geçmişi vardır. Ancak, bu kadar eski bir tarihe sahip olan ve edebiyat aracılığıyla yüksek bir düzeye ulaşan dilimizin ne yazık ki gramer konularında sorunları vardır. Bu konulardan biri olan birleşik cümle yapılarının sınıflandırılması ve değerlendirilmesinde yazarlar arasında Türkçenin kendi yapı ve işleyişine uygun bir sistem birliği sağlanamamıştır.

Üzerinde çok tartışılan ve anlaşılmaya varılamayan konulardan biri de Türkçedeki birleşik cümle yapılarıdır. Buradan hareketle, çalışmamızın konusu karmaşık bir yapı arz eden birleşik cümle üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda, Halit Ziya Uşaklıgil'in birleşik cümle yapıları bakımından zengin olan *Mâî ve Siyah* romanı incelenmiştir. Buradaki örneklerden yola çıkılarak, birleşik cümle yapılarının Türk dilinin gelişim süreci içerisindeki önemli yeri belirtilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma süresince, sabır ve özveriyle yol göstermesinden dolayı, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Hülya PİLANCI'ya, bana her zaman destek olan annem Emine GÜRAY ve benden yardımlarını esirgemeyen öğretmen arkadaşlarım Arzu Bahadır ve Kenan Yıldız'a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZGEÇMİŞ

Özlem GÜRAY

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans : 2006 Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: İzmit / 1983

Cinsiyet: Bayan

Yabancı Dil: İngilizce

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Servet-i Fünun Edebiyatı.....	3
1.1.1. Servet-i Fünun Edebiyatı Romanlarının Özellikleri.....	6
1.2. Halit Ziya Uşaklıgil.....	8
1.2.1. Hayatı.....	8
1.2.2. Edebî Kişiliği.....	10
1.2.2.1. Romancılığı.....	10
1.2.2.2. Hikâyeciliği.....	12
1.2.2.3. Diğer Çalışmaları.....	14
1.2.3. Eserleri.....	15
1.3. Mâî ve Siyah.....	16
1.3.1. Mâî ve Siyah Romanının Dil ve Üslubu.....	17
1.4. Birleşik Cümle İle İlgili Görüşler.....	20
2. YÖNTEM.....	22
3. BULGULAR VE YORUM.....	23
3.1. Birleşik Cümle Örnekleri.....	23
3.1.1. Birleşik Cümlelerin Yapılışı.....	23
3.1.2. Birleşik Cümlelerin Çeşitleri.....	23
3.1.2.1. Tümleme Birleşik Cümle.....	24
3.1.2.1.1. –Sa Morfemiyle Kurulan Birleşik Cümleler.....	25
3.1.2.1.2. İlinti Zamiri Cümlesi.....	26
3.1.2.1.2.1. Ki İlinti Cümlesi.....	27
3.1.2.1.3. Bağlam Cümlesi.....	30
3.1.2.1.3.1. Yan Yana Bağlam Cümlesi.....	30
3.1.2.1.3.1.1. Ulama Cümlesi.....	30
3.1.2.1.3.1.2. Ayırtlama Cümlesi.....	36
3.1.2.1.3.1.3. Karşıtlama Cümlesi.....	36
3.1.2.1.3.1.4. Almaşma Cümlesi.....	37
3.1.2.1.3.1.5. Üsteleme Cümlesi.....	38
3.1.2.1.3.1.6. Açıklama Cümlesi.....	39
3.1.2.1.3.2. Alt Alta Bağlam Cümlesi.....	39
3.1.2.1.3.2.1. Salt Bağlam Cümlesi.....	39
3.1.2.1.3.2.2. Yer Verme Cümlesi.....	42
3.1.2.1.3.2.3. Sebep Cümlesi.....	42
3.1.2.1.3.2.4. Sonuç Cümlesi.....	42
3.1.2.1.3.2.5. Amaç Cümlesi.....	43
3.1.2.1.3.2.6. Şart Bağlam Cümlesi.....	43

	<u>Sayfa</u>
3.1.2.2. Karmaşık Birleşik Cümle.....	44
3.1.2.2.1. Adfiil Cümlesi.....	44
3.1.2.2.1.1. Adfiil Kimse Cümlesi.....	45
3.1.2.2.1.2. Adfiil Nesne Cümlesi.....	46
3.1.2.2.1.3. Adfiil Belirtme Cümlesi.....	47
3.1.2.2.2. Sıfatfiil Cümlesi.....	47
3.1.2.2.2.1. Sıfatsı Sıfatfiil Cümlesi.....	48
3.1.2.2.2.2. Zamirsi Sıfatfiil Cümlesi.....	51
3.1.2.2.2.3. Adfiilsi Sıfatfiil Cümlesi.....	52
3.1.2.2.3. Zarffiil Cümlesi.....	53
3.1.2.2.3.1. Yan Yana Zarffiil Cümlesi.....	55
3.1.2.2.3.1.1. Ulama Cümlesi.....	55
3.1.2.2.3.1.2. Karşıtlama Cümlesi.....	56
3.1.2.2.3.1.3. Üsteleme Cümlesi.....	58
3.1.2.2.3.2. Alt Alta Zarffiil Cümlesi.....	58
3.1.2.2.3.2.1. Hâl Cümlesi.....	58
3.1.2.2.3.2.2. Zaman Cümlesi.....	61
3.1.2.2.3.2.2.1. İzleme Cümlesi.....	61
3.1.2.2.3.2.2.2. Vakitleme Cümlesi.....	62
3.1.2.2.3.2.2.3. Eşzaman Cümlesi.....	63
3.1.2.2.3.2.2.4. Başlangıç Cümlesi.....	65
3.1.2.2.3.2.2.5. Bitim Cümlesi.....	65
3.1.2.2.3.2.2.6. Öncelik Cümlesi.....	65
3.1.2.2.3.2.2.7. Sonralık Cümlesi.....	66
3.1.2.2.3.2.3. Karşılaştırma Cümlesi.....	67
3.1.2.2.3.2.3.1. Gerçek Karşılaştırma Cümlesi.....	67
3.1.2.2.3.2.3.2. Tutmaca Karşılaştırma Cümlesi.....	68
3.1.2.2.3.2.4. Sebep Cümlesi.....	70
3.1.2.2.3.2.5. Sonuç Cümlesi.....	71
3.1.2.2.3.2.6. Amaç Cümlesi.....	72
3.1.2.2.3.2.7. Şart Cümlesi.....	74
3.1.2.3. İç İçe Birleşik Cümle.....	74
3.1.2.4. Ara Sözlü ve Ara Cümleli Birleşik Cümleler.....	79
3.2. Sözlük.....	83
4. SONUÇ.....	143
KAYNAKÇA.....	144

KISALTMALAR LİSTESİ

Ar.:	Arapça
As.:	Asker, askerî, askerlik
astr.:	Astronomi
b.:	Birleşik
bk.:	Bakınız
bs.:	Baskı, basım, basılış
c.:	Çoğul
C.:	Cilt
coğ.:	Coğrafya
Çev.:	Çeviren
e.:	Edat
ed. :	Edebiyat
esk.:	Eski
Far.:	Farsça
fel.:	Felsefe
fık.:	Fıkıh
fiz.:	Fizik
geo.:	Geometri
gr.:	Gramer
g.s.:	Güzel sanatlar
hek.:	Hekimlik
huk.:	Hukuk
hzl.:	Hazırlayan
is.:	İsim
it.:	İsim Tamlaması
jeol.:	Jeoloji
kim.:	Kimya
man.:	Mantık
mat.:	Matematik
MEB.:	Millî Eğitim Bakanlığı
mec.:	Mecaz

müen.:	Müennes
müz.:	Müzik
Osm.:	Osmanlı
Osm.T.:	Osmanlı Türkçesi
öz. is.:	Özel isim
psikol.:	Psikoloji
s.:	Sayfa
sf.:	Sıfat
sül.:	Sülâsî
T.:	Türkçe
tar.:	Tarih
tas.:	Tasavvuf
tic.:	Ticaret
vb.:	Ve benzeri, ve başkası, ve bunun gibi
vd.:	Ve diğerleri
Yay.:	Yayınları, yayınevi
Yun.:	Yunanca
zf.:	Zarf

1. GİRİŞ

Servet-i Fünun dönemi, Türk edebiyatında batıya yönelme yolunda atılmış önemli bir adımdır. Bu dönemin ana karakteri çağdaş Fransız edebiyatına benzer eserler vermektir. Bu dönemde konuşma dilinden uzaklaşmış, Arapça ve Farsça kelimelerle bu dillerin kurallarıyla oluşturulan terkipler dilimizde yer edinmiştir. Bununla birlikte, Fransız yazarların örnek alınmasıyla şiir ve nesirde Fransızcanın etkisi de yoğun olarak hissedilmiştir. Servet-i Fünun döneminde asıl önemli gelişme roman türünde olmuştur. Halit Ziya Uşaklıgil batılı anlamda ilk romanları yazan romancıdır. Sanatçı aynı zamanda roman tekniğinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Yazara haklı şöhretini kazandıran eseri hiç kuşkusuz *Mâî ve Siyah*'tır. Bu roman Servet-i Fünun topluluğunun bir beyannamesi niteliğindedir. Romanda üzerinde durulması gereken en önemli nokta yazarın sanatkârane dil ve üslubudur. Bu doğrultuda devrik cümleler kurarak, fiilden önce gelmesi gereken tamamlayıcı öğeleri kimi zaman fiilin sonuna getirerek, asıl düşünceyi anlatan sözcük ya da sözcükleri kimi zaman bağımsız vererek, kimi cümleleri yarıda keserek ve bolca ünlem ifadeleri kullanma gibi yöntemler kullanarak ince bir anlatım dili geliştirmiştir. Yazarın, konuşma dilinden uzak, Arapça ve Farsça terkiplerle zincirleme tamlamalarla dolu kendine has bir dili vardır. Yazar, Türkçenin sadeleşme süreci içerisinde bazı eserlerini dil ve anlatım bakımından kendi anlayış ve ölçülerine göre belli oranda sadeleştirmişse de bu sadeleştirme günümüze göre yetersiz kalmıştır.

Mai ve Siyah'ın bir özelliği de yazarın, realizm etkisiyle gerçeği olduğu gibi göstermek için kullandığı ayrıntılı tasvir ve tahlillerle süslü uzun cümlelerdir. Bu durum romanda birleşik cümle yapılarının artmasına yol açmıştır.

Buradan yola çıkılarak, Türk romanında ayrı bir öneme sahip olan Mai ve Siyah'ta bulunan birleşik cümleler bu çalışmada incelenmeye çalışılmıştır. Bu romanın incelenmesinin nedeni, eserin her türden birleşik cümle örneklerini bünyesinde barındırmasıdır. Aynı zamanda, bu örneklerden hareketle yazarın ağır, karmaşık olarak adlandırılan dili yanında roman tekniğindeki ustalığı da belirtilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Türkçede cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması konusunda farklı görüşler vardır. Cümlelerin yapısını anlatan “basit, yalın, birleşik, girişik, kaynaşık, sıra, sıralı, bağlı, bağlam, bağımlı, bağımsız, ilgi” gibi

terimler Türkçedeki yorum, terim ve değerlendirme kargaşasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması konusundaki anlaşmazlık daha çok basit ve birleşik cümle ayrımında görülmektedir. Bir anlayışa göre, içinde zarfîil, sıfatîil ve adîil bulunan cümleler basit yapıli kabul edilirken başka bir anlayışa göre birleşik yapıli kabul edilmektedir. Araştırmacılar, cümlenin var olabilmesi için “yargı” kavramına ihtiyaç olduğu konusunda birleşseler de cümlenin yapı bakımından sınıflandırmasında “yargı” ve “yapı” kavramında birleşmemişlerdir. Tek bir yargı bildiren yani tek bir yüklemi olan cümleler basit cümle olarak adlandırılır. Bununla birlikte, içinde sıfatîil, zarfîil ve adîil bulunan cümleler bir görüşe göre, bu unsurların yargı bildirmediikleri gerekçesiyle basit cümle olarak kabul edilirken, aynı tür cümleler, farklı bir görüşe göre de bu unsurların yargılı, yarım yargılı ve yan yargılı olduğu gerekçesiyle birleşik cümle olarak değerlendirilir. Bu tür cümleler, “birden çok hüküm bildiren cümle” veya “bir baş cümleyle onun üyelerinden birinin yerini alan bir ikincil cümleden meydana gelen cümle” olarak tanımlanmakta ve sıfatîil, zarfîil ve adîil yargı bildiren ikincil cümle olarak kabul edilmektedir. Görüldüğü gibi, bu sınıflandırmada yargı anlayışları bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Birleşik cümlelerin sınıflandırılmasında da farklı görüşler vardır. Bu sınıflandırmalarda kullanılan terimlerin farklı olması da sıkıntı yaratmaktadır. Cümlelerin sınıflandırılmasında, ortak kabullerin kişisel tercihlere göre farklı terimlerle anlatılması zihinleri karıştırıp anlamayı zorlaştırmaktadır.

Üzerinde yapılan tartışmaların devam ettiği birleşik cümle konusu bu çalışmanın asıl içeriğini oluşturmaktadır. *Mâî ve Siyah*, birleşik cümle bakımından geniş bir hacme sahiptir. Eserdeki örnekler incelendiğinde Halit Ziya’nın, dili kullanmadaki başarısı bir kez daha görülmektedir. Yazarın romanlarındaki başarısında, sahip olduğu dil bilgisini yetkin bir şekilde eserlerine yansıtabilmesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

1.1. Servet-i Fünun Edebiyatı

Edebî ve fikrî hayatımızın önemli bir safhası olan Servet-i Fünun dönemi, Türk edebiyatının Avrupaileşmesi yolunda Tanzimatla başlayan hazırlıkların tamamlandığı bir dönemdir. Edebiyat tarihçileri ve araştırmacılar bu dönemin Türk edebiyatı tarihinde bir dönüm noktası olduğu görüşünde birleşmektedirler. Türk Edebiyatının birçok türünde belirli görüşlerin dışına çıkılıp daha önce görülmemiş yenilikler yapılmıştır. Servet-i Fünuncular sayesinde edebiyatımız modern bir edebiyat halini almıştır.

Servet-i Fünun dergisi, bu dergi etrafında toplanan edebiyatçıların, savundukları edebî görüşlerini açıklamada, bu görüşler doğrultusunda kaleme aldıkları eserlerini yayınlamada bir araç görevi yüklenmiş, hatta bu dönem edebiyatçılarına bir edebî topluluk olarak adını vermiştir. Edebîyat-ı Cedîde (Yeni edebiyat) Divân Edebiyatına karşı kurulmaya çalışılan Avrupaî Türk edebiyatını ifade etmek için Tanzimat devrinde kullanılmaya başlanmıştır. Yeniliğin üstüne yenilik yapıldığı için Servet-i Fünun Edebiyatına da Yeni Edebiyat-ı Cedîde denilmiştir.

Servet-i Fünun, edebiyat tarihimizde Batılı anlamda ekol olan bir topluluktur. Servet-i Fünun Edebiyatı, 1896–1901 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Servet-i Fünun, 27 Mart 1891’de Ahmet İhsan (Tokgöz) tarafından yayınlanmaya başlanan bir dergidir. 1895’te **Malumat** dergisinde Hasan Âsa’ın “Burhan-ı Kudret” adlı şiirinin yayınlanması üzerine, kafiye konusunda ileri ölçüye varan bir tartışma başlamıştır (Tuncer, 1992: 7). “Abes” ve “Muktebes” kelimelerinin kafiye oluşturmayaacağı görüşü nedeniyle ortaya çıktığı için Abes-Muktebes tartışması olarak anılan bu tartışmadan sonra Recâîzâde Mahmut Ekrem’in telkinleriyle Tevfik Fikret yeni bir edebî akımın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tartışma ses ve yazım yönünden hangi sözcüklerin uyaklı sayılacağı konusunda Türk yazarları arasında çıkan ve yeni bir şiir beğenisinin yerleşmesine temel oluşturan bir tartışmadır. Eski edebiyat taraftarı olan Muallim Naci, “Kafiye göz içindir” görüşünü savunurken yeni edebiyat taraftarı olan Recâîzâde Mahmut Ekrem, “Kafiye kulak içindir” görüşünü savunmuştur. Yeniyi savunanlar Recâîzâde Mahmut Ekrem’in teşvikleriyle Servet-i Fünun dergisi etrafında birleştiler. Edebî yazı ve etkinliklerini Tevfik Fikret’in başkanlığı altında gerçekleştirdiler. Böylece Recâîzâde ile Naci arasındaki çekişme, Servet-i Fünun edebiyatının doğmasını sağladı. Tevfik Fikret’in dergiye girmesiyle başlayan bu edebî hareket 1901’de sona ermiştir (Ercilasun, 1997: 293). Hüseyin Cahit Yalçın’ın Fransızcadan çevirdiği

“Edebiyat ve Hukuk” adlı makalesinin II. Abdülhamit yönetimince kışkırtıcı bulunması, derginin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır (Ercilasun, 1997: 305). Dergi altı ay sonra 5 Aralık 1901’de tekrar çıkmaya başlasa da eski edebî faaliyetini sürdürememiştir. 1908’e kadar pek az şey yayınlayan Servet-i Fünuncular bu tarihten sonra tekrar ortaya çıksalar da değişen şartlar ve yeni neslin inkârlarıyla karşılaşmışlardır. Çalışmalarını farklı dergilerde sürdürmüşlerse de hiçbir zaman tekrar bir araya gelememişlerdir (Akyüz, 1995: 92). Bununla birlikte Servet-i Fünun dergisi “Uyanış Servet-i Fünun” adıyla 1944 yılına kadar alınmaya devam etmiştir.

Yukarıda Servet-i Fünun Edebiyatı’nın ve doğal olarak bu edebiyatın ortaya çıkmasını sağlayan Servet-i Fünun dergisinin başlangıç ve bitiş süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda biraz da Servet-i Fünun Edebiyatının özelliklerine değinmek gereklidir.

Servet-i Fünûn Devri, Türk edebiyatında 1860 yılından beri devam eden Doğu-Batı mücadelesinin sonucunu belirleyen bir dönemdir. Birçok çalışmanın yapıldığı bu dönemde Türk Edebiyatı, hemen hemen her bakımdan bütünüyle Avrupaî bir nitelik kazanmıştır (Akyüz, 1995: 88).

19. yüzyıl Fransız Edebiyatının bütün özelliklerini iyi bilen Servet-i Fünuncular, bu özellikleri tercüme yoluyla dergide aktarmışlardır. Türk edebiyatında olmayan yeni imajları da çevirerek aktarmaya çalışmışlar, bunu yaparken Farsça ve Arapça kelimelerden de çokça faydalanmışlardır. Yeni bir dil ve sanat görüşü ortaya atan şair ve yazarlar edebiyatın yüksek zümreye hitap etmesi gerektiğini savunmuşlar, ahenkli buldukları kelimeleri anlaşılmasa bile kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu durum, Tanzimat’la başlayan halka yönelme hareketine aykırı bir durumdur. Servet-i Fünuncuların bu anlayışları, karşıt görüşleri olan bazı yazarlar tarafından eleştirilmiş ve “Dekadanlık” ile suçlanmalarına sebep olmuştur (Ercilasun, 1997: 300–301).

Servet-i Fünun Edebiyatı, Batıyı tanıyan ve bilen bir edebiyattır. 1890’dan sonra Stendhal, Flaubert, Balzac, Goncourt ve Bourget gibi romancıları okumuş ve etkilenmişlerdir. Edebiyatı, batılı anlamda algılamış ve bu modern anlayışı edebiyatımıza yerleştirmeye çalışmışlardır. Batı’nın bütün edebî türlerini, tekniğine uygun biçimde edebiyatımıza mal etmeyi başarmışlardır. Küçük hikâye, mensur şiir, roman ve tenkit gibi edebî türler, Servet-i Fünun Edebiyatı’nın kurduğu ve kullandığı türlerdir.

Servet-i Fünun edebiyatına Tevfik Fikret - Halit Ziya Mektebi de denilmiştir. Servet-i Fünuncular nesirle şiir söylemeye çalışmışlardır. “Sanat için sanat” ilkesini benimseyen sanatçılar aruz ölçüsünün birçok kalıbını şiirde uygulamışlardır. Şiire her şeyin konu edilebileceğini savunmuşlar fakat dönemin siyasal baskıları dolayısıyla daha çok aşk, doğa, aile ve günlük yaşam konularına eğilmişler, sanatkârane üslup ve yeni bir söz varlığı yaratma endişesiyle çok ağır bir dil kullanmışlardır. Şiirde; Tevfik Fikret, Cenab Şehabettin, Hüseyin Siret Özsever, Hüseyin Suad Yalçın, Ali Ekrem Bolayır ve Süleyman Nazif öne çıkan isimlerdir.

Servet-i Fünun dergisinde hikâyeleri yayımlanan Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Ahmet Hikmet ve onlara yol göstericilik de yapmaya çalışan Halit Ziya Edebiyat-ı Cedide’nin nesirdeki temelini oluştururlar. (Özön, 1941: 233) de belirtildiği gibi özellikle Halit Ziya Servet-i Fünun neslinin nesir ve hikâye üstadıdır. Küçük hikâye örnekleri de bu dönemde verilir. Klâsik vaka hikâyelerinin temsilcisi Halit Ziya’dır. Şiirde olduğu gibi, hikâye ve romanda da devrin siyasi baskıları nedeniyle sosyal konulardan uzak durulmuştur. Ağır bir dil ve süslü bir üslup hâkimdir.

Tanzimat yazarları edebiyatı; milleti aydınlatmak, ilim ve irfan yolunda yükseltmek, Batı medeniyetinin seviyesine çıkarmak için bir araç olarak görmüşlerdir. Servet-i Fünuncular ise edebiyatın amacını yine edebiyat olarak görmüşlerdir. Bu anlayışın edebiyatta kısa sürede köklü değişikliklerin gerçekleşmesinde çok etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, sahip oldukları bu anlayış yaşadıkları devrin sosyal ve siyasal gerçeklerine duyarsız kalmakla suçlanmalarına neden olmuştur. Siyasal olaylara devrin içinde bulunduğu durum nedeniyle eğilememişlerdir fakat sosyal konulara uzak kalmamışlardır.

Servet-i Fünun dilinin tamamıyla yapma ve sadelikten uzak bir dil olduğu gibi genel bir eleştiri vardır. Servet-i Fünun topluluğunda dil konusundaki tartışmalar dilin sadeleştirilmesi üzerine olmuştur. Ancak topluluk genel olarak Arapça ve Farsçasız Türkçe olmayacağı görüşündedir (Önertoy, 1980: 184). Bununla birlikte, Türkçenin Servet-i Fünundan sonra sadeliğe doğru attığı büyük adım dilin fakirleşmesi tehlikesini doğurmamıştır. Bu başarının sağlanmasında, yapılan sadeleştirme hareketinin Servet-i Fünun gibi zengin bir devirden hareket etmesi önemli bir etkidir.

Servet-i Fünun dönemi nesir yazarlarının edebiyat/sanat anlayışları, dili kullanım ve değerlendirişleri, üslup ve genel özellikleri ana hatlarıyla yukarıda verilmeye

çalışılmıştır. Bunların dışında sanatçılar tiyatro, dergi, gazete gibi alanlara da yönelmişlerdir. Servet-i Fünuncular ülkenin içinde olduğu durum yüzünden tiyatro türünde yeteri kadar eser verememişlerdir. Tiyatroda dikkat çeken isim Hüseyin Suat'tır. Tiyatroda halk diline yaklaştırmaya çalışılmış, daha çok aile çevresinde geçen konular işlenmiştir.

Servet-i Fünun Edebiyatı, dönemin basın hayatına getirdiği kısıtlamalara rağmen dergi ve gazete alanında da başarılı olmuştur. Genellikle Batı edebiyatını tanıtan makaleler yazılmıştır. Tenkit türünde Servet-i Fünun döneminin en önemli eleştirmeni Ahmet Şuayb'dır. Hüseyin Cahit ve Cenap Şahabettin de tenkitler yazmıştır. Tenkitte üç yol takip edilmiştir: Kendilerine yapılan eleştirileri cevaplamak, kendi edebiyat anlayışlarını tanıtmak, Batı edebiyatı hakkında değerlendirmeler yapmak ve o dönem edebî akımlarını gündeme getirmek (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977: 535).

Yukarıda değinilen türlerde eserler veren Servet-i Fünuncular, karamsar hayat görüşünde birleşirler. Eserlerinde realiteden kaçış, hayal-hakikat tezaadı, karamsarlık, tabiat ve kadın gibi temaları işlemişlerdir. Konularını dar bir perspektifle ele almalarına rağmen şiirde, tenkitte ve romanda teknik sağlamlığıyla başarılı eserler vermişlerdir.

Servet-i Fünun Edebiyatı veya Edebiyat-ı Cedide Türk edebiyatında 1860'tan sonra başlayan batılılaşma hareketinin bir devamı ve kesin sonucudur. Türk edebiyatını modernleştirmek için izledikleri yol Tanzimat edebiyatındaki çabalardan daha etkilidir. Onlar, Tanzimat edebiyatında basit durumda olan batılı tekniği bütün edebî türlere kusursuz şekilde uygulamış ve onu tam olarak Avrupaî bir düzeye getirmişlerdir. XX. yüzyılın başlarında, Servet-i Fünun devri kapanırken Avrupaî görünüşte bir Türk edebiyatı da kurulmuştur (Akyüz, 1995: 92).

1.1.1. Servet-i Fünun Edebiyatı Romanlarının Özellikleri

Türk edebiyatında batılı tarzdaki ilk romanlar 1860'tan sonra görülmeye başlar. Önce tanınmış Fransız romancılarından çevrilen örnekleri, bir süre sonra yerli eserler izler (Kavcar, 1985: 9). Türk romanı Tanzimatla birlikte tema, dil ve üslup bakımından halka yönelmiştir. Ancak 1875'ten itibaren devrin romancıları dil ve üslup açısından ayrılıklara düşmüş ve Fransız romantiklerinin etkisiyle hayallerle süslü, Arapça ve Farsça tamlamalarla dolu sanatkârane bir üslup kullanmışlardır. Sanatkârane üslupla Avrupaî roman tekniğini birleştiren Namîk Kemal'in izinden giden Türk romancıları,

Fransız realizminin de etkisiyle realizme yönelmeye başlamışlardır. Bununla birlikte Servet-i Fünun döneminde yazarlar romantizmin etkilerinden tamamen kurtulamamışlardır. Bu nedenle Servet-i Fünun romancılarının ilk denemelerinde realizmin etkileri görülememektedir.

Tanzimat'tan sonra gelişen edebiyatımızın en büyük özelliklerinin başında “sosyal fayda” peşinde koşması gelir. Bu sayede Türk edebiyatı yüzyıllardan beri ilk kez olarak gerçek hayatla yüzleşerek olayları ve insanları oldukları gibi göstermeye başlamışlardır (Kavcar, 1985: 11). Bundan dolayı Tanzimat sonrası Türk edebiyatını eski Türk edebiyatından ayıran en önemli özelliklerden biri, dinî, tasavvufî ve masallara has kapalı dünya görüşünün yerini gerçekçi ve akılcı görüşün almış olmasıdır (Kaplan, Enginün ve Emil, 1974: 18). Zamanla realizme yönelen sanatçılar, içinde yaşadıkları çevreyi az da olsa eserlerinde göstermeye çalışmışlardır. O dönemde ülkenin sosyal ve kültürel durumunun etkisiyle Batı medeniyetine uyum göstermeye çalışan Servet-i Fünun romancıları, eserlerinde kendi zevklerine uygun, istedikleri gibi bir batılı hayat örnekleri vermişlerdir. Sanatçının yol göstericilik gücüne inanmışlardır. (Akyüz, 1995: 112) de belirtildiği üzere Tevfik Fikret Servet-i Fünun'da yazdığı bir Musâhabe-i Edebiyye'de, bazı romanların sosyal hayat üzerindeki etkisini konuşurken, Halit Ziya'nın: “Ooo... Şüphesiz, hayatı romanlar yapıyor!” dediğini anlatır.

Servet-i Fünun romancıları, Türk toplumuna batılılaşma sürecinde yol gösterici olmaya çalışmışlardır. Bu yönden bakıldığında, bu romanın Türk toplumunun adetlerini, kültürünü yansıtmadığı, sadece ferdî duygulara yer verdiği yönündeki eleştiriler doğru değildir. Bununla ilgili olarak Akyüz (1995: 112) **Mâî ve Siyah**'ta, idealist bir şairin iç dünyasının yanında, orta halli bir Türk ailesinin yaşayış tarzının, geleneklerinin ve dönemin basın hayatının; **Aşk-ı Memnu**'da, batılı yaşam tarzını benimseyen zengin bir Türk ailesinin; **Kırk Hayatlar**'da ise Türk toplumunun değişik çevrelerinden insanların hayatlarının anlatıldığını vurgulamaktadır. Sosyal konulara çok yer veremeyen yazarlar kahramanların iç dünyasını anlatmış, sosyal hayatı ise tasvir etmekle yetinmişlerdir. Bu da realist roman tekniğinin özelliklerinden biridir.

Bu devir romanlarında yazarlar hayatta görülen ya da görülmesi mümkün olan kişileri anlatmışlardır. Bunlar genellikle aydın tabakaya mensup kişilerdir. Az görülmekle birlikte, bazen halk tabakasından olan kimseler de konu edilmiştir. Olay kahramanlarının kişilik özelliklerini daha iyi yansıtmak amacıyla uzun çevre tasvirleri

yapılmıştır. Yazarlar, eserlerinde kendi kişiliklerini gizlemiş; olaylar kahramanların bakış açısından anlatılmıştır. Bu durum, edebiyatımızda hikâye ve roman türünün gelişmesinde önemli bir aşama sayılabilir. Yazarlar olayları batının teknik ve yöntemine bağlı kalarak anlatmış; taklit etmeyerek kendi yaşamlarından seçmişlerdir. Olaylar genellikle İstanbul’da geçer. Baskıcı yönetim nedeniyle romancılar sosyal içerikli temalardan uzak durarak hayal-hakikat çatışması, mutsuz aşklar, karamsarlık gibi bireysel temalara yer vermişlerdir.

Aydın kesime hitap eden sanatçıların ağır ve süslü üslubunun yanında eserlerinde sıkça görülen Arapça ve Farsça kurallar ve kelimeler beraberinde dil zenginliğini getirir de öte yandan dilin anlaşılabilir hale gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, Fransız edebiyatından birtakım kavramlar Türkçeye aktarılmış ve Farsça kurallarla yapılan bazı tamlamalar ve bileşik sıfatlara sıkça yer verilmiştir.

Yazarlar Fransızcanın söz dizimini Türkçeye uygulayarak Türkçenin söz dizimini genişletmişlerdir. Kurallı cümleler yanında devrik cümle yapılarına da yer vermişlerdir. Roman ve hikâyelerde genellikle geçmiş zaman kipiyle kurulmuş fiil cümleleri kullanılması zorunluluğunu yıkarak, farklı kiplerde cümleler kurmuşlardır. Bazen cümleler yarıda kesilmiştir. Bazen de ara sözlü ya da ara cümleli cümle yapılarına da yer vermişlerdir. Bunların yanında, Fransız dil ve edebiyatından alınan bazı söyleyiş özelliklerini de çok sık kullanmışlardır. “Ve” bağlacına, “ah!” ve “oh!” gibi ünlemlere cümlelerde bol bol yer vermişlerdir. Kimi zaman cümlenin başına ya da ortasına *evet* sözcüğü eklenerek düşünce pekiştirilmiştir (Cevdet Kudret, 2009: 131–135).

Yukarıda verilen bilgilere bakıldığında edebiyat türleri arasında en önemli gelişmelerin ve yeniliklerin Servet-i Fünun döneminde hikâye ve roman alanında olduğu görülür. Hiç kuşkusuz bu devrin nesirdeki ustası daha önce de belirtildiği gibi Halit Ziya’dır. Çalışmamıza kaynaklık eden yazarın hayatı, edebî kişiliği ve en önemli eseri kabul edilen *Mâî ve Siyah* adlı romanından bahsedilmesi yerinde olacaktır.

1.2. Halit Ziya Uşaklıgil

1.2.1. Hayatı

1867 yılında İstanbul’da doğan yazarın ailesi aslen Uşaklı olup sonradan İzmir’e yerleşmiştir. Babası, bir halı tüccarı olan Halil Efendi’dir. Halit Ziya ilk öğrenimini Fatih Rüştîyesinde sürdürür. Sekiz on yaşlarındayken İzmir’e giderek Fransızca eğitim

veren Mechitariste Okulunda orta öğrenimini tamamlar. Küçük yaşlarda okuma alışkanlığı kazanan Halit Ziya roman ve hikâyeye ilgi duyar. Burada Fransız dil ve edebiyatını yakından öğrenerek Fransızcadan tercümeler yapmaya başlar. Eser olarak yaptığı ilk tercüme Jean Racin'in "La Thébaïde" adlı eseridir (Önertoy, 1965: 2).

On sekiz yaşlarındayken hem Osmanlı bankasında çalışır hem de İzmir İdadisinde Fransızca öğretmeni olur. 1884'te arkadaşları Tevfik Nevzat ve Bıçakçızade Hakkı ile birlikte İzmir'in ilk günlük dergisi olan **Nevruz**'u çıkarmaya başlar. Bir buçuk yıl aradan sonra da dönemin İzmir valisi Halil Rıfat Paşa'nın katkısıyla Tevfik Nevzat ile **Hizmet** gazetesini yayınlamaya başlar (Önertoy, 1965: 3). Ansiklopedik ve edebî nitelikteki ilk yazılarını, o zaman için Türk edebiyatında yeni olan mensur şiirleri burada tefrika yoluyla yayımlar. Bunu roman denemeleri izler (Kutlu, 1981: 55).

Halit Ziya Uşaklıgil 1893'te, İstanbul Reji ve Duyun-u Umumiye idarelerinde görev alır. Burada Mehmet Rauf, Hüseyin Suat, Hüseyin Cahit, Ahmet Rasim, Rıza Tevfik, Ahmet Hikmet, Saffeti Ziya, Ahmet İhsan, Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin gibi isimlerle arkadaş olur. 1896'da Ahmet İhsan'ın kurduğu Servet-i Fünun topluluğuna katılır. Asıl Şöhretini bu dergide yayımlanan **Mâî ve Siyah**, **Aşk-ı Memnu** ve **Kırık Hayatlar** romanlarıyla yakalar. Dergide aynı zamanda bazıları çeviri olan on dokuz hikâyesi ve sekiz edebî makalesi yayımlanır (Huyugüzel, 1995: 21).

1901'de derginin kapatılmasıyla yazı hayatına ara veren yazar 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla yeniden yazmaya başlar. V. Mehmet'in Mabeyn Başkâtipliği görevine alınır. Bu görevden ayrıldıktan sonra İstanbul Üniversitesi'nde Batı Edebiyatı Tarihi ve Estetik profesörlüğü yapmaya başlar. 1922'de İkdam ve Peyam-ı Sabah'ta birkaç hikâye ve makalesi yayımlanır. Aynı yıl, tefrikası yarım kalan **Kırık Hayatlar** da **Vakit** gazetesinde yayımlanmaya başlar.

Cumhuriyet döneminde önceki dönemlere göre daha az eser veren yazarın 1923–1930 yılları arasında çeşitli dergilerde hikâye ve hatıra yazıları yayımlanır. Daha önce yazdığı eserlerinden bazılarını da sadeleştirerek yayımlar. Hatıraları ve hikâyeleri bu dönemde kitap haline gelmiştir. İzmir Hikâyeleri ise ölümünden sonra oğlu tarafından yayımlanmıştır (Akyüz, 1995: 113–114 ve Huyugüzel, 2004: 13–46). Dış işlerinde görevli olan oğlu Vedat Uşaklıgil'in intihar etmesi üzerine yıkılan yazar 27 Mart 1945'te vefat etmiştir. Bakırköy'deki aile mezarlığında gömülüdür (İleri, 2001: 95).

1.2.2. Edebî Kişiliği

Daha önce de belirtildiği gibi Halit Ziya, hikâye ve roman türünde verdiği eserlerle Servet-i Fünun nesrinin temelini oluşturmuştur. Bu nedenle onun edebî kişiliğine değinirken daha çok roman ve hikâyeleri üzerinde durulması yerinde olacaktır.

1.2.2.1. Romancılığı

“Halit Ziya Uşaklıgil Türk edebiyatında, Servet-i Fünun edebiyatının en büyük nesircisi, mensur şiir ve modern romanın, hikâyenin babasıdır” (Akalin, 1953: 25). Halit Ziya, sanatı ve şahsiyetiyle kendinden sonra gelen nesil ve arkadaşları arasında bir otorite olmuştur. Banarlı (1971: 1051), Halit Ziya’nın Türk edebiyatında bir artistik nesir sanatkârı, bir mensur şiirler şairi, üstat bir hikâyeci, kudretli bir roman yazarı olduğunu ifade eder.

Halit Ziya edebiyatın hemen hemen bütün türlerinde eser vermesine rağmen asıl kişiliğini roman ve hikâyede göstermiştir. Türk romanının en önemli öncülerinden olan Halit Ziya edebiyata Fransızca ve İngilizceden çevirdiği küçük hikâyelerle girmiştir. Bu çalışmalarını çeşitli konularda yazdığı sohbet ve makaleleri izlemiştir. Daha sonra nesir niteliğinde şiirler yazan Halit Ziya’nın bu türdeki ürünlerine verdiği “mensur şiir” adı başlarda yadırganmasına rağmen, sonraları birçok yazar bu türde önemli eserler vermiştir.

Bu çalışmalardan sonra ilk roman denemelerini yapan yazar, Batı edebiyatından Alexandre Dumas, Victor Hugo, Balzac, Flaubert, Zola, Gouncourt kardeşler gibi romancıları okuyarak realizm ve romantizmi incelemiştir (Önertoy, 1965: 168). İlk romanı İzmir’deyken yazdığı **Sefile**’dir. Ahmet Mithat ve Namık Kemal gibi yazarların da etkisinde kalarak yazdığı eserlerden sonra **Ferdi ve Şürekâsı**’nı yazan yazar, kendisine haklı şöhretini kazandıran ve kendisini en iyi temsil eden **Mâî ve Siyah, Aşk-ı Memnu** gibi romanlarını Servet-i Fünun topluluğuna girdikten sonra yazmıştır. Bu romanlar, Türk romancılığının da önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Halit Ziya’nın Servet-i Fünun topluluğu içerisindeki önemli yerini Mehmet Rauf şöyle değerlendirmektedir:

Halit Ziya kadar canlı, muhaveresi cazip ve latif pek az adam tanıdım. O, kitaplarında yazdığı gibi konuşabilen yegâne edibimizdir. (...) Arkadaşları arasında yalnız Halit Ziyadır ki yalnız edebiyatta değil, hangi

bir bahis olursa olsun üstadane irad-ı kelam ederek sizi cezbe ve teshire muvaffak olur (Tarım, 2001: 43).

İlk yıllarındaki romanlarında romantik bir havada görünen yazarın ilk iki romanında romantizmin etkilerini görmek mümkündür (Önertoy, 1965: 169). Halit Ziya, daha sonra realizme yönelerek Fransız romancılarının, özellikle de Paul Bourget'in etkisinde kalmıştır (Kutlu, 1981: 56). Onun romanlarını Türk edebiyatına adapte etmek istemesi nedeniyle Türk toplumuna inemeyip alafrangalığı benimsediği şeklindeki eleştirilere maruz kalmıştır.

Romanlarında insan ruhu üzerinde güçlü ve canlı gezintiler yapan Halit Ziya, bireyin iç dünyasına da inebilmiştir. Yaşadığı dönemin atmosferini, ustalıkla yansıtan yazar, romanlarının konusunu aydın çevrelerden seçmiştir. Konular genellikle İstanbul'da geçer. Bu nedenlerle, yazar çok kez eleştirilmiştir. Devrin şartları nedeniyle romanlarında sosyal davalar değil; kahramanların yaşadığı sosyal çevrenin realist tasvirleri vardır. Eserlerinde zaman zaman kusurlar olsa da eserlerinin kurgu ve kompozisyonu sağlamdır. Öykü ve roman kişilerini, içinde yaşadığı toplumu gözlemleyerek seçer. Eserlerinin çoğunda gördüğü ya da yaşadığı olayların yansımaları vardır. Gözlemin en belirgin olduğu romanı *Mâî ve Siyah*'tır. Bu romanda idare memurları ve yazarları ile bir matba'a ve edebî mücadeleleri de belirtilerek devrin basın hayatı verilmiştir. (Kaplan, 2005: 40) da belirtildiği üzere, bütün Servet-i Fünun şair ve yazarlarında görülen "hayal kırıklığı" temi de bu romanla en güzel ifadesini bulmuştur.

Romancı, tiplerin verilisinde de realistlerin tekniğini kullanmıştır. Tasvir ve tahlillerin yanında kişilerin yetişme tarzları, eğitimleri, kültür seviyeleri hakkındaki bilgileri eserlerinde vermiştir. Bunu yaparken gözlemden yararlanmıştır. Eserlerinde konuya uygun tipler seçmiştir. "Halit Ziya'nın bir romancı olarak eskimeyen değeri olay, anlatım ve tahlil gibi romanın temel gereçlerini sıraya koyuş tekniğidir" (Sirac ve Gülay, 1999: 34). Yazar, divan edebiyatının klişeleşmiş benzetmelerinden uzaklaşarak orijinal benzetmeler kullanmıştır. Romanlarının sonu için genelde ölümü seçmiştir. "Tanzimat romanlarında halk tabakasının dertleri ile ilgilenme görüldüğü halde Halit Ziya aydın zümreyle ilgilenmiştir" (Önertoy, 1965: 176). Yazar bu yönüyle eleştirilebilir fakat bunlar bir yana bırakıldığında kendisini büyük ve usta bir romancı saymak gereklidir.

Halit Ziya, romancılığımızda metot konusunun önemini ilk kez kavrayan ve yazmaya başlamadan önce metot tercihini yapan bir yazardır. Fransız realistlerin

teknikini yerli konulara başarıyla uygulayarak edebiyatımızda roman tekniğinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Tuncer, 1992: 100). Türk Edebiyatında romanda teknik, hikâye ediş, plan gibi önemli konular Halit Ziya ile başlar. Kendisinden sonra gelen romancılar bazı konularda onu geride bıraksalar da bu sayılan konularda geçememişlerdir.

Yazarın üslubuna bakıldığında Türk romanında Namık Kemal ile başlayan sanatkârane üsluptur. Hayal sanatları ile dolu olan bu üslubu sağlamak için sanatçının çaba gösterdiği görülür. (Akyüz, 1995: 117). Yazar, üslup ile fikir arasında ilgi kurmakta başarılıdır. Yazarın eserlerine bakıldığında, kullandığı terkipler ve tasvirlerde yer verdiği benzetmeler üslubunu daha da ağırlaştırmıştır. Yine, Servet-i Fünun nesir ve nazmının karakteristik üslup özelliklerinden olan, içinde dış dünyaya ait bol ayrıntıları toplayan birleşik cümle ilk defa ve gittikçe mükemmelleşmiş olarak, Halit Ziya’da görülür ve ondan başkalarına geçer (Kaplan, 2008: 40).

Halit Ziya, roman dili ve tekniği konusunda da başarılıdır. Aslında romanlarında kullandığı dil ve anlatım sadelik açısından kusurludur. Bu konuya değinen Kutlu (1981: 57) bu dil ve anlatımın bir roman için çok süslü, birçok yabancı kelime ve tamlamalarla dolu, fazla şairane olduğunu; aynı zamanda zincirleme tamlamalarla kurulu pek uzun cümlelerin okuyucuyu yoracak yapıda olduğunu belirtmektedir. Yazar, sonraları bu eserlerini belli oranda sadeleştirmiştir. Bunu zoraki olarak değil, ileri bir anlayışla, hatta Türk dilinin sadeleşmesi ve güzelleşmesi karşısında bir hayranlık duyarak yapmıştır.

Halit Ziya’nın romanlarında görülen konuşma dili sade olmakla beraber aydın zümrenin dilidir. Romanlarında argo kelimelere pek rastlanmaz. Bunu, roman kahramanlarının hemen hemen hepsinin kültürlü olması ve dolayısıyla konuşmalarında kullandıkları kelimelerin de kültür seviyelerine uygun olmasına bağlayabiliriz.

Sonuç olarak, gerçek anlamıyla batı romanının ilk örneklerini veren romancı, sonraki nesillere bu yolda ilerlemek için gerekli olan malzemeyi de bırakmış ve Türk romanının dünya romanlarıyla boy ölçüşecek seviyeye gelmesinde etkili olmuştur.

1.2.2.2. Hikâyeciliği

Halit Ziya, romanda olduğu gibi, hikâye türünün bizdeki ilk ve gerçek temsilcisidir. Küçük hikâye tarzının ilk başarılı örneklerini vermiştir. Çok güçlü bir gözlemci olan sanatçı hikâyelerini kolaylıkla yazar. “Hikâyelerde de romanlarda olduğu

gibi tasvir ve tahlillere ağırlık veren sanatkârane bir üslup kullanır” (Huyugüzel, 1995: 63). Hikâyelerindeki kahramanlar daha çok halktan tiplerdir. Aşk, fakir insanların hayatı, töre gibi konuları işlemiştir. Halit Ziya’nın hikâyelerinde İstanbul dışına çıkıldığı ve Anadolu’ya ulaşıldığı da görülür.

Halit Ziya’nın hikâyeciliği Fransız kaynaklarından beslenir. Levend (1988: 45), onun Türk edebiyatına çok az şey borçlu olduğunu, Fransız edebiyatında önce romantiklerin sonra da realistlerin etkisi altında kaldığını ifade etmektedir. Fransız yazar Maupassant’dan etkilenmiştir. Maupassant’dan Türk hikâyeciliğine geçen asıl unsur olarak, mekân-insan ilişkisinin, okuyucuda gerçeklik duygusu uyandıracak tarzda düzenlenmesi, Halit Ziya’nın hikâyelerinde de belirgin olarak görülmektedir. Edebî eserlerde esas olan, insan gerçeğini anlatabilmektir. Plehanov’a göre “sanat eserini bilimsel eserlerden ayıran özellik, hakikati lojik yoldan değil imgeler vasıtasıyla dile getirmesidir” (Moran, 1999: 51). Halit Ziya bu konuda oldukça başarılıdır. Yazar, hikâyelerinde de gerçeği birtakım imgeler ve hayallerle anlatmıştır.

Halit Ziya, Servet-i Fünun döneminin hikâyeciliğini de temsil etmektedir. Hikâyelerinin derli topluluğu ve tekniğindeki başarısı romanlarındaki kadar iyidir. Kaplan (1997: 147), onun roman ve hikâyelerinin en önemli yanının insanı yeni bir görüşle aydınlatmaktan çok basit bir psikolojiye dayanarak, gücünü üsluptan alması, içten çok dışla, anlamdan çok kelimeyle beğenilmek istemesi olduğu görüşündedir. Hikâyelerinde de romanlarındaki dil ve üslubu görülür. Kişi ve yer tasvirlerinde ve psikolojik tahlillerde duruma uygun sıfatlar kullanmakta ustadır. Uzun cümlelerde Fransızca cümle yapısının etkisi vardır (Cevdet Kudret, 2009: 132). Hikâyelerinde gözlemci bakış açısından yana olan yazar, çoğu hikâyesinde kendi hayatından kesitler vermektedir.

Halit Ziya’nın hikâyelerini değerlendiren Tanpınar (1969: 53) yeni teknikleri denerken, Halit Ziya’dan öncekileri acemice ve çocukça bulduğunu belirtir. Onun sadece Servet-i Fünun döneminde değil, Türk Edebiyatında bulunduğu aşamayı “Halit Ziya’nın bizi taşıdığı bu zevk merhalesinden bu ilk eserlere bakarken, muharrirlerin safiyetine şaşırmamak kâbil değildir” cümlesiyle ifade eder.

Sami Paşa-zade Sezai, Ruşen Eşref’le yaptığı bir görüşmede, Türk hikâyesinin kendisinden sonraki temsilcisi için şunları ifade eder: “Halit Ziya da Edebiyat-ı

Cedide'nin en büyük temsilcilerinden biridir. Üslubu nefistir, bir üstad üslubudur. Sonra hikâyeyi de pek ileriye götürdü. Tam sanatkâr" (Ünaydın, 1972: 38).

Hıfzı Tevfik Gönensay da Halit Ziya'yı Türk hikâyeciliğinde bir aşama ve gelişme olarak kabul edenlerdendir. Onun hikâyeciliğini şöyle değerlendirir:

Halit Ziya küçük hikâyeleri itibariyle de devrinin en önemli simasıdır. (...) **İkdam** ve **Sabah** gazeteleriyle **Servet-i Fünun**'da yazdığı hikâyeler, hakikaten Türk hikâyeciliğinde bir gelişme devrini teşkil eder.

Üstad, küçük hikâyelerinde de, romanlarında olduğu gibi, mükemmel bir teknik sahibidir. Tasvir ve tahlilleri itibariyle de o devrin en sanatkâr hikâyecisi sayılmağa layıktır. (...) (Gönensay, 1949: 194).

Yazarın realist hikâyelerini başarılı, romantik hikâyelerini başarısız olarak değerlendirenler vardır. Ancak, ister realist ister romantik ekole dâhil olsun "İfade ettiği hisleri bir okuyucu zümresine aynı kuvvetle sirayet ettirmeye muktedir olan bir eser, edebî addolunur" (Köprülü, 1999: 25). Bu açıdan bakıldığında Halit Ziya'nın başarılı ve gelecek nesillere kalabilecek birçok hikâyesi vardır.

1.2.2.3. Diğer Çalışmaları

Çeşitli çeviriler yapan, gezi notları, sohbetler ve makaleler yazan Halit Ziya'nın Roman ve hikâye dışındaki en önemli eserleri anılarıdır. Türk edebiyatında anı türünde onun kadar çok eser veren sanatçı azdır. Yazar, anılarını alabildiğine nesnel, abartısız, ve içtenlikle okuyucularına aktarabilmiştir. Yazarın gözlem ve betimleme gücü anılarında roman ve hikâyelerindekinden daha da iyidir (Uşaklıgil, 1987: 7). Anılarının büyük bir çoğunluğu, belli bir dönemin fikir, sanat, siyaset alanlarına ışık tutmaları bakımından değerli bir kaynak niteliğindedirler. Bu türdeki en önemli eserleri "Kırk Yıl" ve "Saray ve Ötesi"dir.

Roman ve hikâyede büyük bir aşamayı temsil eden yazarın önemli bir hizmeti de mensur şiir alanındadır. Yazar, vezinsiz, kafiyesiz, nesir şeklinde şiir olarak tanımlanan mensur şiirlerle edebiyatımızda yeni bir çığır açmıştır. Yazarın bu şiirlerde hayattan nefreti, aşk duygusunu, evrenin, tabiatın güzelliğini ve kadınların problemleriyle insanî zaafları konu edinmiştir.

1.2.3. Eserleri

Roman: Sefile (1886–1887, tefrika), Nemide (1887–1888, tefrika), Bir Ölünün Defteri (1891), Ferdi ve Şürekâsı (1894), Mâî ve Siyah (1897), Aşk-ı Memnu (1900), Nesl-i Ahir (1908–1909), Kırık Hayatlar (1924).

Hikâye: Bir Muhtıranın son yaprakları (1888), Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası (1888), Deli (1888), Nakil (4 cilt, 1892–1894), Bu Muydu? (1896), Heyhat (1896), Küçük Fıkralar (3 cilt, 1896), Bir Yazın Tarihi (1898), Solgun Demet (1901), Bir Şi'r-i Hayâl (1914), Sepette Bulunmuş (1920), Bir Hikâye-i Sevda (1922), Hepsinden Acı (1934), Aşka Dair (1935), Onu Beklerken (1935), İhtiyar Dost (1937), Kadın Pençesi (1939), İzmir Hikâyeleri (1950).

Mensur Şiir: Aşkımın Mezarı (1883), Mezardan Sesler (1891).

Tiyatro: Fûrûzân (1918), Kâbus (1918), Fare (1926).

Hatıra: Kırk Yıl (5 cilt), C. I-V (1935), Saray ve Ötesi (3 cilt) C. I, (1940). C. II, (1941). C. III, (1942). Bir Acı Hikâye (1942).

Gezi Yazısı: Almanya Mektupları (1915). Almanya Hayatı (1916).

İnceleme Yazıları: Sanata Dair (4 cilt), C. I, (1938). C. II, (1939). C. III, (1955). C. IV (1963). Alphonse Daudet, Servet-i Fünun, c. 14, s. 359–365. Karilerime Mektuplar, Servet-i Fünun, c. 17, s. 428. Yeni Lisan, Servet-i Fünun, c. 36, s. 914. Servet-i Lehçe, Servet-i Fünun, c. 36, s. 916. Kelimatta Hayâl, Servet-i Fünun, c. 36, s. 918. Tevfik Fikret'e Dair, Varlık, s. 84.

Edebiyat Tarihi: Garptan Şarka seyyale-i Edebiye (1885). Tarih-i Edebiyat-ı Garbiye (1913). Yunan Tarih-i Edebiyatı (1913). Latin Tarih-i Edebiyatı (1913). İspanyol Edebiyatı (1913). Alman Tarih-i Edebiyatı (1913).

1.3. Mâî ve Siyah

Halit Ziya'nın üzerinde en çok konuşulan ve en sevilen romanı olan *Mâî ve Siyah*, yazarın İstanbul'a gittikten sonra yazdığı ve Servet-i Fünun dergisinde tefrika ettiği ilk romanıdır (Can, 2002: 29). Bu eser, Türk edebiyatında olduğu gibi, Halit Ziya'nın sanatında da olgunluğa doğru bir dönüm noktasıdır. Romanlarında mekân olarak daha çok İstanbul'u seçen ve buradaki hayatları anlatan Halit Ziya, *Mâî ve Siyah*'ta daha geniş bir sosyal çevrede, canlı bir kişilik olarak çizdiği **Ahmed Cemil** adlı kahramanın sanat ve aşk hayallerini, hayatın acı gerçekleri karşısında yaşadığı büyük hayal kırıklığını anlatır. Bu roman Türk roman tarihinde yeni bir başarı evresinin göstergesi olmuştur. Finn (2003: 151), bu eserin batı romanlarıyla, özellikle de Balzac'ın "Kayıp Hayaller"iyle bağlantıları olduğunu, bununla birlikte Doğu anlatı geleneğinin izlerini taşıdığını belirtmektedir.

Aşkın ikinci planda olduğu romanda sosyal hayata yer verilmesi onun en önemli yönüdür. Ahmed Cemil yalnız iç dünyasıyla değil, bağlı olduğu çevre ile birlikte verilmiştir. Ahmed Cemil, Servet-i Fünun neslinin sembolüdür. Modern okullarda batı kültürüyle yetişmiş Servet-i Fünun yazarları ve onları benimseyen gençlerin bakış açısı, temel fikirleri bu eserde mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında *Mâî ve Siyah*, edebiyatımızın ilk nesil romanıdır. *Mâî ve Siyah*'ın bir nesil romanı olduğu görüşünde olan Kerman (1995: 87), ilk defa *Mâî ve Siyah*'ta Halit Ziya'nın "batı kültürü" ile yetişmiş bir neslin, Servet-i Fünuncuların sanat, dil, edebiyat, müzik ve tercüme alanındaki fikirlerinin yanında onların hayat karşısındaki tavırlarını da romanlaştırdığını ifade eder. Tanpınar (1969: 301), bütün sanat ve üslup anlayışlarıyla beraber Edebiyat-ı Cedide ile ilgili her şeyin bu eserde bulunabileceğini belirtir. "Hakikatte *Mâî ve Siyah*, Edebiyat-ı Cedide'nin teklifleri kadar protestolarıyla de devrini veren beyannamesidir" (Tanpınar, 1969: 301). Tarihi açıdan bakıldığında *Mâî ve Siyah*, o dönemin basın dünyasının bazı yönlerini de verir. Ayrıca 19. yüzyıl sonu Levanten İstanbul'unun, Tepebaşı ve Beyoğlu'nun hem fiziki hem entelektüel bir portresi de çizilmiştir (Finn, 2003: 152).

Halit Ziya, **Kırk Yıl**'da bu romanın amacı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

O zamanın hayatından, idaresinden, memlekette teneffüs edilen zehirle dolu havadan muztarip, mariz bir genç, hulasa devrin bütün hayalperest yeni nesli gibi bir bedbaht tasvir etmek isterdim ki ruhunun bütün acılarını haykırırsın, coşkun bir delilikle çırpırsın ve bütün emelleri parmakları arasından kaçan gölgeler gibi silinip uçunca, o da gidip kendisini, ölmek için

saklanan bir kuş gibi, karanlık bir köşeye atсын. Bu gençte bir aşk yıldızı, bir de sanat hülyası olacaktı ve bunların arasında bir sarhoş gibi yıkıla yıkıla, o duvardan bu duvara çarpa çarpa geçip gidecek, nihayet bir kovukta sinip can verecekti. Mai hülyalar içinde yaşamak için yaratılmışken siyah bir uçuruma yuvarlanacaktı (Uşaklıgil, 2008: 700).

Mâî ve Siyah bir hayal kırıklığının romanıdır. Bu iki kelime hem romanın temelindeki çatışmayı ve romanın temasını hem de Ahmed Cemil'in yazacağı eserin özünü ifade eder. Mâî hayali, siyah gerçeği temsil eder. Roman, bir zıtlık üzerine kuruludur. “*Mâî ve Siyah* romanı baştan sona kadar bu iki kelimenin telkin ettiği tipler, sahneler ve temlerin çatışması ve karşılaştırılması üzerine kurulmuştur”¹⁴“Burada, Mâî ve Siyah’a tekabül eden çeşitli unsurlar karşılaştırılır. Eski edebiyat ile yeni edebiyatın karşılaştırılması da romanın asli unsurlarından birini teşkil eder” (Kerman, 1995: 87). Roman boyunca hayaller gerçeklerle çarpışır ve sonunda gerçek üstün gelir. Eserin mavi bir geceyle başlayıp siyah bir geceyle bitmesi bu bakımdan sembolik bir anlam taşır. Romanın özeti şöyledir:

Annesi ve Kardeşi İkbâl’le yaşayan Ahmed Cemil, babasının ölümünden sonra mülkiyedeki öğrenimini bitirebilmek ve ailesine bakâbilmek için çalışma hayatına atılır. Bir yandan da edebiyata, şiire bağlılığını sürdürmeye çalışır. Ahmed Cemil, umutlarla doludur: Okulunu ve eserini bitirecek, yazarlıkta başarılı olacak ve arkadaşı Hüseyin Nazmî’nin kardeşi Lamia ile evlenecektir. Bu arada kız kardeşi mutsuz bir evliliğin kurbanı olur ve ölür. Ahmed Cemil için umutsuzluk dönemi başlar. Lamia başkasıyla nişanlandırılır. Ahmed Cemil’in umutla bağlandığı eseri hak ettiği ilgiyi görmez. Genç yazar, bir bunalım sonucu eserini yakar. Annesiyle birlikte bir taşra memuriyetine tayin edilerek gider.

1.3.1. Mâî ve Siyah Romanının Dil ve Üslubu

Mâî ve Siyah, devrinde çok beğenilen ve taklit edilen sanatlı, zaman zaman aşırı süslü bir üsluba sahiptir. (Kaplan, 2006: 394) de belirtildiği üzere bu üslup büyük ölçüde roman kahramanının şair kişiliğinden kaynaklanmaktadır. Ahmed Cemil şairdir ve konuşmalarında söz konusu edilen dil “şiiir dili”dir. *Mâî ve Siyah*’ta şiiir, konu olarak önemli yer tutar. Ahmed Cemil ve arkadaşının edebiyat çevrelerinde yerleştirmek istedikleri batılı şiiir tarzı romanın bütününde yer almaktadır. Ahmed Cemil ile arkadaşının müdafaa ettikleri bu yeni, batılı şiiir temi, roman boyunca tekrarlanan ana

motiflerden biridir. “Denilebilir ki *Mâî ve Siyah* romanının başlıca temlerinden biri veya leit-motiv’i “şiiir sanatı”dır” (Kaplan, 2006: 384).

Fakat üzerinde durulması gereken şey Ahmed Cemil’in şiiir görüşü değil, *Mâî ve Siyah*’ın üslubudur. Halit Ziya, sadece kahramanının şiiir hakkındaki görüşlerini yansıtmakla kalmamış, hayata bir şiiir gözüyle bakan kahramanının duyuş tarzını anlatırken şiiirane ve sanatkârane bir üslup kullanmıştır. Ahmet Cemil’in şiiir oluşu, yazarın sanatkârane bir üslup kullanmasını meşrulaştırmıştır.

Romanda Ahmed Cemil’in sanat ve aşk hayalleri, edebiyat, dil ve çeviri konusundaki fikirleri objektif bir şekilde anlatılmıştır. Roman boyunca Ahmet Cemil ve arkadaşı Hüseyin Nazmi, paylaştıkları şiiir ve edebiyat görüşünü savunurlar. Burada üzerinde durulacak en önemli nokta edebiyatın mahiyeti ve fonksiyonudur. Onlara göre edebiyatın amacı kelime oyunu yapmak değil, insanı bütün düşünce, duygu ve hayalleriyle anlatmaktır. Eski edebiyatın dili bunun için yeterli değildir. Ahmed Cemil’in eskiyi savunan Raci ile –o bir bakıma eski edebiyat taraftarlarının üstadı sayılan Muallim Naci’yi temsil eder – tartışırken söylediği sözler ilginçtir:

“Bilseniz, şiiirin nasıl bir lisanı muhtaç olduğunu bilseniz! Öyle bir lisan ki neye teşbih edeyim bilmem? Mütakellim bir ruh kadar beliiğ olsun. Bütün kederlerimize, neşelerimize, düşüncelerimize, o kalbin bin türlü inceliklerine, fikrin bin çeşit derinliklerine, heyecanlara, tehevürlere tercüman olsun. (...) İşte bir lisan istiyoruz ki onda o nağmeler, o renkler, o derinlikler olsun. (...) (Uşaklıgil, 2002: 22–23).

Yukarıda verilen parçadan da anlaşılacağı gibi Halit Ziya, Ahmed Cemil’in görüşleriyle aslında kendi görüşlerini, dolayısıyla da Servet-i Fünuncuların düşüncelerini yansıtmaktadır. “Türk edebiyatında Halit Ziya’dan önce bu tarzda, mensup olduğu edebî neslin görüşlerini konu olarak alan bir başka yazar yoktur” (Kerman, 1995: 87). Yazar, Ahmed Cemil’in edebiyat alanında yapılması gereken değişiklikleri yansıtan fikirleri vererek toplumumuzdaki batılılaşma hareketini de yansıtmıştır.

Mâî ve Siyah’ta yazar, eşyayı ve insanları fotoğrafik bir şekilde tasvir etmektedir. Olayları ele alış tarzı tamamen objektiftir. Kullanılan kelimelerin büyük çoğunluğu, dış âlemden gözle görülen varlık veya hareketlerle ilgilidir. Ayrıntıya büyük önem verilmektedir. Her şeyi belirtme endişesiyle cümleler uzamaktadır. Her şeyin rengini, şeklini belirten sıfat ve sıfat grupları hâkimdir. Yazar, üslubuna hâkim olan iki önemli unsur, bol sıfat ve teşbihi ustalıklarla birleştirmektedir. Halit Ziya ve Servet-i

Fünuncuların üslupta bu kadar ayrıntıya ve süse düşkünlükleri pek normal değildir. Yıllardan sonra bu gerçeği gören Halit Ziya, eserini sadeleştirme yoluna gitmiştir.

Bu romanda şahıs tasvirleri yerine tabiat tasvirleri sübjektif olarak verildiği gibi bazı hayali tasvirler de eklenmiştir. Örneğin, musikinin tasvirini objektif olarak anlatmak imkânsız olduğundan yazar sübjektif tasvire, seslerin uyandırdığı duygu ve hayallere başvurmuştur. Halit Ziya, yalnız sesleri değil, ışıkları da benzetmelerle tasvir etmiştir. Kullanılan sıfat ve isim tamlamalarının, teşbih, mecaz ve teşhis sanatlarının işlevi hayalperest Ahmed Cemil'in yaşadığı ruh halini tasvir etmektir. Ahmed Cemil'in kişiliği, mizacı ve içinde bulunduğu an ile çok süslü görünen bu üslup arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır.

Eser, ana çizgileriyle realist olmakla birlikte, asıl kahraman Ahmed Cemil romantiktir. Ahmed Cemil, kusursuz biri olarak tasvir edilmiştir. Diğer romanlarından farklı olarak, bu romanda kahramanın ümitlerini kırarak onu karanlığa sürükleyen şey aşk değil içinde bulunduğu çevredir. Ahmed Cemil'in içinde yaşadığı çevre nedeniyle değişik tipler verilmiştir. Romandaki bu tipler Ahmed Cemil'den daha canlıdır. Yazar, romantizmin etkisiyle, kimi yerlerde kendi kişiliğini gizlememiş, hatta bir yerde eserin kahramanına seslenmiştir.

Dilde sözdizimi ile ilgili yenilikler de ilk olarak bu eserde görülmüş ve böylece, Türkçede roman anlatımı oluşmuştur. Romanın dili, üslubu gibi ağır, süslü bir dildir. Yazar, gerçekçi olma endişesiyle yaptığı uzun tasvir ve tahliller dolayısıyla çok uzun cümleler kurmuştur. Arapça ve Farsça kelimelerle kurulu uzun sıfat grupları ve zincirleme isim tamlamaları dili daha da ağırlaştırmakta ve anlaşılabilir hale getirmektedir. Romandaki uzun cümle yapıları daha önce de belirtildiği gibi yazarın belirgin üslup özelliklerinden olan birleşik cümle kuruluşlarına örnek teşkil etmektedir. Romanda Fransızca kelimeler de fazladır. Bu durumun, yazarın almış olduğu eğitim, yaşanan dönem ve roman kahramanının batılı tarzındaki yeni şiir anlayışından kaynaklandığı söylenebilir.

Eserin bir diğer özelliği de baştan sona mükemmel denecek şekilde kurgulanmış ilk büyük roman olmasıdır (Finn, 2003: 152). Gerçekten de ondan önce, olay örgüsünün gelişmesi ve kişilerin canlandırılışı bakımından bu ölçüde sağlam ve tutarlı başka bir örneğe rastlamak mümkün değildir. Bu yönden bakıldığında *Mâî ve Siyah* gerçekten de Türk romanının zirvelerinden biridir.

1.4. Birleşik Cümle İle İlgili Görüşler

Gramer konularının sınıflandırma ve değerlendirilmesinde yazarlar arasında Türkçenin kendi yapı ve işleyişine uygun bir yöntem birliğine varılamamıştır. Farklı sistemlere bağlı sınıflandırma ve değerlendirmeler farklı sonuçların doğmasına neden olmuştur. Birleşik cümle konusu da bunlardan biridir.

Bu çalışmada incelenen birleşik cümleler, önceden beri üzerinde tartışılan bir konudur. Birçok yazar, birleşik cümleyi farklı değerlendirmektedir. Genel tanımı aynı yapılmakla birlikte bu tür cümlelerin bölümlere ayrılmasında görüş birliği sağlanamamaktadır. Bu çalışma, Tahsin Banguoğlu'nun birleşik cümle ile ilgili sınıflandırması göz önüne alınarak oluşturulmuşsa da genel bir fikir edinmek amacıyla farklı yazarların birleşik cümle ile ilgili görüşlerine değinmekte fayda vardır.

Leyla Karahan birleşik cümleyi, “bir ana cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya daha çok yardımcı cümleden oluşmuş cümledir” şeklinde tanımlar. Ona göre, Türkçede şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle olmak üzere iki çeşit birleşik cümle vardır. (Karahan, 1999: 61).

Muharrem Ergin, birleşik cümlelerin bir asıl cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluştuğunu belirterek birleşik cümleyi Şartlı birleşik cümle, ki'li birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle olmak üzere üçe ayırır (Ergin, 1980: 404).

Hatiboğlu, birleşik cümleyi, bir veya birkaç iç tümce, ara tümce, yan tümce ile bir temel tümceden kurulan tümce olarak tanımlar. Ona göre birleşik cümle bağlaçlı yan tümce, dilekli yan tümce, koşullu yan tümce, ilgeçli yan tümce, olumsuzluk koşacıyla yan tümce, sorulu yan tümce, ikilemeli yan tümce ve kalıplaşmış yan tümce gibi tümcelerden oluşur (Hatiboğlu, 1972: 146–152).

Mazhar Kükey'e göre birleşik cümle “bir ya da birden çok yan tümcecikle, bir tek temel tümcecikten oluşan tümcedir” (Kükey, 1975: 264). Yazar birleşik cümleyi girişik birleşik tümce, şartlı birleşik tümce, “ki” bağlaçlı birleşik tümce ve iç içe birleşik tümce olmak üzere dört gruba ayırır.

Dizdaroğlu ise birleşik cümleyi girişik tümce, kaynaşık tümce, koşul tümcesi, ilgi tümcesi ve Katmerli birleşik tümce olmak üzere beş gruba ayırmaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 193).

Birleşik cümleyi, dilek ve koşul bildiren yan tümceler, temel tümceye “ki” bağlacıyla bağlanan yan tümceler, soru ekiyle temel tümceye bağlanan yan tümceler, ilgeçli yan tümce ve değil olumsuzluk koşacıyla temel tümceye bağlanan yan tümceler gibi bölümlere ayıranlar da vardır (Atabay, Özel ve Çam, 1981: 92–103).

Bu çalışmada eserinden baş kaynak olarak yararlanılan Banguoğlu’nun birleşik cümle tanımı şöyledir: “Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye birleşik cümle denir” (Banguoğlu, 2007: 546). Yazarın birleşik cümleyle ilgili görüşleri diğer yazarlardan oldukça farklıdır. Banguoğlu, birleşik cümleyi tümleme ve karmaşık birleşik cümle olmak üzere iki ana bölüme ayırır. Tümleme birleşik cümle kendi içinde şart cümlesi, ilinti zamiri cümlesi, bağlam cümlesi, olmak üzere üçe ayrılır. Karmaşık birleşik cümle ise adfiil cümlesi, sıfatfiil cümlesi ve zarffiil cümlesi gibi bölümlere ayrılır. Bu bölümler de birçok alt bölümden oluşur. Mâî ve Siyah’tan alınan birleşik cümle örnekleri kısmında bu bölümler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Banguoğlu’nun eseri incelendiğinde yazarın, birleşik cümle konusuna ayrıntılı bir şekilde yer verdiği görülür. Biraz karmaşık gibi görünse de yazar burada Türkçenin gramer özelliklerini de en iyi şekilde vermiştir. Yalnız, yazarın kullandığı terimler günümüze göre değerlendirildiğinde biraz yabancıdır. Aynı zamanda Fransızca dilbilgisi kurallarının da etkisi fark edilmektedir. Bununla birlikte, yazarın bu eserinin kendinden sonra gelen gramer yazarları için önemli bir kaynak olduğunu söylemek yanlış olmaz.

2. YÖNTEM

Bu çalışmaya başlarken, öncelikle Türk Edebiyatının mihenk taşlarından biri olan Halit Ziya Uşaklıgil'in ustalık eserlerinden biri olarak kabul edilen, hem bir bütünlüğe hem de sağlam bir tekniğe sahip olan *Mâî ve Siyah* adlı romanı üzerinde çalışılması uygun görülmüştür. Eserde bulunan birleşik cümle yapılarının incelenmesine geçilmeden önce, yazarın dil ve sanat görüşünün belirlenmesi için eserin ait olduğu Servet-i Fünun dönemi ve *Mâî ve Siyah* hakkında bilgi verilmiştir.

Birleşik cümlelerin incelenmesi aşamasında, yazarın kendi cümlelerinin değiştirilmeden yer aldığı, eserin sadeleştirilmemiş 1914 tarihli Osmanlıca yazılmış orijinal metni üzerinde çalışılmıştır. Bununla birlikte, eserde bazı baskı hataları olduğundan kelimelerin yanlış okunmaması için eserin yeni basımlarından da faydalanılmıştır. Metin içerisinde çok sayıda Arapça ve Farsça kelime bulunmaktadır. Verilen cümle örneklerinde bu kelimelerin orijinal yazılışlarına sadık kalınmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi eser, birleşik cümle açısından hacimlidir. Romandaki birleşik cümlelerin belirlenmesi aşamasında, eser taranarak, bulunan cümleler tek tek fişlenmiş ve Tahsin Banguoğlu'nun *Türkçenin Grameri* adlı kitabındaki birleşik cümle türlerine göre sınıflandırılmıştır. Konu başlıklarında yapılan tanımlar Banguoğlu'na aittir. Bu sınıflandırma yapılırken ihtiyaç duyulan yerlerde başka yazarların birleşik cümle ile ilgili farklı görüşlerine de yer verilmiştir.

Eserde Arapça ve Farsça kelimelerle kurulan, zincirleme tamlamalarla dolu uzun cümleler romanın dilini ağırlaştırmış ve anlaşılmasını güçleştirmiştir. Bu nedenle, verilen örneklerin daha iyi anlaşılması için çalışmanın son kısmına bir sözlük eklenmiştir. Sözlük oluşturulurken Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat adlı eserinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte kelimeler, romandaki yazılışlarına uyularak verilmiştir. Bazı kelimelerin yazımında Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzu esas alınmış, gerekli görülen yerlerde de Türkçe sözlükten yararlanılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Birleşik Cümle Örnekleri

“Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye **birleşik cümle** denir” (Banguoğlu, 2007: 546).

Dükkânı kapattım, çünkü geç oldu.

Bir yanlış daha yaparsan işten atılacaksın.

3.1.1. Birleşik Cümlelerin Yapısı

Basit cümle tek bir yargıdan oluşur. Orada cümlelerin diğer üyeleri birden fazla olabilir, fakat yargının ilk unsuru olan yüklem tektir. Bitmemiş fiil yargıları, yarım yargılar da böyledir. Buna göre bir birleşik cümlede ne sayıda yüklem varsa o sayıda birleşen vardır.

Bu yüklem çekirdek olarak birleşik cümle içinde her yargı kendine göre cümle üyeleri alıp gelişir ve bunlar birleşik cümleyi oluştururlar. Cümleler türlü ilişkilerle ve farklı şekillerde birleşirler ve aralarında bir sıralama bulunur. Basit cümledeki üyeler gibi birleşik cümlelerin birleşenleri de belli bir yapıya tabidirler. Ana fikri taşıyan ve tam bir yargı taşıyan cümleye **baş cümle** denir. Birleşik cümlelerin diğer birleşenlerine ise **ikincil cümle** denir (Banguoğlu, 2007: 547). Baş cümle cinsine göre birleşik cümle fiil cümlesi ya da isim cümlesi sayılır. İkincil cümle ise bağlı veya bağımsız cümle olabilir.

3.1.2. Birleşik Cümlelerin Çeşitleri

Birleşenleri anlam ve şekil ilişkileriyle bir araya gelmiş olan birleşik cümle bu iki yönden çeşitlenmiş bir yargılar öbeğidir ve yine bu iki açıdan sınıflandırılır. Bu sınıflandırma, baş cümleyle ikincil cümle arasındaki ilişkiye göre yapılır. Anlam ve şekil açısından iki türlü birleşik cümle vardır.

a. “Baş cümleyle anlamca ilgili, fakat onunla aynı zamanda ikincil bir cümleden oluşan birleşik cümleye **yan yana birleşik cümle** denir”(Banguoğlu, 2007: 547). Burada ikincil cümle **yan cümle** adını alır.

Kapıyı açıyor ve çekip gidiyor.

“Bir baş cümleyle anlamca gerçekleşmesi onun varlığına bağlı bir ikincil cümleden oluşan birleşik cümleye ise **alt alta birleşik cümle** denir” (Banguoğlu, 2007: 548). Burada ikincil cümle **alt cümle** adını alır.

Sıcaklık sıfırın altına düşünce kar yağar.

b. “Yapılışına göre de iki çeşit birleşik cümle vardır. Birincisi, bir baş cümleyle ona belli bir fiil çekim şekli veya bir bağlam, bir nispet zamiri ile basitçe bağlanmış bir ikincil cümleden oluşur. Buna **tümleme birleşik cümle** denir” (Banguoğlu, 2007: 548). Burada ikincil cümle **dış cümle** adını alır. Bu dış cümle baş cümlelerin üyelerinden biri olmaz, fakat anlamca bir yan cümle ya da alt cümle olabilir:

Çok çalıştı, fakat sınıfı geçemedi.

“İkinci yapılış ise bir baş cümleyle onun üyelerinden birinin yerini alan, ya da o üyeleri teşkil eden belirtme öbeklerinden birinin içine giren bir ikincil cümleden (yarım yargıdan) oluşur. Buna **karmaşık birleşik cümle** denir” (Banguoğlu, 2007: 548). Burada ikincil cümle **iç cümle** adını alır. Bu iç cümle her zaman baş cümlelerin üyelerinden biri veya birinde belirten olur. Anlamca da bir yan cümle ya da alt cümle olabilir:

Söylediği sözleri asla unutamam.

Aşağıda birleşik cümlelerin şekilce bölünmesinden hareketle yer yer anlamca sınıflanmasına da başvurulur, *Mât ve Siyah* adlı romanda bulunan birleşik cümle yapılarına örnekler verilmiştir.

3.1.2.1. Tümleme Birleşik Cümle

Türkçede baştan beri karmaşık cümle yapılışı tercih edildiğinden tümleme birleşik cümle daha az kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu yapıda dilimizde bütün çeşitleriyle gelişmiş ve yaygındır.

Üç türlü tümleme cümle çeşidi bulunmaktadır: 1. şart cümlesi, 2. ilinti zamiri cümlesi, 3. Bağlam cümlesi.

Verilen tüm örneklerde yan cümleler (Banguoğlu’na göre dış cümleler) bold ve italik gösterilmiş olup sadece özel durumu olan cümleler ise farklı şekilde gösterilmiştir.

3.1.2.1.1. –Sa Morfemiyle Kurulan Birleşik Cümleler

“Bir baş cümleyle, bağımlı yargı niteliğinde şart kiplerinden bir dış cümleden oluşan birleşik cümleye **tümleme şart cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 549). Şart cümlesinde baş cümleyi şart yargısı değil, varılacak sonucu gösteren ceza yargısı oluşturur. Şart cümlesi birden fazla yüklemi zaman ve şahıs belirterek aynı yapıda birleştirir. Bu yapıyı oluşturan ilk cümlelerin ya da yan cümlelerin –sa morfemi alması gerekir. Tahsin Banguoğlu, şart cümlesini olağan ve olmayası şart cümlesi olmak üzere ikiye ayırır (Banguoğlu, 2007: 550-551). Kendisinin bu tasnifi belirli bir şartın açık olduğu cümlelerde doğruluk taşır. Aşağıdaki örneklere işlevsel ve anlambilimsel açıdan bakıldığında ise –sa morfeminin her örnekte bir şartı ifade etmediği görülebilir.

ÖRNEKLER

1. *Elini versen* parmaklarını eksik bulursun. (s. 8)
2. *Siz birbirinizin yazdığını anlarsanız* herkesin de sizin gibi anlamasına bir lüzûm göremiyorum. (s. 9)
3. *Hiç olmazsa gicelerine tamamen tasarruf idebilse* kendisini bahtiyâr addedecek idi. (s. 93)
4. *Oğlunu bir matba'a sahibi, bir cerîde müdürü görürsen* iftihâr idersin değil mi anneciğim? (s. 81)
5. *Ahmed Cemil ne vakit babasından bahis itse* namusını teşrîh idecek hikâyelere pâyân vermez. (s. 32)
6. *Bir gün a'mal-i erba'aya da'ir bir makale gelse* ta'accüb itmeyeceğim. (s.118)
7. *Ah! Onı kurtarabileceğinden emin olsa* böyle ile-l-ebed koşacaktı. (s. 351)
8. *Ben söyleyecek olursam* onı iskât mı itmiş olurum? (s. 120)
9. *Seni ne kadar meşguliyyet arasında düşündüğümü tasavvur edebilsen* bana minnetdâr olurdun. (s. 371)
10. *Fenâ' bir şey yapmakda olduklarını hiss idecek olurlarsa* mutlaka en evvel vicdanlarını iskât edecek bir sebep bulurlar.(s. 152)
11. *Düşmanları biraz ağızlarını açsalar* boğulacaklar. (s. 12)
12. *O beni aramaya lüzûm görmezse* benim onı aramaya mecbûriyyetim kalır mı? (s. 106)
13. *Sen böyle hepsini okumağa kalkışırsan* işimiz var. (s. 118)

14. *Sabahları bana uğrar da bir kahve içerse* sana esnaflığın meziyyetlerini izâh ederim. (s. 236)
15. *Zannettiğin gibi namuslu bir adam çıkarsa* ne için muhâlefet itmeli? (s. 179)
16. *Ah! İşi gazel-hânlığa dökmüş olsa, şi‘ri herkes gibi telâkkiitse* bu yigirmi mısradan yigirmi gazel îcâd ederdi. (s. 174)
17. *Şuracıkta bir tesâdüf etmeyecek olursa* bugün bir daha göremeyeceğini biliyordu. (s. 230)
18. *Burada muharrir efendilerin her birinden iki söz öğrense* âlim olur gider. (s. 110)
19. *Haksızlık ediyorsam* da‘va itsin. (s. 342)
20. *O gidecek olursa* Lâmi‘a ne olacak? (s. 375)
21. *Şunu Mir‘ât-ı Şu‘ûn’un bir sahifesinde bilâ-imzâ neşr itseler* herkes Ali Şekib’in olduğına yemin ederdi. (s. 7)
22. *Bugün benim yerimde başka biri olaydı* hiddetinden çıldırırdı. (s.322)
23. *Verilecek havâdisin ne olduğunu söyleseydin de buraya kadar yorulmasaydım* olmaz mıydı? (s. 373)
24. *O olmasa* belki şu levhânın durumunu daha iyi anlayacak. (s. 137)
25. *Para olsa* matba‘ayı bir altın madeni hâline getirmek işden bile değil. (s. 241)
26. *Bir ucundan tutulsa da silkilse* taş parçalarından başka bir şey dökülmeyecek. (s. 131)
27. *Hattâ kâbil olsa da* İkbâl’i verselerdi. (s. 36)
28. *Lâmia’nın son nazar-ı lâkaydı olmasaydı* şu dakika Ahmet Cemil hepsini itiraf idecekti. (s. 383)
29. *Biraz mâddiyyet – i hayâtı düşünmemiş, bu toprak parçasının üstünde bir sehâbe-pâre – i hulyâya sarınarak uçmak için çalışmamış olsaydı* bugün bu kadar mağlub olmayacaktı. (s. 398)

3.1.2.1.2. İlinti Zamiri Cümlesi

“Öncülünü başka bir yargı ile ilgileyen zamirlere *ilinti zamirleri* denir” (Banguoğlu, 2007: 369). Bunlar hem zamir hem bağlam işleyişinde olan kelimelerdir. İlinti zamirleri Türk Dillerinde de *kim*, *ne*, *hani* gibi soru zamirlerinin değişik bir işleyiş kazanmasından doğmuş olmalıdır. Eski ve Orta Türkçede *kim* oldukça yaygındır.

Ancak Türk Dilleri ilinti işleyişini gören başka bir *yatık fiiller sistemi* geliştirdiğinden bu dillerde ilinti zamirleri yeterince yayılamamıştır.

Sonraları Türk Diline Farsçadan geçen ve *kim* zamirinin yerini tutan *ki* zamiri de yazı dilinde konuşma diline uyularak, daha az ve anlatım farkıyla kullanılmıştır.

“Ki” ilinti zamiri daha çok *ilinti zamiri cümlesi* kurmak için kullanılır. Bu cümle de daha yaygın olan karmaşık cümlelerle karşılanabilir. Daha çok konuşma dilinde kullanılan *hani zamirsi zarfı* da *ki* ile aynı işleyişte bir ilinti zamiri oluşturur. *Ki* geniş ölçüde bağlam olarak da kullanılır. Bu şekil ilinti zamiri olarak kullanılışıyla karıştırılmamalıdır. *Ki* bağlacının kullanıldığı birleşik cümlelerde bazen temel cümlenin yan cümleden önce kullanıldığı görülür (Atabay, Özel ve Çam: 1981: 98). Hatiboğlu (1972: 147) ise “ki” bağlacıyla kurulan cümleleri *bağlaçlı yantümce* olarak tanımlamaktadır. Benzer bir görüşe sahip olan Dizdaroğlu (1976: 216) da, iki cümlenin *ki* bağlacıyla bağlanmasından oluşan cümlelere *ilgi tümcesi* adını vermektedir.

İlinti zamirleri aynı zamanda bağlam işleyişinde olduklarından bağlamsızlık yapılışına da uyarlar. Sadece yan yana özel bir yükselen tonla bağlanmış olan iki yargı arasındaki anlamca ilinti ya sözün gelişine bırakılmış ya da ipucu olarak baş cümle üyelerinden birinin taşıdığı iyelik veya fiil zamiri ekleriyle andırılmıştır.

3.1.2.1.2.1. Ki İlinti Cümlesi

“Ki” ilinti cümlesi Türkçede daha yaygın olan karmaşık cümlelerden bazılarını karşılamakla beraber, *obartmalı* anlatmada ayrı bir berkitme işleyişine sahiptir.

Verilen örneklerde baş cümleler bold ve italik olarak gösterilmiştir.

ÖRNEKLER

1. ***Ahmet Cemil pek iyi anlamış idi ki*** ihtirâz eden aç kalır. (s. 77)
2. ***Ali Şekib o iyi yürekli adamlardan idi ki*** beş dakikada dost olur, hasbihâle girer, her görüşdüğünü sever, dünyada her şeyi sevmek için yaratılmışdır. (s. 78)
3. ***Bu öyle bir ihtiyacdır ki*** hiçbir fâ’ide-i mâddiyye beklemeksizin Ahmet Cemil’i Hüseyin Nazmi’ye sevk itdi. (s. 60)
4. ***Öyle bir gece ki*** güyâ semâvât bütün kandillerini söndürerek, denizlere hafâyâ-yı bezm-i gaybı dökmek için hazırlanmış idi. (s. 417)
5. ***Seni te’min ederim ki*** son nefesimi hiçbir şey söylememekle vermek azmindeyim. (s. 311)

6. *Şimdi hemen on beş sene oluyordu ki* Aksaray'ı görmemişti. (s. 365)
7. *Öyle dalgınlıkları vardı ki* saatlerce sürerdi. (s. 358)
8. *Ne kadar zaman oluyor ki* seninle şöyle karşı karşıya bulunmadık. (s. 310)
9. *Ama zannetmem ki* hakikat senin dediğin gibi olsun. (s. 121)
10. *Anlamıyor musunuz ki* mümkün değil. (s. 11)
11. *Ahmet Cemil pei iyi hissetmiş idi ki* hemşîresi mes'ud değildi. (s. 193).
12. *Burası o kadar husûsî bir dâ'iredir ki* kırk paralık şeye kırk kuruş vermek fedâkârlığına katlanabilen herkes buraya girebilir. (s. 168)
13. *Ahmet Cemil arkadaşlarına münâvebeten bakarak dedi ki:* - Bana refâkat edebilir misiniz? (364. sayfa)
14. *Hüseyin Nazmi Ahmet Cemil'e dedi ki:* - Bizim küçük mûsikîşinâsa alkış yok mu? (s. 143)
15. *Ahmet Cemil köşke girerken dedi ki:* - Rica ederim, benim geldiğimi haber verir misiniz? (s. 62)
16. *Bir zaman geldi ki* boğazını sıkmak, "sus! Herif ...!" diye bağırmak istedim. (272. sayfa)
17. *Bugün Hüseyin Nazmi'ye diyordu ki:* - O yeniliklere çıldıracaklar... (s. 125)
18. *Hüseyin Nazmi dedi ki:* -İki gün evvel tevcihât arasında ta'yin edildiğin yeri gördüğüm zaman hayret itdim. (s. 412)
19. *Haniya bir sabah zamanı, incilâ-yı fecrden evvel âfâka hafif bir imtizâc-ı elvân ile dağılmış sisler olur ki* üzerlerinde tersîm olunamaz, ta'yin edilemez renkler uçar; nazarlara bûseler serper... (s. 24)
20. Ahmed Şevki Efendi dedi ki: - *Nasıl öksürüyor, işidiyor musun?* (s. 234)
21. Ahmed Şevki çocuğun elinden tutarak dedi ki: - *Senin ismin ne bakayım?* (s. 104)
22. *Haniya bir kemanın telinde zabt olunamaz, anlaşılamaz, bir ka'ide altına alınamaz nağmeler olur ki* rûhu titretir... (s. 14)

İlinti cümlesinde baş cümle başa geçer. Bu **ki** ilinti zamirinin çekimi yoktur. Fakat **ki** ilinti cümlesinde kimse, nesne, isimleme olan kelimelerin veya bunların yerindeki bir belirtme öbeğinde bir kelimenin yerini alır. Bu sebeple türlü çekim hâllerinde olması mümkün bir zamir gibidir.

ÖRNEKLER

1. *Beyaz gölgenin küçücük bir kalbi var ki* bu defteri görünce çırpınıyor. (s. 277)

(“Ki” ilinti zamiri burada kimse (özne) nin yerini tutmaktadır: Beyaz gölgenin küçücük bir kalbi var ki “o” bu defteri görünce çırpınıyor).

2. Bunlar öyle şişkin fakat öyle boş sözlerdir ki içinde bir şey bulmak mümkün olamaz. (s. 16)

(“Ki” ilinti zamiri burada sıfatın yerini tutmaktadır: Bunlar öyle şişkin fakat öyle boş sözlerdir ki “**bu şişkin fakat boş sözlerin**” içinde bir şey bulmak mümkün olamaz).

3. Bir de matba’ a müdürü Tevfik Efendi vardı ki matba’ aya her gün herkesden evvel gelir küçük odasına girerdi. (s. 88)

(“Ki” ilinti zamiri burada kimse (özne) nin yerini tutmaktadır: Bir de matba’ a müdürü Tevfik Bey vardı ki “o” matba’ aya her gün herkesden evvel gelir küçük odasına girerdi).

4. Hele mâî bir cübbesi vardı ki pek yakışırdı. (s. 38)

(“Ki” ilinti zamiri burada sıfatın yerini tutmaktadır: *Hele mâî bir cübbesi vardı ki “o mâî cübbe” pek yakışırdı*).

5. Öyle bir lisân ki neye tercih edeyim bilmem. (s. 14)

(“Ki” ilinti zamiri burada nesnenin yerini tutmaktadır: Öyle bir lisân ki “**onu**” neye tercih edeyim bilmem).

6. İnsanların ba’zı fevân-ı hissiyyât devreleri vardır ki küçük bir dakika-i istihzâr ile başlar. (s. 288–289)

(“Ki” ilinti zamiri burada kimse (özne) nin yerini tutmaktadır: *İnsanların bazı fevân-ı hissiyyât devreleri vardır ki “o” küçük bir dakika-i istihzâr ile başlar*).

7. Dünyada hiçbir kimse tasavvur edemezsin ki hayâtından hiç olmazsa bir büyük mâtem geçmiş olmasın. (s. 359)

(Ki ilinti zamiri burada tamlayanın yerini tutmaktadır: *Dünyada hiçbir kimse tasavvur edemezsin ki “onun” hayâtından hiç olmazsa bir büyük mâtem geçmiş olmasın.*)

“Ki” zamirinden sonra bir kişi zamiri veya dönüşlü bir zamir getirilip çekime tabi tutulursa ilinti cümlesinin kuruluşu daha iyi belirir.

ÖRNEKLER

1. Kitapçının dükkânına devam itdikce bazı şeyler öğrendi ki bunlardan istifâde tarîklerine mürâca’ât kâbil idi. (s. 76)

2. Fakat bu kararın icrâ’sına büyük bir mâni’ var idi ki o da paranın, Süleymaniye’deki mini mini evlerinin ta’mirine sarf edilmiş olması idi. (s. 33)

3. *Her şeyden evvel tesviye edilecek diğer bir şey var ki onı* unutuyorsunuz. (s. 360)

4. *İşte bir lisân istiyoruz ki onda* o nağmeler o renkler o derinlikler olsun. (s. 14–15)

3.1.2.1.3. Bağlam Cümlesi

“Çeşitli anlam ilişkileri olan iki yargının bir bağlamla birleşerek oluşturdukları cümleye **bağlam cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 554). Bu bağlamlar, cümleleri anlamca yan yana veya alt alta bağlarlar. Buna göre bu cümleler **yan yana bağlam cümleleri** ve **alt alta bağlam cümleleri** olmak üzere iki alt bölümde incelenebilir.

3.1.2.1.3.1. Yan Yana Bağlam Cümlesi

Yan yana bağlam cümlesinde iki yargıdan biri öbürüne tabi değil, sadece onunla ilişkilidir. Bu ilişkinin niteliğini bağlam belirler. Buna göre başlıca altı çeşit yan yana bağlam cümlesi ayırt edilebilir (yan cümlelere göre): 1. ulama cümlesi, 2. ayırtlama cümlesi, 3. karşıtlama cümlesi, 4. almasıma cümlesi, 5. üsteleme cümlesi, 6. açıklama cümlesi.

3.1.2.1.3.1.1. Ulama Cümlesi

“İki yargıyı aynı yönde oluş ve kılış beraberliği ile veya sırasıyla birleştiren cümleye **ulama cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 555). Bu iki cümlelerin yüklemeleri arasında zaman, tarz veya kişi beraberliği bulunabilir. Türkçede ulama cümlesi daha çok bağlamsız bağlam cümlesi şeklinde görülür. Dizdaroğlu ise virgül veya noktalı virgülle ayrılarak iki bağımsız cümleden oluşan bu tür ulama cümlelerini **bağımsız sıralı tümce**, aralarındaki anlam ilgisi bağlaçlarla kurulan cümleleri ise **bağımlı sıralı tümce** olarak adlandırmaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 223–233). Bu tarz cümlelere Ediskun da benzer bir şekilde, sıra cümleler demektedir (Ediskun, 2003: 386).

ÖRNEKLER

Aşağıda verilen örneklerde kişi (özne) ve zaman birlikteliği bulunmaktadır. Ortak özneler bold ve italik, zaman kipleri ise bold olarak gösterilmiştir:

1. Şimdi **Ahmet Cemil**, altından yer **kaçıyor**, üstinden semâ **uçuyor**, vücudu bir boşluk içinde yuvarlanmağa **başlıyor** zannında idi. (s. 26)

2. **Ahmet Cemil** bunun üzerine neler bina **itmiş**, ne ümidler **kurmuş idi**. (s. 64)

3. Bu aralık **kısa, zayıf, kuru çocuk** şairlerin yanından **ayrılmış**, tekrar sâhib-i imtiyâzın sırlarına rağbet **göstermiş idi**. (s. 7)
4. Ali Şekib'in lâtîfesini pek parlak **buluyor**, kırık kırık, çirkin, asabî bir kahkaha ile **gülüyordu**. (s. 6–7)
5. **Sabiha Hanımla Seher**, uykularından henüz bir korku ile uyanmışlara mahsûs (özel) perişânî ile **söyleyemiyorlar**, zaten gördüklerini **anlayamıyorlardı**. (s. 352)
6. Şimdi gözlerini o çocuk yazısından **ayırıyor**, onların arasında Lâmi'a'yı görmeye **çalışıyordu**. (s. 277)
7. **Ahmet Cemil gülüyor**, artık âdeta eğlenerek **anlatıyordu**. (s. 305)
8. Eyüb'ün tenhâ sokaklarından **geçti**, insanlardan eser görülen taraflarından **kacdı**, burada yalnız ölümler arasında dolaşmak **istiyordu**. (s. 388)
9. Kütüphanenin penceresine **dayandı**, bahçeye **bakdı**. (s. 380)
10. **Ahmed Cemil** bunları **okuyamadı**, kendisine mahsûs tarz-ı beyân ve nazmın bu tahrîfât-ı zelîlesine tahammül **edemedi**, makalenin sonlarına bakmak **istedi**. (s. 317)
11. Zihninde bulmak istediği te'vilâtın altında saklanan te'sirini görmemeğe **çalışır**, hemşîresinin izdivâcına ai'd düşüncelerinin bundan te'sir-yâb olmasını **men' iderdi**. (s. 182)
12. Biraz hava almak **istedi**; karanlıkda kalırsa daha iyi düşüneceğini, zulmetden tereşşuh eden bir ârâmiş-i vehm-i ademle biraz müsterih olacağını tahmîn ederek mumı **söndürdü**, odasının penceresini **açdı**. (s. 302)
13. Ötede ser-mürettib hurûfat makinesinin üzerine eğilmiş, bir arkadaşının tutuverdiği bir el lambasıyla gazetenin son tashîhlerini **yapıyor**; bir kenarda makineci esneyerek tashîhlerin hitâmını **bekliyordu**. (s. 326)
14. Burada gayr-i müteharrik, saatlerin geçdiğinden bî-haber bir tecerrüd-i nefis içinde **duruyordu**; uzakdan bir hayâlin zemzeme-i mübhemesi gibi bellisiz bir neşîdenin vehm-i sem'îyle **titredi**. (s. 404)
15. Bu eserden **nefret ediyor**, hayât-ı şikestesinin intikamını ondan almak **istiyordu**; **kapadı**, bu küçük defteri avucunun içinde **sıkıyordu**. (s. 400)
16. Demek İkbâl'i kurtarmak için bir şey **yapmayacaklar**; onı böyle içeride, odaların âguş-ı tenhâyesine ilticâ' ederek ağlamakda, ye'sinden kıvranmakda ber-devam **bırakacaklar, öyle mi?** (s. 297)

17. O zaman Ahmed Cemil kızarak, tereddüd ederek Lâmia'yı, eserini **anlatdı**; bu iki hulyânın yekdiğeriyle irtibâtını **izâh itdi**. (s. 323)
18. Fakat bugün Ahmed Cemil artık annesinin karşısında susarak düşünmek için **gelmiyordu**; bugün söylemek, annesine son kararını haber vermek için **geliyordu**. (s. 410)
19. Yataklığının sütununu **tutdı**; başını, ateşler içinde yanan başını, bu soğuk demire **dayadı**, gözlerini **kapadı**. (s. 397)
20. İhtiyara nüzul isâbet itdikden sonra Vehbi Bey haftada iki geceyi pederinin evinde **geçiriyor**; bazen akşamları yemek yedikden sonra duramayarak, bir bahane icâd ederek İkbâl'i yalnız bırakub **gidiyordu**. (s. 287)
21. İhtilâcât-ı 'asabiyye ile yumruklarını **sıkıyor**, odasında **geziniyor**; bir şeyler yapmak **istiyordu**. (s. 285)
22. Ahmed Cemil de eniştesini **düşündi**; bu adam hakkında henüz i'tâ'-yı **hükm idememiş**, ona fenâ' yahud iyi sıfatlarından birini izafeye **karar verememiş idi**. (s. 243)
23. Sabiha Hanım'a çocuklar gibi dâ'imâ anne **derdi**; vâlîde hitâbında bir sahtelik, bir külfet-perdazlık **hiss iderdi**. (s. 184)
24. Bir gice Ahmed Cemil, İkbâl'i biraz rahat **bırakmış idi**; kaç gündür en ufak bir şamatayı işitebilmek için odasının kapısını açık bırakarak, yatağın üzerine öyle **atlıveriyordu**. (s. 351–352)
25. Artık evden **çıkıyor, uyumuyor, yemek yemiyor, yaşamıyordu**; gûyâ kendisini yaşamaktan men itmekle hayâtının bir kısmını şu hayâtının günden güne eksildiği görülen vücuda bahş etmek **istiyordu**. (s. 351)
26. İki elleriyle başını **tutdı**; orada bir hasır iskemlenin üstüne **oturdu**; artık hiçbir şey dinlemeğe kuvvet bulamayarak, şurada mahv olub bütün bu keşmekeş-i hayâtdan kurtulmak ihtiyâcını duyarak, amîk bir meftûriyyet içinde ağlamak **istedi**. (s. 338–339)
27. O tasavvur itdiği pâye-i refi'e bir hadd **bulamıyor**; sonra da bu derece i'tilâ-perest, harîs-rıfat olduğundan kendi kendine **utanıyordu**. (s. 30)
28. Edebiyyâtda inşâd ve takrîrin, îrâd ve kırâ'atin başka başka şeyler **olduğunu**, bazı eserlerin gözle değil kulakla rehîne-i infihâm olmak için daha ziyâde münâsebeti bulunduğunu **anlamış**; iştigâlât-ı edebiyyesi içinde sanat-ı inşâd ve îrâda çalışmak için birçok zaman **sarf etmiş idi**. (s. 257–258)

29. Sabiha Hanım, O, hiçbir şey anlamıyormuş, bütün hiss ve fikri incimâd etmiş gibi boş nazarıyla bir hekimin, bir oğlunun yüzüne **bakıyor**; artık ağlamayarak kenarları yanan gözleriyle şu içeride sarı, donuk benizi bir ölüye benzeyen kızını elinden alub almayacaklarını sâkitâne **istifsâr ediyor gibiydi**. (s. 350)

30. Bu oyun, sabah güneşinin şu sahne-i sihr-âmizi, şu mütelâtım zemîn-i münevver, o yüz binlerce zerrâtın raks-ı mestânesi, coşkun bir sütun-ı âb şeklinde akan bu tuhfe-i şems Ahmed Cemil'e şimdi bir meyl-i hoş-bîni **uyandırıyor**, her şeyi kâbil-i ta'mir ü ihya' zann itdiren bir hiss **peyda idiyordu**. (s. 307–308)

31. O vakit kendisini **zabt idemedi**; şimdi onun üzerinde husûle geleceğini anladıkları acı te'siri düşünerek yüzüne rahimâne bakmağa başlayan, belki bir dakika evvel tuhaf bularak güldükleri için nedâmet duyan bu arkadaşların karşısında oturmuyarak, kendisinin nasıl tahkir edildiğini görmek isti'câliyle okumağa **başladı**. (s. 315)

32. Ahmed Şevki Efendi bir takayyüd-i nezâfet-perverâne ile odasında bir kısmı mu'attal duran bir dolabın alt katını küçük bir kiler hâline getirerek buraya sofrâ örtüleri, peşkirler, su kadehleri, tabaklar, çatallar, bıçaklar **koymuş**; her gün öğle üzeri küçük bir müdevver masanın üzerine o beyaz örtülerden birini örterek sofrayı hazırlamağı **i'tiyâd etmiş idi**. (s. 321)

33. Çekmecesini **açdı**, kağıdlarının arasında **araştırdı**, mektebden mezuniyyet rû'usunu **buldı**, açarak **okudu**, bununla vilâyetden birine **gidecekti**; karşısında, yazıhanesinin üstünde harita kendisine **bakıyor**; gûya bir nazar-ı takvîyet-bahş ile **gölümsüyordu**. (s. 403–404)

34. Kapısını **sürmeledi**, küçücük odasında **geziniyor**; bazen karanlıkta yazıhanesinin başında durarak, bazen küçük penceresinden gecenin reng-i esrârını istintâk ederek **düşünüyor**, şimdi bir hiçden istidlâl itdiği bu netîceyi izâh idecek vak'ayı ve emârât-ı sabıkayı tahattura **çalışıyordu**. (s. 281)

35. İkbâl ara sıra dalgınlıktan **çıkıyor**, şükran ile dolu gözlerine bir incilâ-yı tebessüm gelerek bir vakitler tatlı sesiyle evin içinde, dâ'imâ "Ağabey" hitâbıyla selamladığı bu kıymet-dâr kardeşe, kendisini şu evin içinden gâ'ib oluverecek olursa ne kadar bed-baht olacağını düşündükçe ağlamak istediği vâlidesine **bakıyor**, ateşle yanan boğazından, cigarlerinden ku'ûr gelen sesiyle onlara lakırdılar edivermeğe **çalışıyordu**. (s. 351)

36. Bu kırmızı ziyâ odanın ortasında masanın etrafında bir hâle-i la'lin teşkil ettikten sonra tadrîcen tahfif ede ede bütün duvarlardan, eşyadan, perdelerden kayarak burada

bir rûz-ı gülfâm **uyandırıyor**; sonra ta piyanonun kenarına kadar gelerek Lâmia'nın sırtını, omuzlarını, başından arkasına dökülen kıvrıcık saçların tûfân-ı siyahını bir ihtizâz, bir âğuş-ı münevver içinde **sarıyor**, mumların sarımtırak ziyâsiyle titreşe titreşe öpüşdükdülden sonra **sönüyordu**. (s. 138)

37. **İşte, işte**; sanki semalardan dökülen, karşısında şu bayırın eteğinde câ-be-câ parıldayan denizin siyahlıklar içinde şurada burada ışıldayan bu ziyâlar; işte, işte **raks ediyor, yağıyor**; onlar da bir bârân-ı elmas fakat meftûn-ı ma'liyât olmuş gözler gibi aşağıdan yukarıya **yağıyor**; ta o semâlara, o hande-i telâtum-gâh-ı envâra doğru **yağıyor**. (s. 26)

38. Furtınalarla **gürlesün**, dalgalarla **yuvarlansun**, rüzgârlarla **savrulsun**; sonra müteverrim bir kızın kenar-ı firâşinâ **düşsün**, bir çocuğun mehd-i naz-perverine **eğilsün**, **gülsün**, bir gencin nûr-ı nigâh-ı şebâbına **saklansun, parasun**. (s. 15)

39. Ta şu muhâverenin bidâyetinden beri o annesinin söylediklerini uzakdan, bir komşu evinden gelen nevhât-ı mâtem gibi parça parça **dinliyor**; gölgelerin ihtizâzatına, vâlidesinin vücudundan yükselen zıll-ı hayâle dalarak gûya bir uyku içinde **düşünüyordu**. (s. 295)

40. Araba **durdu**, Ali Şekib'le Ahmet Cemil **atladılar**, Ahmet Şevki Efendi inleyerek kapıdan **sıyrıldı**, basamağa korka korka basarak **hopladı**. (s. 367)

41. Seher'e **bakamadı**, bu kızın kızarmış gözlerle kendisine bakan nazarından kaçmak **istedi**, annesine görünmeğe kuvveti **yokdu**. (s. 357)

42. Sonra yuvarlak iskemlesinden **atladı**, siyah saçlarla dalgalanan küçücük başını **uzatdı**, piyanosunun iki tarafındaki mumları **söndürdü**, kapağı çeküb **kapıyordu**, Ahmet Cemil **yetişdi**. (s. 132)

43. Fakat sonra kabrin üzerine atılan topraklar şişerek hemşîresinin şu makarr-ı ebedîsi gözlerinin önünde terfî' itdiği zaman birden bütün acıları **taşdı**; o vücudı burada bırakmak, şu toprakların yed-i gasbından almak isteyen bir hiss ile iki adım **atdı**; Ali Şekib elini **tutdı**, onı bir taşın üzerine oturmağa **mecbur itdi**. (s. 356)

44. Nihâyet alkışlar **bitdi**, iri Alman karısı kulisten büsbütün **ga'ib oldu**; o vakit Râci de etrafına bir göz gezdirmeye bile fazla bularak **çekildi**. (s. 168)

45. Bir hikâye nakl etmeğe **gelmezdi**; tezyîf ve i'tirâz için o, dâ'imâ kaba kahkahasıyla söze **karışır**, hikâyeyi yarım **bırakırdı**. (s. 291)

46. Oda kapısının tekrar açılıp kapandığı **işitildi**; biraz sonra İkbâl'in yavaş yavaş, istemeyerek merdivenleri indiği **duyuldu**. (s. 332)

47. Hafif bir rüzgâr **esiyor**, bütün eşkâl ve eşbaha bir hareket **veriyordu**; Şimdi Ahmed Cemil'in hedef-i nazarı olan nokta-i semâdan küçük küçük beyaz bulutlar **peydâ oluyor**, rüzgârın önüne düşmüş bir seyr-i mecnunâne ile **uçuşuyordu**. (s. 141)

48. Ahmed Cemil şahadetnâme aldıktan sonra bu dördüncü def'aya da hâtîme **verildi**; hattâ bu defa Hüseyin Baha Efendi Osman Tayyar'ın matba'adan çıktığına dair ceridede iki satırlık bir i'lân neşrine bile **lüzûm gördi**. (s. 89)

Aşağıdaki cümlelerde ise bir belirtme öbeği içindeki tamlayan görevindeki sözcükler ortaktır, aynı zamanda zaman birlikteliği de bulunmaktadır. Tamlayan görevindeki sözcükler bold ve italik olarak, zaman kipleri ise bold olarak gösterilmiştir.

ÖRNEKLER

1. **Ahmet Cemil'in** şimdi hiddetinden dişleri **kilidleniyor**, yumrukları **sıkılıyordu**. (s. 317)

2. **Ahmet Cemil'in** yanaklarına hafif bir renk **çıkıyor**, dudaklarına bir ihtizâz-ı te'essür **geliyordu**. (s. 12)

3. Bir şey yapamamakdan, kızın bed-bahtlığına karşı 'âciz olmakdan mütevellid bir ıztırâb-ı nevmîdâne ile ellerini **kavuşdurdu**; parmakları birbirine **giriyor**, gözleri mededcuy-âne Ahmed Cemil'e **bakıyordu**. (belirtme öbeği) (s. 288)

4. **Doğruldu**; bir azâb-ı müdhiş boğazını **sıkıyor**, başını bir mengene içinde **parçalıyordu**. (belirtme öbeği) (s. 391)

5. Omuzları, başı bir dakika evvelki şiddet-i ifade-i reddi **ga'ib itdi**; nihâyet dudakları deminden beri fursad-yâb-ı inkişâf olmak isteyen tebessümle büsbütün **tezâhür itdi**. (belirtme öbeği) (s. 133)

Türkçede tekrarlı ulama bağlamlarıyla kurulmuş cümleler de yaygındır:

ÖRNEKLER

1. Ahmed Cemil **hem** refîkinin neftî şemsiyesi altında her iki adımda bir serd itdigi mütâla'ayı dinliyor gibi sükûn ederek yürüyor, **hem de** köprüyü bir yandan bir yana istilâ eden siyah, lacivert, neftî bir alay canlı, müdhiş mantarlar gibi havalanarak, sallanarak yürüyen şemsiyeleri seyrediyordu. (s. 150)

2. **Ne** müdîrün bir şey dediği var **ne de** tebliğ olunacak bir emir. (s. 41)

3. Sabiha Hanım *hem* bahtiyâr-âne gülüyor, *hem* sedire başını dayayarak elleriyle midesine basan İkbâl'i gösterüb henüz bir şey anlamayan Ahmet Cemil'e: "Rahatsız kızcağız, bütün gün kıvrandı." diyordu. (s. 274)

3.1.2.1.3.1.2. Ayırtlama Cümlesi

"İki yargıyı seçmeli olarak bağlayan birleşik cümleye *ayırtlama cümlesi* denir" (Banguoğlu, 2007: 555). Burada yargılardan sadece birinin gerçekleşmesi söz konusudur. Ayırtlama cümlesi bazen bağlamsız kurulabilse de çoğu zaman tekli ve tekrarlı ayırtlama bağlamlarıyla yapılır.

ÖRNEKLER

1. Kadın, ölünceye kadar boşa çıkan hayâtına ağlar *yahud* gözyaşları çâre-sâz olmazsa başka bir yerde teselli aramak ister. (s. 151)
2. Beni aldatmak istiyorsun *yahud* kendin aldanıyorsun kardeşim. (s. 312)
3. Kendisine bunun için para mı veriyorlar *yahud* bizim iyi şiir söylemediğimize halkı ikna etmekle kendisinin meziyyet-i şairânesi dü-bâlâ mı oluyor? (s. 119–120)
4. Kağıdlar bende fakat o vakitten beri o gelmiyor ve gelmeyecek *yahud* gelse bile bundan sonra hayâtımız büsbütün cehennem olacak. (s. 109)
5. Ahmet Cemil yalnız dinler *yahud* dinlemeksizin susardı. (s. 98)
6. Ahmet Cemil, Râci'nin kemâl-i ısrâr ve inad ile devam eden tecâvüzât-ı hasm-ânesine karşı *ya* bir sille-i şedîde fırlatarak mukabele eder *yahud* bu adamın hâline acıyarak yalnız bir manasız kelime ile geçiştirirdi. (s. 176)
7. Bu masaların etrafında birçok adamlar *ya* bira içiyor, *ya* gazete okuyor, *ya* yavaş sesle konuşuyor...(s. 155)

3.1.2.1.3.1.3. Karşıtlama Cümlesi

"İki yargıdan birini öbürüne karşı çıkaran birleşik cümleye *karşıtlama cümlesi* denir" (Banguoğlu, 2007: 556). Burada yan cümle baş cümleyi sınırlamakta ya da az da olsa çürütmektedir. Karşıtlama cümleleri bazen bağlamsız kurulabilir. Karşıtlama bağlamları Türkçede çeşitlidir ve cümle yapılışında çok kullanılır. Tümleme cümlede karşıtlama bağlamlarıyla yapılan bu cümleler karmaşık cümlede - *se de*, - *mesine rağmen*, - *mekle beraber* gibi karşıtlama zarf-fiilleriyle yapılır.

ÖRNEKLER

1. Biz zavallı kadınlar, kocalarımızın bizden kaçdıklarını görürüz *de ekseriyyet üzere kimin için firâr itdiklerini de bilemeyiz.* (s. 106)
2. Her şeyden bahsetmiş idi *yalnız karısıyla Nedim’i unuttu.* (s. 370)
3. Çocuk küçük bir yaramazdır *fakat yaramazlıkları bir terbiye süsi altında mestûrdur.* (s. 96)
4. Ahmed Cemil bu akşamdan itibaren derse başladı; *fakat hocalığın müşkilât-ı maddiyyesi hakkında henüz bir fikir hâsıl etmemiş idi.* (s. 86)
5. Elleri ceplerinde düşünen Ahmed Cemil hafifçe dönerek dudaklarını arasından bir şey söyledi *fakat işitilmedi.* (s. 7)
6. Onı kaldırub atmak için ne büyük arzusu vardı *fakat onun hakk-ı tasarrufu başka birisine ‘â’id idi.* (s. 403).
7. Onı arkadaşları seviyorlardı *fakat o muhabbet içinde kim bilir ne kadar saklı kinler ne derin hasedler mevcuddur.* (s. 19)
8. Bana bakıyorsunuz Cemil Bey; *haniya dışarıya bakacaktınız?* (s. 139)

3.1.2.1.3.1.4. Almaşma Cümlesi

“İki yargı arasında alması, nöbetleşe bir gerçekleşme sırası kuran birleşik cümleye *alması cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 556). Bu cümleler genellikle ikili bağlamlarla kurulur ve bazen baş cümleyle yan cümle yer değiştirebilir.

ÖRNEKLER

1. Beyaz örtünün üzerinde, yüksek yemiş tabaklarının, sürahilerin, kadehlerin, oraya bırakılmış bir fesin şarap lekelerine karışan gölgeleri lambanın ziyâ-yı rakkası altında *gâh* küçülüb *gâh* büyüyor. (s. 4)
2. Sonra **bir** aslına *bir de* önündeki müsveddeye bakdı. (s. 70)
3. O vakit bu vâlide ağzından çıkan her kelimeyi müte‘âkıb ağlamak arzusuna mağlubiyetinden korkarak *bazen* köşede büzülmüş, siyah, mağmum gözlerini anasına dikmiş bakan İkbâl’e; *bazen* göğsi kabara kabara ağlamağa hazır duran Ahmet Cemil’e bakarak, bakdıkca tıkanarak, *bazen de* hiçbirisine bakmağa kuvvet bulamayarak, perîşân, gayr-ı müretteb, birbirini tutmaz yarım yarım cümlelerle babalarından bir şey kalmadığını, kalan ufak tefeğin biraz sonra bitmek üzere olduğunu söyleyebildi. (s. 58)

3.1.2.1.3.1.5. Üsteleme Cümlesi

“Baş cümleyi pekiştirici anlamda bir yan cümleyle kurulan birleşik cümlelere **üsteleme cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 557). *Hattâ bile, da, üstelik hem de...* gibi çeşitli üsteleme bağlamları vardır. Tümlene cümlede üsteleme bağlamlarıyla yapılan bu birleşik cümleler karmaşık cümlede çoğu kez bir zarfîil üsteleme cümlesiyle (**olduğu gibi, olmakla beraber**) karşılanır.

İncelenen romanda sadece **hattâ** bağlamıyla kurulmuş üsteleme cümleleri bulunmaktadır.

ÖRNEKLER

1. Beni sormayınız, ben her yerde eğlenirim, *hattâ bir mahâlle kahvesinde bile.* (s. 155)
2. İşte şurada pencerenin kenarına otursun *hattâ gözünü çevirip bakmasın.* (s. 133)
3. Sabiha Hanım’la İkbâl ses çıkarmıyorlardı, *hattâ oğlunun emniyyet-i istikbâlini bu tasavvurun tahakkukuyla ka’im zanneden bu vâlidenin sükûtunda bir emâre-i tervîc bile fark olunuyordu.* (s. 249)
4. Artık bütün gecelerini evden uzak geçiriyor, *hattâ Hocapaşa’da ders olduğu zamanlar akşam yemeğini matba’ada muhtasaran tedârik ederek bir vakitler neşve-i hayâtının yegâne menba’ı olan â’ile sofrasında bulunmuyordu.* (s. 191)
5. Bugün beş dakika evvel Ali Şekib’in başladığı muhâvere anlamak istediğini istifsâra kuvvet verdi, *hattâ mukaddime terkibine de lüzûm görmeyerek Ahmet Şevki Efendi göbeğinin te’ab-ı sıkletini dinlendiren bir nefesle henüz solumakda iken sordu.* (s. 361)
6. Bu makalenin Râci’nin eseri olduğunu zaten hepsi anlamışlardı, *hattâ şimdiye kadar Râci’nin yazdığı şeyler içinde nisbeten bunun enfes eseri olmak lâzım geleceğine biraz evvel Sa’îd i’tâ-yı hükm itmişti.* (s. 316)
7. Elinize şöyle kümeline para geçmeyecek, *hattâ alabileceğiniz paralardan dürlü akçe farkları ga’ib ideceksiniz, size en ummadığınız nev’iden meskûkât-ı muhtelif verilecek.* (s. 75)
8. Onun için kendisini tanıyanlar ondan hiç korkmazlar, yanında en saçma şeylerden bahs ederler de o tekzîbden utanır, *hattâ Râci’nin gazellerini güzel bulmağa bile cesâret idemez, zaten edebiyâtâ kat’iyyen iddi’a’-yı intisâb itmez.* (s. 21)

3.1.2.1.3.1.6. Açıklama Cümlesi

“Baş cümleyi açıklayıcı nitelikte bir yan cümleyle kurulan birleşik cümlelere **açıklama cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 557). Bunlar baş cümleyi başka sözcüklerle tekrarlama veya yorumlama yoluyla açıklama ve berkitme işlevindedirler. Burada baş (temel) cümle başa geçer.

ÖRNEKLER

1. Ailesini iyi geçindirecek kadar para kazanırdı, **zaten ailesi Ahmet Cemil’in vâlidesiyle on sekiz yaşında oğlundan, on dört yaşında kızı İkbâl’den ibâret idi.** (s. 32)
2. Herkes severdi, **daha doğrusu hürmet iderdi.** (s. 15)

3.1.2.1.3.2. Alt Alta Bağlam Cümlesi

Alt alta bağlam cümlesi, bir baş cümleyle anlamca gerçekleşmesi ona bağlı bir yan cümleden oluşur. Başka bir deyişle bağlam, bu iki cümle arasında alt alta bir bağlantı kurar. Cümleler arasındaki ilişkinin niteliğini bağlam belli eder. Başlıca altı çeşit alt alta bağlam cümlesi vardır: 1. salt bağlam cümlesi, 2. yer verme cümlesi, 3. sebep cümlesi, 4. sonuç cümlesi, 5. amaç cümlesi, 6. şart cümlesi.

3.1.2.1.3.2.1. Salt Bağlam Cümlesi

“İki yargı arasında bütünüyle bir alt alta bağlantı sağlayan birleşik cümleye **salt bağlam cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 558). Burada bağlam anlamca bir özellik getirmez. Bu cümle konuşma dilinde daha çok bağlamsız olarak kurulur. Bu salt bağlam cümleleri, karmaşık cümle yapılışında adfiilsi sıfatfiil cümleleriyle karşılanır ancak ilinti cümlesinde olduğu gibi burada da bağlam cümlesi obartmalı anlatmada tercih edilir.

ÖRNEKLER

1. Ahmet Cemil başını **kaldırdı**, işte şu karşıki köşkün çatısının arkasında şehnaz-leyâl şimdi oradan **görünecek.** (s. 140)
2. Artık ikmâl **edemedi**, yaşlar tamamen **boşalmış idi.** (s. 392)
3. Şimdi Râci’yi haklı **buluyordu**, evet o bir dimâğ-ı ma‘lûldan başka bir şey **değildi.** (s. 400)
4. Artık **gelmişlerdi**, kendilerine refâkat eden hidmetkâr **çekildi.** (s. 369)
5. Fakat sokak kapısının büyük bir tarraka ile kapandığı **işitildi**, Vehbi Bey **gitmiş idi.** (s. 340)

6. Sen hiddetle her şeyi berbad **ideceksin**, bütün saadet-i ailen çılgıncasına bir tehevür uğruna **mahvolacak**. (s. 341)
7. Ahmet Cemil'i görünce eliyle **çağırdı**, idâre me'murunun tavrında fevk-al-âde bir ma'nâ-yı esrâr perdesi **vardı**. (s. 334)
8. Çalışmak şimdi onun için bir 'illet-i 'asabiyye **olmuşdu, durduramıyordu**. (s. 92)
9. Bir tebessüm-i sâri bütün dudakları **dolaşdı**, herkesde bu sözlerden bir hazz-ı latîf **uyaniyor idi**. (s. 12)
10. Bir aralık kapısına **vuruldu**, Seher yemeğe **çağırıyordu**. (s. 282)
11. İkbâl daha evvel **kalkmış idi**, aşağıda **karşılaştılar**. (s. 195)
12. Bu akşam Muzaffer Bey'in ders **gecesiydi**, Ahmet Cemil gitmeğe **karar verdi**. (s. 185)
13. Ay yağmur **yağıyor**, bence **hava hoş!** Senin şemsiyen **var mı?** (s. 148)
14. Evet bir ayak sesi daha **vardı**, eliyle göğsüne **basdı**, onı görmeğe nasıl **tahammül edecek**. (s. 381)
15. Bir sarmaşığın üstünde iki serçe yekdiğerini **kovalıyordu**, sonra gözleri kapının önünden bir arabanın toz kasırgalarına bulanarak geçişine **daldı**. (s. 380)
16. O vakit Sabiha Hanımla Seher yukarıya **koşdılar**; İkbâl bir eliyle böğrüne basarak kapının yanında, yerde **inliyordu**. (s. 344)
17. O zaman Vehbi Bey'in atlayarak indiği **duyuldu**, Ahmet Cemil anasının kollarının arasından silkinerek **kurtuldu**. (s. 343)
18. Ahmet Cemil dudaklarını **bükdi**, cevap vermek **istemedi**. (s. 122)
19. Pek küçükken **evlenmiş olacak**, çocuğundan öyle **anlaşıyor**. (s. 101–102)
20. Sabahleyin kütübhanenin açık odasından Hüseyin Nazmi bakdığı zaman arkadaşını **göremedi**, o saatde Ahmet Cemil Eyüb'e gitmek üzere köprünün Halic iskelesine **iniyordu**. (s. 388)
21. Fatin Dilâver Bey tombul vücuduyla daha ziyâde **sokuldu**, hazzından Ahmed Cemil'e sarılacak **zann olunurdu**. (s. 263)
22. Köşkten tekrar **çıkıldılar**, etraf batî bir yaz gününün akşamına mahsûs sükûn **içinde idi**. (s. 226)
23. Herkes yatak odasına çekilmek üzere **kalkmışlardı**, hilâf-ı mu'tâd olmak üzere sokak kapısının kuvvetle çalındığını **işitdiler**. (s. 210)

24. Nâ-gehân güneşin son bir hamle-i ziyâsı **feverân itdi**, ta o dağın tepesinde tutuşmuş bir orman gibi **parladı**. (s. 416)
25. Ahmed Şevki Efendi refikine **bakdı**, bir nazar teatisiyle kadıncağızı dinlemeğe **karar verdiler**. (s. 104)
26. Dersler daha **başlamamış idi**, çocuklar hep kürsülerin üstünde sallana sallana nîm sesle derslerini **tekrar ediyorlardı**. (s. 39)
27. Ahmed Cemil şaşırdı, yanaklarından ateş **çıkdı**, **bunaldı**. (s. 39)
28. O vakit saatlerce **düşünüldü**, bir çare **bulunamadı**, vâlidesi emniyyet sandığına terhîn edilmek üzere küpesiyle yüzüğünü **teklif itdi**. (s. 33)
29. Tünelden çıktıkları vakit yağmuru kesilmiş **buldular**, yalnız ince bir serpinti **vardı**, Ahmed Şevki Efendi artık şemsiyesini açmağa **lüzûm görmedi**. (s. 151)
30. Daha sonra o sarı kıvrıntılardan bir ateş dalgası **geçdi**, kâğıdın her tarafından bir küçük alev **çıkdı**. (s. 401)
31. Birden aklına bir şey **geldi**, sobasına **koşdı**. (s. 400)
32. Ahmed Cemil'in kulaklarında bir şey **tıkandı**, Hüseyin Nazmi'nin sesini bir uğultu içinde **duydı**. (s. 376)
33. Zili **çekdi**, Lâmia'nın elinden çenber **kaçdı**, değnek bir yana **fırladı**. (s. 116)
34. Gözleri **bulandı**, durduğu yerde vücudı sallanıyor **zann itdi**. (s. 376)
35. Kendisini eniştesi **çağırıyordu**, **kalkdı**, yanına **gitti**. (s. 215)
36. Sabiha Hanım sözünü **bitirmedi**, gözlerini oğlunun gözlerine **dikdi**, Ahmed Cemil bu nazardan **sıkıldı**, gözlerini **çevirdi**, cevâb **vermedi**. (s. 194)
37. Ahmed Cemil şimdi **ilerlemiyor**, dizleri **titriyordu**. (s. 270)
38. Son vapura yetişecek olanlar **koşuyorlar**, ara sıra tek tük arabalar halkı yarıp yağmurun altında ıslanan arabacıların şakırdattıkları kamçı tarrakalarıyla **geçiyorlardı**. (s. 149)
39. O gürültüyü şimdi kulakları **işidiyor**, onun hayâl-i sem'îyle **mest oluyordu**. (s. 246)
40. Herkes **söylüyor**, hiç kimse **dinlemiyordu**. (s. 5)
41. En küçük vesilelerle bir lâtîfe **idiliyor**, lüzûmundan ziyâde **gülünüyordu**. (s. 35)
42. O hem penbe odaya hem sofaya taraftar **çıkiyordu**; onun fikrini tatbîk etmek lâzım gelse kilim döşeme ikiye **bölünecekti**. (s. 35)

3.1.2.1.3.2.2. Yer Verme Cümlesi

“İki yargıdan biri öbürünü doğrular, yerinde gösterir veya savunur şekilde kurulmuş olan bağlam cümlesine *yer verme cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 559).

ÖRNEK

Pederimden, vâlidemden bana bir şey kalmamış idi, *zaten gelin ederlerken de pek az şey vermişlerdi.*

Burada yan cümlede *zaten* sözcüğünün kullanılmasıyla baş cümledeki anlam pekiştirilmiş, bir bakıma doğrulanmıştır.

3.1.2.1.3.2.3. Sebep Cümlesi

“Yargılardan birinin, diğerinin gerçekleşme sebebini açıkladığı birleşik cümlelere *sebep cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 559). Bu cümleler bağlamsız da yapılabildikleri gibi daha çok sebep bağlamlarıyla yapılırlar. Bağlamsız sebep cümleleri karmaşık zarffiil cümleleriyle de karşılanabilir. Bu nedenle Türkçede karmaşık zarffiil cümleleriyle kurulmuş sebep cümleleri de çoğunlukla tercih edilmiştir.

Sebep cümlelerinde sebep yargısının bulunduğu cümle yan cümledir. İncelenen romanda *çünkü* sebep bağlamıyla kurulmuş sebep cümleleri bulunmaktadır.

ÖRNEKLER

1. Sa‘îd hakkında Ahmet Cemil’in bir fikr-i mahsûsı yokdur, *çünkü sa‘îd’in bir hüviyyet-i mahsûsası yokdur.* (s. 22)
2. Râci parasız kaldığı vakit Ahmet Şevki Efendi’nin çekmecesinde para olup olmadığını Said’den tahkik eder, *çünkü be-heme-hâl çekmecenin bir tarafına atılan bir i‘lân ücretini görmüştür.* (s. 23)
3. Buna mukâbil deryâ-yı sakın derim, *çünkü deryâ kelimesi de sakın; onda da bir sükûn-ı mahsûs var ki sıfatı, sıfatın manasından ziyâde izâh idiyor.* (s. 129)
4. *Ahmed Cemil’in düşünmeğe ihtiyâcı vardı onun için* Hüseyin Nazmi’den kaçmak, sahrâ’yı bir deryâ-yı tâb-dâr için alan meh-tâba karşı feyfâ-neverd -i hulyâ olmak istiyordu. (s. 144)

3.1.2.1.3.2.4. Sonuç Cümlesi

“Yargılardan birinin diğerinin sonucunu gösterdiği birleşik cümlelere *sonuç cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 560). Sonuç cümlesi genellikle sebep cümlesinin

tersine çevrilmiş şeklidir. Sebep cümlesinde sebep yargısı yan yargıyı gösterirken sonuç cümlesinde sonuç yargısı yan yargıyı gösterir. Diğer bir deyişle, sebep cümlesinde baş yargı sonucu gösterirken sonuç cümlesinde baş yargı sebebi gösterir. Bu nedenle çoğu zaman her iki cümle geniş anlamda sebep cümlesi olarak adlandırılır.

İncelenen romanda **onun için** bağlamıyla kurulmuş bağlam sonuç cümleleri bulunmaktadır.

ÖRNEKLER

1. Mektebde yalnız bir senen daha var, **onun için mektebi bırakmak kat'ıyyen olamaz.** (s. 67)
2. Ahmet Cemil bu müşkül sanatın bütün metâ'ib-i cengine pek vâkıfıdı, **onun için mürettibliği muharrirlikden zor bulur, bu zavallılara derin bir merhametle acırdı.** (s. 327)
3. Artık ona tekrar tesâdüf etmekden korkuyordu, **onun için çıkmamağa karar vermiş idi.** (s. 382–383)

3.1.2.1.3.2.5. Amaç Cümlesi

“Yargılardan birinin diğer yargının gerçekleşmesi amacını anlatan cümlelere **amaç cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 560). Bu anlamdaki cümleler de karmaşık zarffiil cümleleriyle karşılanabilmektedir.

ÖRNEK

Bu yolda yazılmış bir manzumeyi tasavvur it **ki evzanın emvâc-ı nagamâtı üzerinden bir tahavvür-i huruşan ile akub giderken nâgehân meftûr-ı sükûn olarak bir seyelân-ı nalişkâr ile sürüklensin.** (s. 127)

3.1.2.1.3.2.6. Şart Bağlam Cümlesi

“Bir baş cümle ve ona bağlı bir şart bağlamıyla oluşturulmuş yan cümleden oluşan birleşik cümleye **şart bağlam cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 561). Eğer ve şayet bağlamları şart cümlesin başında ve şartı pekiştiren bir zarf durumundadır.

Burada şart yargısının olduğu cümle dış cümleyi ceza yargısının olduğu cümle ise baş cümleyi oluşturur.

ÖRNEKLER

1. *Eğer o, şu dakikada burada olaydı* bu dört sütunluk zehrin acısını onun yanında ağlayarak dökmekten ne büyük tesliyet duyacaktı. (s. 318)

2. *Eğer merakınız yalnız çocukdan ibaretse* onun elbette bir kolayını buluruz. (s. 110)

3.1.2.2. Karmaşık Birleşik Cümle

“Bir baş cümleyle onun üyelerinden birinin yerini alan, ya da o üyeleri teşkil eden belirtme öbeklerinden birinin içine giren bir ikincil cümleden (yarım yargıdan) oluşan cümleye **karmaşık birleşik cümle** denir” (Banguoğlu, 2007: 562). Burada ikincil cümle **iç cümle** adını alır. Bu iç cümle her zaman baş cümlenin üyelerinden biri veya birinde belirten olur. Anlamca da bir yan cümle ya da alt cümle olabilir.

Yarım yargıların yüklemeleri fiili isim şekilleri olan yatık fiiller olduğundan ve bunlar da adfiil, sıfatfiil ve zarfiiil şekillerinde görüldüğünden karmaşık cümle bu unsurlara göre sınıflandırılabilir: 1. adfiil cümlesi, 2. sıfatfiil cümlesi, 3. zarfiiil cümlesi. Hatiboğlu, yan cümleleri adfiil, sıfatfiil, zarfiiil gibi eylemsilerle kurulmuş birleşik cümleleri **girişik tümce** olarak adlandırarak şöyle tanımlamaktadır: “Girişik tümce, bir temel tümce ile birlikte bir veya birkaç eylemsiden kurulan tümceye denir” (Hatiboğlu, 1972: 153). Hatiboğlu ile aynı görüşte olan birçok yazar da temel cümleyle özne, nesne, dolaylı tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci görevindeki bir ya da birkaç tümceysiden oluşan bağımsız yargılara **girişik tümce** adını vermektedirler (Ediskun, 2003: 382, Dizdaroğlu, 1976:193, Atabay vd., 1981: 108).

Verilen tüm örneklerde yan cümleler (Banguoğlu’na göre iç cümleler) bold ve italik gösterilmiş olup sadece özel bir durumu olan cümleler ise farklı şekilde gösterilmiştir.

3.1.2.2.1. Adfiil Cümlesi

“Karmaşık cümlede iç cümlenin yüklemi bir adfiil olursa bu birleşik cümleye **birleşik adfiil cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 562). Burada iç cümle tümüyle bir ad hükmündedir ve baş cümle içinde bir adın alabileceği bütün işlevleri alır. Buna göre iç cümle, baş cümlede 1. kimse (özne), 2. yüklem ismi (bildirme ekleri almış yüklem), 3. nesne, 4. isimleme (dolaylı tümleç), 5. bir belirtme öbeğinde ad olarak görülmektedir.

Adfiil cümleleri bu beş türlü kullanışa göre çeşitlenirler.

3.1.2.2.1.1. Adfiil Kimse Cümlesi

“Birleşik cümlede iç cümle **kim** hâliyle baş cümlemin kimsesi (öznesi) olmuşsa buna **adfiil kimse cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 562). Adfiilin yalın hâliyle bu iç cümlemin kimsesi ya baş cümlemin üyeleri arasında görülür ya da belirsiz kalır. Belli edilmek istenildiğinde adfiilin diğer şekillerini iyelik eki getirerek kullanırız:

Dün eve gelmemen onu kızdırmış.

İç cümlemin kimsesini adıyla ya da daha yakından belli etmek için ise bu ad veya zamir **kimin** hâliyle yükleme katılır. Böylece iç cümlemin kimsesi ile yüklemi belirli ad takımı kalıbına girer:

Senin duruma müdahale etmen gereksizdi.

Bununla birlikte kimsenin belirli olması gerekli olmayan yerlerde, konuşma dilinde bazen adfiil bir 3. kişi iyelik eki alır:

Bu araçla gitmesi çok uzun sürer.

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda incelenen metinde, adfiilin yalın hâliyle kurulmuş olan **adfiil kimse** cümleleri bulunmaktadır.

ÖRNEKLER

1. **Zaten bir şey yapmak** mümkün mü idi? (s. 222)
2. **Demek ki bu hulyâsına da veda etmek, bundan da vazgeçmek** lâzım geliyor. (s. 380)
3. **Orada henüz bitmemiş kabrin yanında yine beklemek** icab itdi. (s. 355)
4. **Sonra namaz zamanını beklemek** lâzım geldi. (s. 355)
5. **Edûb olmak, şöhret olmak**, senelerden beri bütün düşüncesi bu değil mi? (s. 30)
6. **Onı insaniyetin pençe-i adâletine teslim etmek** benim en evvel düşünülecek vazifem değil mi? (s. 360)
7. **Kendi evlerine gelmiş olmak** hepsinde eğlenceye bir meyl-i mahsûs uyandırmış idi. (s. 35)
8. **Zevcesiyle şu hâlinde barıştırub bu müşkil hastayı o zaîf, âciz kadına tahmîl etmek her ikisini de öldürmek** demekdi. (s. 330)
9. **Kâfiyenin tarz-ı tertîbini sırf zevke fakat bir ittîrâd-ı mahsûs içinde zevke tevfiikan icrâ etmek** bize ait bir muvaffakiyet. (s. 128)
10. **O güzel derenin zaman-ı sükûnunda oradan kaçub da toz deryâsı içinde arabaların izdihâmı arasında güneşden yanarak saatlerce dolaşmak** elbette heves-i sahrâ’dan başka bir şeyden tevellüd ider. (s. 178)

3.1.2.2.1.2. Adfiil Nesne Cümlesi

“İç cümlelerin, adfiilin *kimi* ve *kim* hâllerleriyle baş cümlelerin nesnesi olduğu karmaşık cümleye *adfiil nesne cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 564). Burada adfiil, iyelik ekleri de almış olabilir. Bu ekler iç cümlesinin öznesine dair bir ipucu verir.

ÖRNEKLER

1. *Sınıfın mıntaka-i mu‘tedilesinde yaşamayı* müreccâh görürlerdi. (s. 47)
2. *Bu iki mecdidiyeyi kazanabilmek ümidi* Ahmed Cemil’i münbasit itdi. (s. 68)
3. *Yürürken muntazam düşünmek, ne yapacağına karar vermek* istiyordu. (s. 72)
4. *Ahmed Cemil bahsi daha ziyâde ta‘kip etmek* istemedi. (s. 325)
5. *Eniştesiyle devam idebilmek* gayr-i mümkün idi. (s. 325)
6. *Bir aralık aşağıya makine dairesine inmek, onları bir kere daha görmek* istedi. (s. 325–326)
7. *Bu gece Râci’ye görünmemegi* tensib itdi. (s. 328)
8. *O akşam arkadaşları onu eve göndermemek* istemişlerdi. (s. 357)
9. *Ahmed Cemil bu vak‘a üzerine düşünmeği* geceye ta‘lik etmiş idi. (s. 217–218)
10. *Bu siyahlıkları yutmak, ratîb bir nefes-i makber gibi sîmâsına bârid, muncemî, memâtzede dudaklarla rahşe-bahş bûseler konduran bu reng-i bî-hayâtı kâse kâse tesliyet-sâz bir nuşâbe-i adem gibi kana kana içmek* istedi. (s. 302)
11. *Onu da öldürmek, ötekiler gibi bunu da sahne-i mevcûdiyyetinden kaldırmak* istiyordu. (s. 400)
12. *Oraya gitmek, onun ayaklarına atılmak* istedi. (s. 270)
13. *Defter-i şi’rini dinlemek* istiyormuş. (s. 208)
14. *Şimdi bir şeyler kırmak, bir şeyler parçalamak* istiyordu. (s. 344)
15. *Ahmet Cemil cevâb vermek* istemedi. (s. 16)
16. *Bilakis mûtemine tamamen teslim-i nefis etmek, kardeşinin doya doya acısını çekmek* istiyordu. (s. 357)
17. *Ahmet Cemil bu esâreti kabul etmemek* istedi. (s. 324)
18. *Şimdi bütün bu manzaradan, ser-tâ-pâ bir yare-i hayât-ı beşer şeklinde elvâh-ı muhtelif-i müdhişesini gözlerinin önüne seren bu yerden kaçmak, bir an evvel kurtulmak* istiyordu. (s. 368)
19. *Ahmet Cemil şimdi ona bakmamak, hulyâlarının şa‘şa‘a-i dîde-fürûzına o hazin ziyâ-yı zerdini serpen bu sîmâ-yı müstehzîden gözlerini ayırmak* istiyordu. (s. 145)

20. *Yalnız buradan gecenin ye's-i bürudetini teneffüs iderek bütün mezâhim-i hayâtını dinlendirmek, bu zulmeti zehirleyerek teşfiye eden bir devâ-yı mugaşşî gibi içmek, kana kana ciğerlerini onunla doldurmak* istiyordu. (s. 417)

3.1.2.2.1.3. Adfiil Belirtme Cümlesi

İç cümle, baş cümlelerin bir belirtme öbeği olan üyelerinden biri içinde adın yerini alır. Bu durumda baş cümlede kimse (özne) veya nesne olacak belirli ad takımında katılan (belirten) işlevinde görülür. Böyle cümlelere *adfiil belirtme cümlesi* denir (Banguoğlu, 2007: 565).

ÖRNEKLER

1. *Bu iki mecdidiyeyi kazanabilmek ümidi* Ahmed Cemil'i mest itdi. (s. 68)
2. *Bence artık bu 'atâlet-i hissiyâta bir fâsıla vermek zamanı* gelmiştir. (s. 359)
3. *Hüseyin Nazmi'nin hemen gitmesi* onun için bir başka ehemmiyete haizdi. (s. 375)
4. *Hâlbuki bu sırr-ı kalbi birisine tevdi' etmek ihtiyâcı* onı 'adeta hasta ediyordu. (s. 229)
5. *Artık ağlamak zamanı* gelmiştir. (s. 289)
6. *İlk söyleyecekleri şey'in sabahki makaleye ta'alluk itmesi* tabii idi. (s. 322)

3.1.2.2.2. Sıfatfiil Cümlesi

"Karmaşık cümlede iç cümlelerin yüklemi bir sıfatfiil olursa bu birleşik cümleye *birleşik sıfatfiil cümlesi* denir" (Banguoğlu, 2007: 566). Burada iç cümle bir sıfat hükmündedir ve baş cümle içinde bir sıfatın alabileceği bütün işleyişleri alır. Bununla birlikte her sıfat gibi bu iç cümle de ad olarak kullanılabileceğinden bir adın alacağı bütün işleyişlerde görülebilir.

Üç zamana ait (geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zaman hâlinde yalın hâle dönüşmüş) sıfatfiiller ve dolayısıyla bunların kurdukları iç cümleler ad olarak kullanılırlar ve *kılıcı adı* anlamıyla bir çeşit fiilden zamir olurlar. (*Çalışan kazanır, Başa gelen çekilir.*) Ancak bunlardan ikisi adfiiller gibi kılış adı da olabilirler ve adfiil cümlesine benzer birleşik cümle kurarlar. (*Yaptığı yanlış. Gideceğini söyledi.*)

Buna göre bu iç cümleler *sıfat, zamir ve ad* yerinde olmak üzere üç türlü işleyişte kullanılırlar. Bu nedenle sıfatfiil cümleleri üç bölümde ele alınabilir: 1. sıfatı sıfatfiil cümlesi, 2. zamirli sıfatfiil cümlesi, 3. adfiilli sıfatfiil cümlesi.

3.1.2.2.2.1. Sıfatsız Sıfatfiil Cümlesi

“Üç zamana ait sıfatfiillerle yapılmış iç cümlelerin hepsi baş cümlede bir sıfatın yerini tutmak için kullanılır. Böyle cümlelere **sıfatsız sıfatfiil cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 567). Ancak bunlar bu kullanışta farklılık gösterirler: *-dik* geçmiş sıfatfiilleri yalnız iyelik ekleri almış olarak (yaptığın resim) kullanılırlar. (Yalın hâlleriyle: kokmuş yemek, tanıdık insan), *-ecek* gelecek sıfatfiilleri yalın ve iyelik ekleriyle (yapacak iş, yapacağım iş), diğerleri ise yalnız yalın hâlleriyle (okumuş, okuyan, okuyucu, okur kimse) görülürler.

Burada iç cümle sıfatfiilin **kim** hâliyle baş cümlede üyelerine ve bunları temsil eden belirtme öbekleri içindeki herhangi bir ada sıfat olur.

a. Sıfatfiilin yalın hâliyle baş cümlede çeşitli adlara sıfat olurlar. Burada iç cümlelerin vasıfladığı ad genellikle onun kimsesi (öznesi) olur.

ÖRNEKLER

1. *Dört yüz sene emekle lisânın üzerine yığılan o vâhiyât* hevâ-yı zaman ile yavaş yavaş savruldu. (s. 13)
2. *Geceleri evine gelmeyen erkeğin* elbette gideceği bir yer olmalı. (s. 106)
3. *Akşamdan beri etrafında cereyân eden muhâverâta* nadir kelimelerle iştirak idiyordu. (s. 257)
4. *Derinden bellisiz bir inek sesine muhterizâne dem tutan hafif kuş civıltıları arasında* iki arkadaş döndüler. (s. 231)
5. *Bir saat evvel o kendisine tebessüm eden gözlerde* bir ma'nâ-yı hafî-i incizab hiss olunmuyor muydu? (s. 209)
6. *Lâmîa şimdi nazarında ona hıyânet etmiş bî-vefâ sıfatında* görünüyordu. (s. 382)
7. *Bir kere İzmir'e kadar gitmiş olan Ali Şekib* bu kahvelerin umumuna birden İzmir kahveleri nâmını vermiş idi. (s. 157)
8. *Şimdi bunlardan tüterek intişâr eden duman* Ahmed Cemil'in gözlerini dolduruyordu. (s. 401)
9. *Ahmed Şevki Efendi'ye göre pek ince olan bu mütâla'a* Ahmed Cemil'e hayret verdi. (s. 322)
10. *Manzume-i garbiyyede tenvi'-i evzadan hâsıl olan âhengi* görüyoruz. (125. sayfa)
11. *O vakit şi'r nâmına vücuda getirilen bütün mahsûlât-ı cedideyi* okudular. (45. sayfa)

12. *En ziyâde dikkat edilecek şey* çocukda heves-i tahsîl uyandırmak. (s. 85)

13. *Seni meslek ihtiyarından men' edecek bir sebep* göremiyorum. (s. 67)

Yukarıdaki örneklerde iç cümlelerin vasıfladığı ad 1., 2., 7., 8., 9. ve 13. örneklerde onun kimsesi (öznesi) durumundayken 3., 4. ve 5. örneklerde isimleme, 6. örnekte zarf, 10. ve 11. örnekte nesne, 12. örnekte ise yüklem ismi durumundadır.

b. Sıfatfiilin iyelik eki almış hâli yalnız *-dik* geçmiş ve *-ecek* gelecek zaman sıfatfiillerinde görülür.

ÖRNEKLER

Verilen örneklerde iç cümleler bold, iyelik eki alan sıfatfiiller ise bold ve italik olarak gösterilmiştir.

1. **Fakat bu meşguliyyetden *duyduğu* nefret** çalışdığı müddeti bir hengâme-i 'azâb hâline getirdi. (s. 74)

2. **İdare me'murundan sonra tevdi'-i esrâra en ziyâde şâyân *bulduğu* vücut** Ali Şeki idi. (s. 336)

3. **Ahmed cemil kendi kendisine *verdiği* bu hükm-i dehhâşın altında** eziliyordu. (s. 299)

4. **Eniştesi hakkında duyub iskâtına muvaffak *olamadığı* nefretin bu dakikada sadâ-yı hiddeti** her zamankinden daha vâzih, daha kavî işidildi. (s. 274)

5. **Zihnen tertîb *itdiği* esas** pek sade idi. (s. 124)

6. **Yigirmi dane aksak sûz-nâk şarkıyı okumaktan, dinlemekten *duyduğumuz* yorgunluğu** hiç olmazsa nazmımızdan kaldıralım. (s. 127)

7. **Bir aralık *durduğu* pencerenin altından kumların çıtırdadığını** işitdi. (s. 380–381)

8. ***Kazanacağım* şey** yine benimdir. (s. 237)

9. **Ali Şekib henüz bugün evvelden beri *yerleştiği* dükkânının önünde** bir hazz-ı mes'udâne ile tebessüm ediyordu. (s. 243)

10. **Yazın kolayca idâre *edebildiği* derslerine** kışın kifâyet edemiyordu. (s. 198)

11. **Ahmed Cemil ilk hâsıl *itdiği* fikri zihninde şu birkaç cümle ile icmâl** etmiş idi. (s. 187)

12. **Mâhiyyetini bir lem'a-i vuzûh ile tenvir *idemediği*, te'sirini duyub da menşe'ini *bulamadığı* bir hiss-i garîb** mes'ele-i izdivâcında Ahmed Cemil için bir saklı haşyet uyandırdı. (181. sayfa)

13. **Hemen herkesin *bildiği* bu parçaya** birçoğu pest sesle işitrâk itdiler. (s. 167)

14. O va‘ad **itdiği** şeyi birgün şâkirdi Muzaffer Beg’de görmüş idi. (s. 131)
15. Bugün bu neşîde-i garîbeden **duyduğu** şey hiçbir te’sirle kâbil-i kıyas değil idi. (s. 407)
16. Bu ellerine **aldıkları** ilk mecmu‘a-i şi‘r oldu. (s. 48)
17. Fakat **işitebildikleri parçalar** bütün teferru‘âtı anlatıyordu. (s. 342)
18. İlk **gördüğü** manzara matba‘anın her vakitki hâline müşâbih değildi. (s. 314)
19. Şu dakikada **duyduğu cesâretsizlik** bir dürlü zili çekmeğe iktidâr bırakmamış idi. (s. 61)
20. Ahmed Cemil sarrafdan **aldığı izâhâtı** Râci’nin zevcesine teşrîh etmek istedi. (s. 391)

Burada iç cümlelerin kimsesini (öznesini) aldığı iyelik zamiri belli eder. Kimseyi daha yakından belirtmek için de, adfiil cümlesinde olduğu gibi, kimse olacak adı veya zamiri **kimin** hâliyle yükleme katılan yaparız. Burada iç cümlelerin vasıfladığı ad genellikle onun nesnesi olur.

ÖRNEKLER

Verilen örneklerde iç cümleler bold, iyelik eki alan sözcükler ise bold ve italik olarak gösterilmiştir.

1. Fakat **Ahmed Şevki Efendi’nin** bu sabah **şu bir kelime ile yeniden uyandırdığı** mes’ele, akşama kadar zihnini işgâl itdi. (s. 182)
2. **Onun istediği** şey kendisini dinleyecek bir adamdan başka bir şey değildi. (s. 61)
3. **Onun tamir edilecek birçok şeyleri** birikmiş idi. (s. 309)
4. Bu hulyâların arasında **Ahmed Şevki Efendi’nin** her zamankinden daha ziyâde kızarmış olan **çehresi** görüldü. (s. 336)
5. **Çocuğun** haftada aldığı beş on gurusu çok görmüş idi. (s. 363)
6. Sana verilecek birçok **havâdisim** var. (s. 371)
7. Nihâyet **herkesin vuku‘unı gayr-i kâbil men‘ olmak üzere hiss ettiği** furtına taksit mes’elesinin zuhûrî üzerine patladı. (s. 340)
8. **Eniştesinin bin dürlü müşkilâtı iktihâm eden fa‘âliyyeti** bir hafta içinde Ahmed Cemil’in ayakları altına petrol muharrikiyle litografya makinesini vaz‘ itdi. (s. 250)

Görüldüğü gibi her iki hâlde yüklemi bir sıfatfiil olan iç cümle doğrudan doğruya baş cümle üyelerinden birinin yerini tutmaz, fakat onlardan birine sıfat olur.

Böylece meydana gelen sıfat takımı, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi karmaşık cümlede çeşitli üyelerin yerini alır.

3.1.2.2.2. Zamirsi Sıfatfiil Cümlesi

“Üç zamana ait sıfatfiillerle yapılmış iç cümleler baş cümlede bir zamirin yerini tutuyorsa böyle cümlelere *zamirsi sıfatfiil cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 568). O zaman sıfatfiillerle yapılmış bu iç cümleler artık bir ada sıfat olmazlar, doğrudan doğruya bir ad gibi baş cümlede, yerine göre çekim hâlleriyle üyelerden birinin yerini alırlar ya da üye olan bir belirtme öbeği içinde bir ad işleyişinde görülürler.

Sıfatsı sıfatfiil cümlesinde olduğu gibi burada da çeşitli sıfatfiiller kullanış farkları gösterirler: Yalnız iyelik ekleri almış olarak ya da yalın hâlde eksiz olarak kullanılabilirler.

a. Zamirsi sıfatfiiller sıfatfiillin yalın hâliyle baş cümle üyelerinden birinin yerini alırlar veya bir belirtme öbeğine girerler. Bu kullanışta iç cümle baş cümle kimsesi işleyişinde ise bu kimseyi adıyla vermez, onu bir kılışı ile andırır: Haydan gelen (herhangi biri), Atı alan... (herhangi biri). Buna göre, baş cümle kimsesi bir belirsiz zamir işlevindedir, iç cümle kimsesi ise bilinmemektedir.

ÖRNEKLER

1. *Kendisini öldüren* bunlar değil miydi? (s. 400)
2. *Kapıyı açan* Seher oldu. (s. 41)
3. *Onun lâîfeleriyle eğlenen* bi-l-hâssa Râci ile Sa'îd'dir. (s. 22)
4. *Elinde kalan* sönük, bî-reng, câmid bir cam parçasından başka bir şey değildir. (s. 57)
5. *Nihâyet orada kendisini huzzâr tarafından bir iskemleye oturtulmuş, yukarıya kaldırılmış, ziyâfet odasının etrafında kahkahâlarla gezdirilmiş* gördü. (s. 317)

b. Zamirsi sıfatfiiller, sıfatfiilin iyelik ekleri almış hâliyle baş cümle üyelerinden birinin yerini alırlar veya bir belirtme öbeğine girerler.

ÖRNEKLER

1. *Şair Râci dedikleri* bu idi. (s. 18)
2. *Bütün bildiklerini, hiss itdiklerini* oğluna söyledi. (s. 292)
3. *Sonra terceme ittiğini* okudu. (s. 70)

Sıfatsı sıfatfiil cümlelerinde olduğu gibi burada da sıfatfiilin aldığı iyelik eki iç cümlelerin kimsesini (öznesini) temsil eder. Ancak kimseyi daha yakından belirtmek, özellikle de 3. kişilerde bu zamirin öncülünü açıklamak için kimse olacak ad veya zamir *kimin* hâliyle yükleme katılır.

ÖRNEKLER

Verilen örneklerde iç cümleler bold, iyelik eki almış ad veya zamirler ise bold ve italik olarak gösterilmiştir.

1. *Kocamın kağıtlar dediği* bu idi. (s. 108)
2. *Ben onun söyledikleri için* bir şey diyor muyum? (s. 120)
3. *Kendin istediğini* çal. (s. 133)
4. *Bu adamın beğendikleri* yalnız ölülerden ‘ibâretidir. (s. 19)

3.1.2.2.2.3. Adfiil Sıfatfiil Cümlesi

“-dik geçmiş ve -ecek gelecek zaman sıfatfiilleri ile yapılmış iç cümleler ad yerine kullanıldıklarında kılış adı da olabilirler ve iyelik ekleri almış adfiil cümlesine denk anlamda karmaşık cümleler yapmaya yararlar. Böyle cümlelere *adfiil sıfatfiil cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 570). Adfiil cümlesinden farklı olarak, bunlarda iç cümlelerin yüklemi zaman kavramı taşır ve kullanışta iki zamana göre ayrılır.

-dik ve -ecek sıfatfiilleri ile kurulan adfiil sıfatfiil cümlesinde, iç cümle sıfatfiilin türlü çekim hâlleriyle bir adın baş cümlede alacağı bütün işleyişleri alabilir.

ÖRNEKLER

1. *Hastanın pîş-i nazarında meydana çıkarıliveren emraz kadar tedavisi müşkil şey olmayacağını* biliyordu. (s. 306)
2. *Hemşîresinin kolayca değil, belki hiç tedavi edilemeyeceğini* anlıyordu. (s. 314)
3. *Kendisini yalnız onun anlayacağından* emin idi. (s. 318)
4. *O vakit bir vücudun yukarıki odada düştüğü* duyuldu. (s. 343)
5. *Her şey hakkında hepsinden ziyâde sâhib-i ma‘lûmât olduğuna* kana‘ati vardı. (s. 291)
6. *Bak, bugün ne yapacağını* bilmiyorsun. (s. 359)
7. *O vakit Ahmet Şevki Efendi, Vehbi Bey’in bir gün evvel Nedim’e izin verdiğini* anlatdı. (s. 363)
8. *Ne yapmak lâzım geleceğine* artık karar vermiş idi. (s. 403)

9. *Bu kadar mağlubâne, teslimiyetkârâne seveceğine* ihtimâl vermemiş idi. (s. 223)
10. *Ahmed Cemil bu kavgalara kendisinin bigâne olmadığını* uzakdan uzağa fark ediyordu. (s. 339)
11. *Râci için en büyük cezânın âsâr-ı husûmetine karşı lâ-kayd davranmaktan ‘ibâret olduğuna* hüküm veriyordu. (s. 320)
12. *Matbû‘ât için çalışdığına* hiç müte’essif değildi. (s. 93)
13. *Bizde lisân-ı şî‘rin fark olunmayarak nasıl mahsûlât-ı garbiyyeden te’sir-yâb olmağa başladığını* İlhamî Efendi’nin müsâ‘idkârâne bakmağa çalışan gözlerinin önünde izâh itdi. (s. 261)
14. *Ahmed Şevki Efendi, ta‘ahhüdlü mektubun ne için böyle takayyüde mazhar olduğunu* Sâ‘ib’in karşidan parmaklarıyla para sayıyormuş gibi işaretinden anladı. (s. 238)
15. *Matba‘ada artık saat-i mesâ‘îsine bir emel-i rûh-perverin iştirâk edemeyeceğine, bil-akis arada kendisini nefret ittiği bir adamın esiri sıfatında görmekten men‘-i nefis itmek mümkün olamayacağına* emin idi. (s. 303)
16. *Lâkin bu son nazar ona şimdiye kadar aldandığını, beş dakika evvel te‘minat-ı kaviye-i muhabbet hükmünde olan bütün o hâtıratın bî-ma‘na şeyler iderek tezyin ittiğini* anlamış idi. (s. 383)
17. *Ahmed Şevki Efendi, Vehbi Bey’in kararı vechine Hüseyin Baha Efendi’ye vereceği ma‘âş bu ay iki kat‘ etmek istediğini, sâhib-i imtiyâzın ömründe belki birinci def‘a olmak üzere hiddet ederek dün matba‘ada aralarında münâzara tahaddüs ittiğini* en küçük teferru‘âtıyla ikisinin de taklidlerini yaparak, Hüseyin Baha Efendi’nin gözlük perdelerini ta‘dâd ederek anlatıyordu. (s. 395)

3.1.2.2.3. Zarffiil Cümlesi

“Karmaşık cümlede iç cümlelerin yüklemi bir zarffiil ise bu birleşik cümleye *birleşik zarffiil cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 571). Burada iç cümle tümüyle bir zarf hükmündedir ve baş cümle içinde bir zarfın alabileceği bütün işleyişleri alır.

Zarf işleyişindeki bu iç cümle, basit zarflarda olduğu gibi iki şekilde kullanılır. Buna göre de baş cümle içindeki yeri ve anlatımı değişir. İlk kullanım, iç cümlelerin baş cümle yüklemine doğrudan doğruya zarf olması durumudur (notlarınızı ders bitince okuyacağım). İkinci kullanım ise bu iç cümlelerin baş cümlede bir üye olarak

zarflamanın yerini almasıdır (*ders bitince notlarınızı okuyacağım*). Zarffiil cümlesinin bu ikinci kullanılışı daha yaygındır.

Zarffiilin iyelik eki alanları ve almayanları vardır. İyelik eki alanlarında bu zamir iç cümlelerin kimsesine ipucu olur.

ÖRNEKLER

1. *Şimdi o kadar çocuk olduğundan* utanıyordu. (s. 399)
2. *Bir gün meselâ Ahmed Cemil'in bir makalesinde yanlış bir cümle-i izâfiyye bulduğu için* bir hafta alay geçer. (s. 20)
3. *Daha sonra bir maraz-ı mühlik vaktinde fark etmeyen bir tabîb gibi bu hakikati keşifde bu derece geç kaldığı için* kendisine bir müttehim nazarıyla bakdı. (s. 280)
4. *Artık Ahmed Cemil, bugünün bitmesi için, bir an evvel şu lâ-kaydlar arasından çıkarak yalnız kalması için* sabırsızlanıyordu. (s. 355)
5. *İzdivacından beri* İkbâl'in çehresinde nazar-ı dikkate çarpan bir reng-i hüzn her dürlü lisân-ı isticâ'dan belîğ idi. (s. 193)
6. *Galata'yı geçtikleri vakit* buraya mahsûs gece hayâtının uyanmağa başladığını gördüler. (s. 180)
7. *Akşam eve gittiği zaman* eniştesinin gelmeyeceğini haber verdi. (s. 218)
8. *Ben geldiğim zaman* orada uluya uluya ağlıyordu. (s. 234)
9. *Köprübâşınâ geldikleri vakit* etraftan akub gelen halkın, akşamüstlerine mahsûs heyecanın henüz bakıyyesi vardı. (s. 149)

Zarffiillerin iyelik eki almayanlarında ise iç cümlelerin kimsesi (öznesi) ya başka bir cümle üyesinin taşıdığı iyelik zamiri ile ya da kimse (özne) olacak ad ve zamirle belirtilir.

ÖRNEKLER

1. *Hemşîresi gelin olalıdan beri* onlara tahsîs olunan odanın kapısına bile dokunmaktan ihtirâz itmiş idi. (s. 283)
2. *Bugün Ahmed Cemil idâre me'murunu görünce* bir nefes-i tesliyet aldı. (s. 361)
3. *Eve gelince*, vâlidesiyle İkbâl o günün silsile-i vuku'âtını nakl iderlerdi. (s. 321)
4. *Cem' bitince* hayret itdi. (s. 84)
5. *Çocuk, başını çevirib Ahmed Cemil'i görünce* korkudan, ıztırâbdan perîşân olmuş çehresinde bir ibtisâm-ı tesliyet tayerân itdi. (s. 232)

6. *O hâlde dün gece ben odanızda iken* ne için onun gelmesinden korkuyordun? (s. 313)

7. *Vehbi Bey, şüphesiz onun matba'aya gelmediğini vesîle-i ittihâz ederek* İkbâl'le kavgaya sebebler buluyordu. (s. 339)

8. *Yalnız sağ elini oynatarak* ifâde-i merâm itmeğe çalışıyormuş. (s. 218)

İç cümlelerin kimsesi çoğu zaman da baş cümlelerin kimsesiyle aynı olur. Bu durumda iç cümlelerin kimsesinin ayrıca belirtilmesine gerek yoktur.

ÖRNEKLER

1. *Bugün vâlidesinin ağzından bu mes'eleyi işidince* yatağından doğruldu. (s. 193)

2. *Bu adam hakkında duyduğu nefretle beraber*, ona acımdan nefisini alıkoyamamış idi. (s. 329)

3. *Lisânda kuvvet aldıkca* lezzet-i şi're kanamaz olmuşlardı. (s. 55)

4. *Çalışmasından memnun olmadığı zaman* bi-t-tabi' kendisini haberdar eder. (s. 85)

Zarffiil cümlesi anlam ve kullanışça bağlam cümlesine paralel bir sistemdir. Bu iki sistemin birbiriyle örtüşmeyen yönleri olsa da zarffiil yapılışı Türkçede daha yaygın ve köklü olduğundan çoğu zaman bağlam cümlelerine tercih edilir.

Söz içindeki işleyişleri bakımından benzerliklerinden dolayı zarffiil cümleleri, türleri ve sınıflanmaları yönünden de bağlam cümleleriyle benzerlik taşırlar. Bu tür cümleler de birleşenlerinin anlamca ilişkilerine göre *yan yana zarffiil cümlesi* ve *alt alta zarffiil cümlesi* olmak üzere ikiye ayrılır.

3.1.2.2.3.1. Yan Yana Zarffiil Cümlesi

“Bu karmaşık cümlede yargılardan her ikisi anlamca müstakil olursa başka bir deyişle, zarffiil iki yargı arasında sadece bir yan yanalık ilişkisi kurmuşsa böyle cümlelere *yan yana zarffiil cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 572). Başlıca üç türlü yan yana zarffiil cümlesi vardır: 1. ulama cümlesi, 2. karşıtlama cümlesi, 3. üsteleme cümlesi.

3.1.2.2.3.1.1. Ulama Cümlesi

“İki yargıyı bağlam cümlesinde olduğu gibi aynı yönde oluş ve kılış beraberliği ile veya sırasıyla birleştiren cümleye *zarffiil ulama cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007:

573). Genellikle **-ip** zarfıiliyle yapılan bu iç cümle iki yargı arasında zaman ve tarz ilişkisi kurabilir.

ÖRNEKLER

1. *İkide bir de boynu bükük bir çocuğun gelüb babasını sorduğunu da* görüyorsunuz. (s. 105)
2. *Ahmed Şevki Efendi matba’adan iki saat gaybûbet ideceğini haber verüb* avdet etmek üzere ayrıldı. (s. 364)
3. *Bugün bir aralık Ali Şekib yanına gelerek hiçbir vesîle yok iken ellerini tutub şiddetle sıkdı.* (s. 221)
4. *Karının yüzüne baygın baygın bakub* gazel söyleyişini görseniz. (114. sayfa)

Ulamada iç cümle birden fazla olursa **-ip** ve **-erek** zarfıilleri aynı anlamda almaşık olarak kullanılır:

ÖRNEK

O zaman kendisini bu dalgaların arasında süzülüb latîf bir mest-i ‘adem ile gasy olarak, a’sâbı uyuşarak denizin o bî-pâyân uçurumlarına doğru iniyor vehm itdi. (s. 419)

3.1.2.2.3.1.2. Karşıtlama Cümlesi

“Zarfıil cümlesinde iki yargıyı birbirine karşı çıkaran birleşik cümleye **zarfıil karşıtlama cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 573). Daha önce de bahsettiğimiz gibi, aynı işleyişte karşıtlama bağlamlarıyla kurulmuş bağlam cümlesini karşılayan bu karmaşık cümle Türkçe sözdizimine daha yatkındır ve konuşma dilinde tercih edilir.

-se de, -se bile, -meksizin, -dığı hâlde, -mektense / -maktansa, -iken, -madan, -makla beraber, -mezken, -e rağmen, -ecek yerde gibi basit ve birleşik zarfıiller karşıtlama cümleleri kurmaya yararlar.

ÖRNEKLER

1. *İlk önce, her gidişinde avdet itdiği hâlde* o gün hasta gibi gelmişti. (s. 296)
2. *Seni birçok def’alar aradığım hâlde* ele geçirmek mümkün olmadı. (s. 37)
3. *Hemşîresine : “Sen şu noktadan mecrûhsun!” demeksizin, onun nev’-i bed-bahtını ta’yîn etmeksizin* tedavi etmek istiyordu. (s. 306)

4. *Akşam hemşerisine i'âde-i sa'âdet edebilmek için hiçbir imkân tasavvur idemezken*, bu sabah belki şu iki kalbi yekdiğerine takrîb idebilmenin mümkün olacağını düşünüyordu. (s. 305–306)
5. *O zaman hatt-ı istikametini tebdik ederek geçmek lâzım gelirken* o, nazar-ı pür-ateşiyle doğrudan doğruya Vehbi Bey'in önüne yürüdü. (s. 393)
6. *Sihhatinde hiç pederine uğramak 'âdeti değil iken* musâbiyyetinden sonra bu ziyâret-i mütevâliye bi-t.tabi'nazar-ı dikkate çarptı. (s. 287)
7. *Sabiha Hanım, Seher'in kimseye bir şey söylemek istemediği hâlde* İkbâl'e ifşâ-yı hakikat itdiğinden emin idi. (s. 293)
8. *Her gün binlerce adamları esnetmekden başka bir şey'e hidmet etmeyecek altı sütun yazı yetiştirmek için kafa patlatmaktansa* dükkânının köşesinde müşteri bekleyerek biraz da başka yazıcılara kağıd kalem yetiştirmek istemiyorum. (s. 235–236)
9. *O çarenin ismini söylemeksizin* mıknatısî bir münâkale-i efkâr ile ikisi de aynı düşünce ile meşgul olduklarını anladılar. (s. 297)
10. *Bu neficeyi ta ilk günden beri mechûl bir hiss kendisine haber vermekden hâli kalmadığı hâlde* o gitmiş, 'â'ilesinin servet-i yegânesini o münevves matba'anın dişlerine atıvermiş idi. (s. 303)
11. *Ceridenin tashîhlerine bakarken mürettib sehvine dikkat idecek yerde* ötekinin berikinin tahrîr-i hatâ'ıyyâtına dikkat eder. (s. 20)
12. *Enişteme o kadar merbûdiyyetine son derece memnun olmakla beraber* bize biraz küçük bir hisse-i muhabbet tefrîk itmiyorsun zann ediyorum. (s. 310)
13. *Ara sıra buraya geldikce bilâ-fütûr içeriye girmek 'âdeti iken* bugün bir bâb-ı fütüvvetin karşısında bir müstedi'-i dermande gibi cesâreti uyuşdı. (s. 61)
14. *Fakat bütün îrâde-i fikriyyesine mâlik olmakla beraber* vücudını istilâ eden o keselân-ı azîme mukâvemet kâbil değildir. (s. 24)
15. *Bu adam hakkında duyduğu nefretle beraber* ona acımakdan nefsinı alıkoyamamış idi. (s. 329)
16. *Mekteb hayâtından bir sene geçdiği hâlde* birbirlerini aramakdan, buluşmak ihtiyâcına tevîk-i âmâl hâli kalmamışlardı. (s. 116)
17. *Fuhuşun çirk-âbı içinde yüzdükleri hâlde* hemen hepsi memleketlerine 'avdet itdikleri zaman nişanlılarına dest-i izdivâcî pak ve saf olarak uzatırlar. (s. 162)

18. *Küpemin, yüzüğümün falan çalınmış olmasına ehemmiyet vermediğim hâlde* çocuğun dünyada şu kağıdlardan ‘ibâret olan servetini, ben ölürsem elinde kalacak olan şu tek kuvveti artık bu adamın eline vermenin bir hıyânet, afv olunmayacak bir kabahat olduğunu anladım. (s. 105)

19. *Ahmed Cemil cevâb vermedi, Lâmi‘a’nın birden sesini işidince hiç düşünmediği hâlde* nâge-hân aklına gelivermiş idi. (s. 131)

3.1.2.2.3.1.3. Üsteleme Cümlesi

“Baş cümleyi berkitici anlamda bir iç cümleyle kurulan zarffiil cümlesine *zarffiil üsteleme cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 574). Karmaşık cümle olarak bu üsteleme cümlesi birkaç şekilde kurulur. Bunlar bazı karşılaştırma zarffiillerinin “*de*” zarfı ile desteklenmiş kullanışlarıdır.

ÖRNEK

Servet ve haysiyyet sahibi bir babanın oğlu, bugün düşünmeğe olmadığı gibi yarın da endişe-i ma‘îşet henüz revnâk-ı hayâtla parlayan alnını bî-vakt çizgilerle bozmayacak. (s. 60)

3.1.2.2.3.2. Alt Alta Zarffiil Cümlesi

“Bir baş cümle ve anlamca gerçekleşmesi ona bağlı bir iç cümleden, başka bir deyimle alt alta iki yargıdan oluşan zarffiil cümlesine *alt alta zarffiil cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 575). Türkçede bunlar daha çeşitli olmakla beraber çok kullanılırlar. Anlam ilişkilerine göre başlıca yedi çeşit alt alta zarffiil cümlesi bulunur: 1. hâl cümlesi, 2. zaman cümlesi, 3. karşılaştırma cümlesi, 4. sebep cümlesi, 5. sonuç cümlesi, 6. amaç cümlesi, 7. şart cümlesi.

3.1.2.2.3.2.1. Hâl Cümlesi

“Baş cümle anlatışının ne gibi bir hâl (durum) içinde oluştuğunu belirten bir zarffiil cümlesiyle kurulmuş karmaşık cümleye *zarffiil hâl cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 575). Bunlar dilimizde oldukça çeşitli olan hâl zarffiilleriyle yapılır.

ÖRNEKLER

1. *Daha ziyâdesini dinlemek, görmek istemeyerek* hey’et-i tahrîriyye odasına girdi. (s. 214)

2. *Kendisinden ders alan Almanlar'dan ricâ ederek* ders saatlerini mümkün mertebe tebdîl itdi. (s. 198)
3. *Şu yaz yağmurunun altında şemsiyenin tozları yıkanarak* iki refîk böyle yan yana, kol kola yürüdiler. (s. 149)
4. *Büyük lambanın kırmızı kalpağından bir ziyâ--yı la'l intişâr iderek* bütün bu odayı bir levn ateşine boyamış idi. (s. 137–138)
5. *Gözlerinin ucuyla sahihefeleri süzerek* yaprakları çevirmeye başladı. (s. 276)
6. *Ahmed Cemil anlamayarak* yüzine bakdı. (s. 224)
7. *Bon Marş'e'nin (Bon Marche) önüne gelerek* içeriye girdi. (s. 201)
8. *Râci, bağçenin kenarından ayaklarına, bacaklarına emin olamayarak* yavaş yavaş yürüyordu. (s. 157)
9. *Hüseyin Nazmi şimdi arkadaşını garîb bularak* hayretle yüzüne bakıyordu. (s. 383)
10. *Ali Şekib solda kütübhânelerden birini göstererek* Ahmed Şevki Efendi'ye bir şey anlatıyordu. (s. 364)
11. *O vakit dizleri titreyerek* merdiven bâşınâ çökdi. (s. 354)
12. *Ahmed Cemil ayaklarının ucuna basarak* ilerledi. (s. 349)
13. *Şimdi Ahmed Cemil'i öyle, yüzine bakmayarak* dinlemek istiyordu. (s. 310)
14. *Bütün bu çılgın çocuklar ayaklarını vurarak, çırpınarak, bağırarak* nakaratı tekrar idiyorlardı. (s. 8)
15. *Hüseyin Nazmi'nin evinde bu hiss birinci def'a olarak* bu dimağ-ı safın üzerine düşdi. (s. 63)
16. *Meselâ 'Osman Tayyar dördüncü def'a olarak* Mir'ât-ı Şu'ûn'a intisâb etmiş idi. (s. 89)
17. *Gözleri kitabın üzerinden kayarak* İkbâl'in soluk çehresine in'itâf ediyordu. (s. 309)
18. *Sâhib-i mektûb, manzumeyi kelime kelime mu'tarîza içine alarak*, her birisine söylenecek bir söz, o münâsebetle Ahmed Cemil'e tahfe edilecek bir hakaret bulmuş idi. (s. 119)
19. *Bir gün Hüseyin Nazmi utanarak* Ahmed Cemil'e gece yatakda söylenmiş bir mehtâb tasvirinin ilk dört beytini okudı. (s. 46)
20. *Ahmed Cemil gülerek* Hüseyin Nazmi'ye bakdı. (s. 50)
21. *Ahmed Cemil orada, kalbinde bir ye's-i 'amîk ile kendisinden kaçıyor zann idilen bu levhâya gözlerini dikerek* bakıyordu. (s. 415)

22. Vehbi Bey şüphesiz onun matba‘aya gelmediğini vesîle-i ittihâz iderek İkbâl’le kavgaya sebebler buluyordu. (s. 339)

23. *Yalnız sağ elini oynatarak* ifâde-i merâm itmeğe çalışıyormuş. (s. 218)

24. *Orada Ahmed Şevki Efendi’yi ortalarına alarak Ali Şekib, Sa‘îd’le Sâ’ib gülerek* dinliyorlardı. (s. 394)

25. *Köşkün çingırağını çekerken, böyle bir gün kapıyı onun açdığını tahattür ederek* onun mütebessim sîmâsını karşısında görecekmış vehmiyle titriyordu. (s. 373)

Bu –erek hâl zarffiili ile –ip ulama zarffiili birbirleri yerine kullanılabilir. Bu durumda hâl cümlesi ulama anlamı alır ve yan yana zarffiil cümlesi sayılır.

ÖRNEKLER

1. *Şimdi terceme işi artık bir baha-yı ma‘îşet olmak acılığını ga’ib ederek* senelerden beri emel-i yegânesi olan muharrirlik mesleğine tatlı bir mukaddime hükmünü almış idi. (s. 69)

2. *Arkadaşlarının müsâ‘adesini alarak* bütün geceyi odanın önündeki bağçeye nâzır küçük şâ-hnişinde geçirdi. (s. 272)

–e (–i < –ü) zarffiilleri ikilemeyle hâl cümlesi kuruluşunda çok kullanılırlar.

ÖRNEK

Nihâyet düşe düşe, bu zavallı mahlûk nerelere kadar düşecek? (s. 160)

–ken ekiyle yapılmış zarffiiller de karmaşık hâl cümlesi kuruluşunda geniş ölçüde kullanılırlar.

ÖRNEKLER

1. *Bir def‘a Râci’yi “Hilâl-i Seher” manzumesini okurken* dinlemiş idi. (s. 259)

2. *Hattâ arkadaşının dükkânına girerken* tebessüm idiyordu. (s. 394)

4. *‘Avdet ederken* başka bir fasıl başlardı. (s. 97)

5. *Ahmed Cemil yazıhaneye teveccüh etmek üzere iken* merdivenden birisi çıkmakda idi. (s. 112)

6. *Dalgın dalgın yürürken* arkalarından bir şey çarpmış idi. (s.113)

7. *Bu adam hakkında merhametden başka bir şey hiss itmemiş iken* onun bu derece ‘adâvetine hedef oluşundan bir ye’s-i ‘azîm duydu. (s. 268)

Dikkat edilirse verilen sekizinci örnek karşıtlama anlamına kaymaktadır.

3.1.2.2.3.2.2. Zaman Cümlesi

“Karmaşık cümlede iç cümle baş cümlenin ne gibi bir zaman şartı içinde oluştuğunu gösteriyorsa buna *zarffiil zaman cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 576). Türkçede zaman ilişkileri kuran çok çeşitli zarffiiller bulunmaktadır. Bu zarffiillerle, bağlam cümlesiyle karşılanamayan, anlamca çok farklı zaman cümleleri yapılır. Zaman zarffiillerine paralel olarak bu cümleler yedi grupta toplanabilir: 1. izleme cümlesi, 2. vakitleme cümlesi, 3. eşzaman cümlesi, 4. başlangıç cümlesi, 5. bitim cümlesi, 6. öncelik cümlesi, 7. sonralık cümlesi.

3.1.2.2.3.2.2.1. İzleme Cümlesi

“Baş cümlenin yüklemi, zamanca iç cümle yüklemine izlemekteyse, başka bir deyimle baş cümlede gerçekleşen yargı iç cümle yükleminden zaman olarak daha sonra gerçekleşiyorsa bu tür zaman cümlesine *izleme cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 576). Bu cümleler en çok *-ince* zarffiiliyle yapılır. İzleme cümleleri aynı zamanda bir sonuç cümlesi anlamına da gelmektedir.

ÖRNEKLER

1. *Ağabeyim sizi görünce* şaşıracaktır. (s. 62)
2. *Bugün o çocuğun elinden tutarak gelen vâldesini görünce* zavallı kadının ne demek istediği de anlaşılmıştır elbette. (s. 105)
3. *Sabaha karşı ufak bir serinlik çıkınca* içeri girdi. (s. 272)
4. *Terceme edince* o mûsikî-i hazîn, o revş-i mâtem-gîr-âne ga’ib oluyor. (s. 50)
5. *Fakat bu muhtâc-ı ta‘mir şeyler önüne yığılınca* müsterîh oldu. (s. 309)
6. *Sonra kabir bitince* tabutı iplerle sararak indirdiler. (s. 356)
7. *Sonra kendisi tecrübe idince, o işittiği parçayı okumak için çalışınca* bir sa‘at evvel bütün hüviyet-i şâ‘irânesini sarsan parçayı bir küme bî-rûh laf gibi kuvve-i te’sirden hâli bulmuş idi. (s. 258)
8. *Köşkün kapısına gelince* parmaklığın arasından Lâmi‘a’nın yine çemberi önüne katarak bağçenin dar yollarında koşduğunu gördi. (s. 116)
9. *Hattâ Ahmed Cemil gözlerini kapayınca* elvâh-ı dimağı arasında bu vak‘adan sonra kendisini birden o mektebden çıkmış başka bir mektebde bulur. (s. 40)
10. *Hüseyin Nazmi’nin odasına girince* düşünmekden, yürümekden mütevellid bir ta‘ab ile heman sandalyelerden birine oturdu. (s. 63)

11. *Onun nakline nazaran, bir def‘a babası kabul etmiş ve ücretinin nısfını evvelce almış olduğu bir da‘vânın bil’âhire hakka ‘adem-i makrûniyyetini anlayınca*, birden reddine, paranın i‘âdesine karar vermiş idi. (s. 32–33)

12. *Sonra birden, arkadaşının iki hafta içinde büyük bir hastalıktan çıkmış gibi duran za‘îf, çökük çehresini, altlarında birer siyah dâ’ire irtisâm iden gözlerini, musîbetin yed-i kahrında hırpalayarak ihtiyâr olmuş görünen bu vücûdî görünce* Ahmed Cemil’in, bu mâtem-zedenin karşısında gülmek değil ağlamak lâzım geleceğini hiss iderek durdu. (s. 373–374)

13. *Cem‘ bitince* hayret itdi. (s. 84)

14. *Bugün Ahmed Cemil idâre me‘murunu görünce* bir nefes-i tesliyet aldı. (s. 361)

15. *Eve gelince* vâlidesiyle İkbâl o günün silsile-i vuku‘atını nakl iderlerdi. (s. 321)

16. *Çocuk, başını çevirüb Ahmed Cemil’i görünce* korkudan, ıztırâbdan perîşân olmuş çehresine bir ibtisâm-ı tesliyet tayerân itdi. (s. 232)

17. *Bugün vâlidesinin ağzından bu meseleyi işidince* yatağında doğruldu. (s. 193)

Geçmiş zaman kipi soru şekli de birleşik zarffiil işleyişinde izleme cümleleri yapar.

ÖRNEK

Ahmed Cemil mektebden geldi mi başka bir oyun yokdı. (s. 42)

Geniş zaman kipi olumlu-olumsuz ikilemesi ise birleşik zarffiil işleyişinde bir derhâl-izleme anlamında cümleler kurar.

ÖRNEK

Bu sabah matba‘aya girer girmez Ahmed Cemil en evvel Nedim’e tesâdüf itdi. (232. sayfa)

3.1.2.2.3.2.2.2.Vakitleme Cümlesi

“Baş cümledeki kılışın iç cümle yüklemine zamanca bağlı olarak sürdüğünü veya tekrarlandığını gösteren cümleye *vakitleme cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 577). Bu cümle en çok –*dikçe* zarffiilleriyle kurulur.

ÖRNEKLER

1. *Bu hissi tahlil etmek istedikce* sebebi, esası dâ’imâ nazar-ı tedkikinden bir firâr-ı musirâne ile kaçardı. (s. 181)

2. *Zaten Beyoğlu'ndan işsiz geçdikce* buraya bir kere girüb çıkmak 'âdeti idi. (s. 201-202)
3. *Bak, senin bahtiyâr olmadığını düşündükce* benim ta şuramdan, ciğerimin ta ortasından bir acı şeyin cereyanını hiss itmiyor musun? (s. 196)
4. *Matba'a ve gazete Hüseyin Baha Efendi'nin iktidârında oldukca* ben me'mûriyyetinden istifâya lüzûm görmüyorum. (s. 219)
5. *Dükkânım dedikçe* duyduğum zevki bilseniz. (s. 237)
6. *Arkadaşını dinledikce* kalbinde bir hiss-i merhamet duyuyordu. (s. 133)
7. *Ahmed Cemil kin ve hased dedikce* hep Râci aklına gelir. (s. 20)
8. *Bazı def'alar tashîh esnasında bulundukca* onlara bakamazdı. (s. 327)
9. *Bir insanın hissiyât-ı insâniyyetinden bu derece mücerred olabileceğine delalet eden hikâyeler işitdikce* mübâlâğaya hamlelerdi. (s. 362)
10. *İyice anlamak için zihnimde terceme itdikce* sanki bu güzel levhâ-i ye'sin revnâk-ı elvanı kaçıyor. (s. 50)
11. *Kim bilir; şu bed-baht kızcağızlar, bu kemanlardan, davullardan şu perîşân nağmeleri kopardıkça* neler düşünürler? (s. 161)
12. *İkide bir de "babam nerede?" diye gelen bu çocukla, matba'a halkının kaba kaba ma'nalı gülüşleri arasında ağlayan o kadıncağızı gördükce* içim içime sığmıyor. (s. 101)
13. *Bu müşkilâta zihnen karar verdikce:* "Ah! Yalnız o herif kalıyor! Ona ne yapacağım?" diyordu. (s. 391)
14. *Ahmed Cemil bütün bu teferru'âtı zihnen tertîb ve îcâd itdikce* dudaklarına bir hiss-i nefret nakaratı gibi: "Ah! Mülevves mahlûk!" cümlesi geliyordu. (s. 288)
15. *Lisânda kuvvet aldıkca* lezzet-i şi're kanamaz olmuşlardı. (s. 55)
16. *Bu su'âllere zihnen cevâb verdikce* Ahmed Cemil sanki döğüşmeğe hazırlanıyormuşcasına ayaklarının üstünde biraz daha metin-âne duruyordu. (s. 60)

3.1.2.2.3.2.3 Eşzaman Cümlesi

"Baş cümle ile iç cümle yargılarının aynı zaman içinde gerçekleştiklerini anlatan zaman cümlelerine *eşzaman cümlesi* denir" (Banguoğlu, 2007: 578). Bunlar *-dikte, -diğinde, -diği zaman, -diği sırâda* zarfîilleriyle kurulurlar. Bunlardan *-dikte* zarfîili

zaman içinde yazı dilinde kullanımdan kalkmış ve yerini iyelik eki alabilen *-diğinde* , -*diği sırada*, *-diği zaman* gibi zarfîillere bırakmıştır.

ÖRNEKLER

1. *Hüseyin Nazmi akşamüstü matba'aya uğradığı zaman* Ahmed Cemil'i yazılarını bitirmiş, pardesüsüyle bastonunu yazıhânenin üstüne koymuş, elleri ceplerinde matba'anın sofasında piassa idiyor gördi. (s. 222)

2. *Fakat her şey bitüb de o tabutı kaldırmak, bu eve bir daha 'avdet etmemek üzere götürmek lâzım geldiği zaman* bu fâci'a, bütün dehşet-i hakikatiyle gözlerinin önünde tecelli itdi. (s. 354)

3. *Ah, o eser yazılıb da intişâr itdiği zaman* Ahmed Cemil başka bir adam olacak. (125. sayfa)

4. *Akşamları evine gittiği zaman* yemek vaktine kadar minderin üzerine boyly boyuna uzanır, dinlenirdi. (s. 92)

5. *Taze dimağları inkişâfa başlayub, okuduklarını anlamağa başladıkları zaman*, işte o zaman ikisinde de bir cinnet-i mütâla'a başladı. (s. 44)

6. *O sabah Ahmed Cemil Ali Şekib'in dükkânına girdiği zaman* perîşân saçlarından, bozulmuş çehresinden, kravatsız yakasından eski arkadaşı ürkdi. (s. 345)

7. *Hüseyin Nazmi, kütübhânesinin çekmecesinden çıkararak resmi uzatdığı zaman* Ahmed Cemil bir an evvel görmek tehâlükiyle almakda acele itdi. (s. 384-385)

8. *O vakit muzafferâne matba'aya girdiği zaman* Ahmed Cemil elindeki kağıdın üzerinde yigirmi otuz çizilmiş satır arasında sağ kalabilmiş altı mısra' ile bir mısra'nın yalnız kısm-ı âhirini - evet, kısm-ı âhirini - görmüş idi. (s. 18)

9. *Ahmed Cemil: "Aman bu Râci!" dediği zaman* işte bu tafsîlât o üç kelimenin muhtevâ-yı tarz-ı telaffuzı olmuş idi. (s. 20)

10. *O gece Erenköy'ünde misafirler toplanub da Hüseyin Nazmi bir aralık "Efendiler! Sofraya ..." dediği zaman* Ahmed Cemil'in kalbi bir sahne-i temâşâda ilk def'a olarak isbât vücud iden bir san'atkâr helecânı duydu. (s. 254)

11. *Köprübâşinâ geldikleri vakit* etraftan akub gelen halkın, akşamüstlerine mahsûs heyecanın henüz bakıyyesi vardı. (s. 149)

12. *Çalışmasından memnun olmadığı zaman* bi-t-tabi' kendisini haberdar eder. (s. 85)

3.1.2.2.3.2.2.4. Başlangıç Cümlesi

“Baş cümle için, iç cümle bir başlangıç zamanı göstermekteyse bu karmaşık cümleye **başlangıç cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 578). Bu birleşik cümle başlıca **–eli, –eli beri, –eliden beri, –den beri ve –dikten beri** zarflarıyla kurulmuş iç cümlelerle yapılır.

ÖRNEKLER

1. **Hemşîresinin vefâtından beri** ondan bir şey sormak istiyor, cesâret idemiyordu. (s. 361)
2. **Onlarla iştilal olunmayalı** zaten pek çok zaman olmuş. (s. 46)
3. **Pederinin vefâtından beri** beyinlerinde hemen hiç ciddi bir vâki‘ olmamış idi. (s. 58)
4. **Hemşîresi gelin olalıdan beri** onlara tahsîs olunan odanın kapısına bile dokunmaktan ihtirâz etmiş idi. (s.283)

3.1.2.2.3.2.2.5. Bitim Cümlesi

“Baş cümle fiili için zaman içinde bir bitim noktası gösteren bir iç cümleyle kurulmuş karmaşık cümlelere **bitim cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 579). Yukarıda yer verildiği gibi, izleme cümlesi kuran **–ince** zarfları eski bitim cümlesindeki yerlerini **–inceye dek, –inceye değin, –inceye kadar** birleşik zarflarına bırakmışlardır. Yazı dilinde bugün yatık fiillerden gelen üç çeşit birleşik zarf il aynı işleyişte görülürler: (bilinceye kadar, bilene kadar, bilesiye kadar).

Yeni yazı dilinde “**kadar**” kelimesi yerine bu üç türlü birleşik zarf ilde de Türkçe olan eski **–dek ve –değin** takıları kullanılmaya çalışılmaktadır.

ÖRNEKLER

Kendime iş buluncaya kadar ne yapacağım. (s. 335)

3.1.2.2.3.2.2.6. Öncelik Cümlesi

“Baş cümle fiilinin iç cümle fiiline göre zamanca daha önce gerçekleştiğini anlatan bir iç cümleyle kurulmuş karmaşık zaman cümlesine **öncelik cümlesi** denir” (Banguoğlu, 2007: 579). Yukarıda karşıtlama zarfları, öncelik zarfları ve karşıtlama cümlesi konularında da görülen **–meden < –medin** zarfları, zamanca öncelik gösteren iç cümle kuruluşunda da çok kullanılır.

ÖRNEKLER

1. *Dün gece beni görmeden* kaçdın. (s. 181)
2. *O vakit ikisinin de gözlerinde daha o mâteme dâ'ir bir kelime te'âti edilmeden* seri' ihtilâclar hâsıl oldu. (s. 374)
3. *Son tashîhler yapıldıktan sonra basmağa başlamadan evvel* bir nüshasını nöbetci muharrir tashîhe-i musahhihe ile tatbîk iderdi. (s. 328)

3.1.2.2.3.2.2.7. Sonralık Cümlesi

“Baş cümle fiilinin zamanca daha sonra gerçekleştiğini anlatan bir iç cümleyle kurulmuş karmaşık zaman cümlesine *sonralık cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 580). Bu tür cümleler –*dikten sonra* birleşik zarf-fiilleriyle kurulur.

ÖRNEKLER

1. *Haftalarca mütâla'adan, tedkikden, tefekkürden sonra* ancak yigirmi kadar mısra' vücuda getirebiliyordu. (s. 174)
2. *Ahmed Cemil ekseriyyâ düşünceli zamanları ta'kib eden derin uykulardan biriyle uyandıktan sonra* sabahleyin kendisini tamamen i'ade-i sükûn itmiş buldı. (305. sayfa)
3. *O vak'adan sonra* onı hiç görmemişti. (s. 393)
4. *Bu iki eser-i nefîsden birinin belki ikisinin tercemesine karar verdikten sonra* Ahmed Cemil duramadı. (s. 68)
5. *Hüseyin Nazmi'nin geldiğini haber aldıktan sonra* bir hiss-i inşirâh duydı. (s. 373)
6. *Buradan ayrıldıktan sonra* Ahmed Cemil kalbinde bir hiffet-i fevk-al-âde hiss ediyordu. (s. 390)
7. *O mevkînin nev' ve namını öğrendikten sonra* mes'elede başka bir nokta-i tereddüd olmadığına hüküm verdi. (s. 225)
8. *Sonra mes'elenin cihet-i müzahikindeki te'sir zâ'il oldukdan sonra* Ahmed Cemil bu hikâyenin mâhiyyet-i rûhunu duymak istedi. (s. 197)
9. *O cevâbı verdikten sonra* nedâmet itdi. (s. 229)
10. *Ali Şekib, Ahmed Şevki Efendi'nin re'yini kazandıktan sonra* büsbütün cesâret buldı. (s. 237)
11. *Onı bitirdikten sonra* asıl devre-i mes'ûde-i hayâtının sa'at-i ibtidâsı tanin-endâz olacaktı. (251. sayfa)
12. *Alman karısının azîmetinden sonra* Râci büsbütün düşmüş idi. (s. 269)

13. *Fakat bu ilk hamle-i hiddet geçirdikten sonra* bir hiss-i ‘âciz demin titreyen a‘sâbını uyuşdırdı. (s. 285)
14. *İkbâl’i ga’ib itdikten sonra* vâlideyiyle Ahmed Cemil’in arasındaki münâsebet, her zamandan ziyâde meyyâl-i tahassüs bir rikkat kesb itmiş idi. (s. 409)
15. *Ahmed Cemil, Râci’nin sızmış olduğunu, bir cevâb alamayacağını anladıktan sonra* Nedim’e döndü. (s. 233)
16. *Bu mes’elenin ismini verdikten sonra* bütün teferru‘âtı nakl etmek için kuvvet buldu. (s. 292)
17. *Bir sene zevci sıfatıyla yaşadığı bir vücudun mahvına sebebiyyet verdikten sonra* bu kadar lâ-kaydı gösterebilmek için bir kalbin ne büyük kuvveti olmak lâzım geleceğinde mütehayyir idi. (s. 362)
18. *Ahmed Cemil, Râci’nin ikide bir de Pala Dö Kristal’de geç vakte kadar kaldıktan sonra* giceyi de evinden haricde geçirdiğini bilirdi. (s. 31–32)
19. *Şu anlaşılamayan, zabt edilemeyen lisân ile o ses gûya Ahmed Cemil’in pederinin hâtıra-i mâtemine, İkbâl’in hâk-i mezârına, Lâmi‘a’nın hulyâ-i zâyi‘ine, şu sabânın içinde hâlâ bir bakıyye-i lerziş-i hayât ile çatırdayan eserinin küllerine ayrı ayrı ağladıkdan sonra* bu kalb-i hasta-i şâ‘irin bütün emelleri, acıları, gayr-i kâbil tahlil ve ifade derdleri için bir lisân-i zî-mâ’il olmuş idi. (s. 407–408)

3.1.2.2.3.2.3. Karşılaştırma Cümlesi

“İki yargıyı nitelik ve çokluk yönlerinden karşılaştırmaya yarayan bir iç cümle ile kurulmuş karmaşık cümleye *zarffiil karşılaştırma cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 581). Bu karşılaştırma, anlamca *gerçek* ya da *tutmaca* olmak üzere iki türlüdür ve her ikisinde de çeşitli zarffiillerle cümle kurulabilir.

3.1.2.2.3.2.3.1. Gerçek Karşılaştırma Cümlesi

“Bu cümle iki kılışı doğrudan doğruya karşılaştırmaya yarar ve bu karşılaştırma sonucunda bir gerçeği ifade eder. Bu tür cümlelere *gerçek karşılaştırma cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 581). Bu cümleler de karşılaştırmanın nitelik veya çokluk yönlerinden olmalarına göre *nitelikçe* ve *çoklukça* olmak üzere bölümlere ayrılır. Yukarıda gösterildiği gibi, gerçek karşılaştırma cümlesi başlıca nitelik ve çokluk bildiren *gibi* ve *kadar* takılarının iyelik ekleri almış *-dik* ve *-ecek* sıfatfiilleriyle

oluşturdukları birleşik zarffiiler aracılığıyla kurulur. Bu yapıdaki birleşik cümleleri ilgeçli yan tümce olarak da adlandıranlar vardır (Hatiboğlu, 1972: 150, Atabay vd. , 1981: 102). Bu tür cümlelerde yan cümle bir ad gibi ilgeçle birlikte kullanılır. Türkçede özellikle *gibi* ilgecinin, geniş zaman, belirsiz geçmiş ve rivayet birleşik zamanlı yüklemelerden sonra kullanılmasıyla, bu tür yan cümleler oluşur.

Mâî ve Siyah'ta bu tür cümlelere rastlanmamıştır.

3.1.2.2.3.2. Tutmaca Karşılaştırma Cümlesi

“Bu cümle iki kılışı tutma ile karşılaştırmaya yarar ve bu karşılaştırma sonucu bir gerçeği ifade etmez. Bu sebeple böyle cümlelere *tutmaca karşılaştırma cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 581). Gerçek karşılaştırma cümlelerinde olduğu gibi burada da nitelik ve çokluk söz konusu olduğundan, nitelik ve çokluk bakımından iki şekilde incelenir.

Yine, *gibi* ve *kadar* takılarının iyelik eki almamış sıfatfiillere gelmesiyle oluşmuş birleşik zarffiiller tutmaca karşılaştırma cümlelerinin kurulmasına yardımcı olurlar.

Tutmaca Nitelik Karşılaştırma Cümlesi Örnekleri

1. *O küçük bebek gibi ağlayarak* eve mi kaçacaksın? (s. 120)
2. *Üzerinden müdhiş bir furtına geçmiş semâ' gibi* çehresinde bir yorgunluk eserinden başka bir şey yokdı. (s. 310)
3. *İkbâl, bal mumundan yapılmış sarı bir heykel gibi* derin bir dalgınlıkla yatağa yatırılmış idi. (s. 348)
4. *Yalnız, ileride direklerle bacanın birer serserî-i leyâl şeklinde yürüyen gölgelerine zulmetler içinde rehberlik iden vapurun kırmızı feneri bu siyahlıklar arasında açılmış uzak bir kırmızı göz gibi* parlıyordu. (s. 417)
5. *Onı yarası bağlanacak, kırık kanadı sarılacak mecrûh bir göğercin gibi* okşayıcı, öpücü bir el ile tutdı. (s. 304)
6. *Bu fâsılanın arasından gözleri beyaz bir gölge fark ider gibi* oldu. (s. 265)

Tutmaca anlamını pekiştirmek için bazen zarffiili teşkil eden tabanın söylenti tarzı da kullanılır.

ÖRNEKLER

1. *Ahmed Cemil, boğuluyormuş gibi* bu havayı olanca kuvvetiyle teneffüs itdi. (s. 65)

2. *Gûyâ diğerlerinde bir meziyyetin teslimi kendisinde bir noksan tevfid idecekmiş gibi* bir küçük tebessüm-i tahsîni bile esirger. (s. 19)

3. *Bugün Ahmed Cemil, eniştesine beynlerinde hiçbir şey vâki' olmamış gibi* davrandı. (s. 331)

4. *Ahmed Cemil, bu mâtemin içinden bir hummânın korkunç kâbusundan uyanmış gibi* çıkmış idi. (s. 353)

5. *Ondan tebâ'üd edecek olursa ye'sinin ezâ-yı tahammül-endâzını daha az hiss* idecekmiş gibi sabah olmasında acele idiyordu. (s. 387)

6. *İdâre me'murunun çehresi boğazı sıkılıyormuş gibi* kıpkırmızı idi. (s. 216)

7. *O vakit korkunç kâbuslarla mahmûl rüyalar arasında bir boşluk içine düşüyormuş; bitmez tükenmez bir sukût-ı bî-insâfâne ile yetişilmez, bulunmaz bir derinliğe iniyormuş gibi* içinde bir şey duydu. (s. 303)

8. *Ahmed Cemil'in gûyâ bu su'âline cevâb veriyormuş gibi* köşkün yukarıdan, panjurları açık bir odasından nâ-gehân bir gürültü kopdu. (s. 132)

9. *Hüseyin Nazmi, müdde'âsını isbât etmek istiyormuş gibi* kırık kırık tercemeye başladı. (s. 50)

10. *Vehbi Bey canını sıkan bir şeyle meşgul-fıkr itmiş gibi* ayağa kalktı. (241. sayfa)

Aynı fiil gövdelerine - *ce*, - *cesine* ekleri getirilerek yukarıda gördüğümüz takı öbekleriyle aynı işleyişte basit zarffiiller de bulunduğundan, bazı tutmaca karşılaştırma cümleleri de bunlarla kurulur. Ancak bunların anlamca bir tek çeşidi olduğundan hepsi tutmaca nitelik karşılaştırma cümlesi sayılırlar.

ÖRNEKLER

1. *Şimdi rüzgâr sanki bu çehreyi nazarlardan hasedâne saklamak istiyormuşçasına* şiddeti artırmış idi. (s. 141–143)

2. *Yemek sofrasının başında tecmi'itdikleri zaman levhâ-i dimağında menkûş olan o çehre-i peder gûyâ henüz orada karşılarında imişcesine* o, yemeğe başlamadan uzatamazlardı. (s. 37)

3. *O vakit bir cehd-i muvakkatle kendisini toplar; bir uçuruma yuvarlanıyor, toprakların arasına süzülüb akıyor olduğuna kesb etmek istiyormuşçasına* gözlerini açar, ayaklarını çekerdi. (s.17–18)

Tutmaca Çokluk Karşılaştırma Cümlesi Örnekleri

1. *Bunlar ona bir cebir mu'âdelesi, kimya terkibi kadar* bî-gâne değil miydi? (s. 225)

2. *Zevcimi siz de benim kadar tanırırsınız.* (s. 105)

3. *Bir mâtemin mevkuf-ı kahrı olub kalan kalblere metânet verecek vazife-i hayâtın sedâ-yı hâkimânesi kadar mü'essir şey olamaz.* (s. 59)

3.1.2.2.3.2.4. Sebep Cümlesi

“Baş cümle söyleyişinin ne gibi sebeplerle oluştuğunu belirten bir iç cümleyle kurulan karmaşık cümlelere *zarfîl sebep cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 582). Bu cümle, çeşitli sebep zarfîilleriyle yapılmış iç cümlelere dayanır.

Yeni Türkçede sebep cümlesi en çok *-diğinden* ve *-ceğinden* zarfîilleriyle kurulmuş cümlelerle yapılır. Bunlar iki zamana ve kişilere göre değişen bir kullanışa sahiptirler.

ÖRNEKLER

1. *Soğukda geceleri matba'ada geçirmek mümkün olamayacağından* evine gidebilecek kadar erken bitirmek üzere on birden sonra hemen derslerine başladılar. (s. 198)

2. *O zaman, yukarıdan bütün bu 'â'ilenin üzerine, istediği gibi levs-i tahkirâtı döken bu adamı tutmağa, kafasını şu taşların üzerine çarpa çarpa sürüklemeye muvaffak olamadığından, vâlidesinin za'af-ı nisviyyetine mağlub olarak tehevürünün bütün meyelân-ı ittisâ'ını serbest bırakamadığından* müdhiş bir ye's duydu. (s. 343–344)

3. *Şimdi o kadar çocuk olduğundan* utanıyordu. (s. 399)

Yukarıda gösterilen zarfîillerin yine iyelik ekleri almış ve *kimden* çekim eki yerine *için* takısı ile uzatılmış şekilleri de sebep cümlesinde çok kullanılırlar.

ÖRNEKLER

1. *Bakınız, işte şimdi bile o aklına geldiği için* vücudunda ra'seye benzer bir şey duyuyor. (24. sayfa)

2. *Babası oğlunu ev alınmadan evvel mektebde leyli olarak bırakmadığı için* o vakte kadar beklemiş idi. (s. 34)

3. *Ölüler, onlar artık fevk-al-âdeleşmiş bu bâzâr-ı edebîden çekildikleri için* rekabetinden âzâde kalmışlardır. (s. 19)

4. *Gencîne-i Edeb her hafta ilk sahifesinde Hüseyin Nazmi'nin bir manzumesiyle çıktığı için* müvezzilerin bi-l-hâssa yüzlerini güldüren risâ'il-i mevkûte arasında birincilik pâyesini bulmuş idi. (s. 255)

5. *İkbâl, kardeşinin nazarına tesâdüf etmemek için* gözlerini indirmiş idi. (s. 241)
6. *Sedânın bir mûsikâr-ı şî'r olduğuna tamamen kanâ'at kesb itdiği için* eserini yazdıkca dâ'imâ cehren okur, onun rûh-ı âhengini dinlerdi. (s. 259)
7. *Artık Ahmed Cemil bugünün bitmesi, bir an evvel şu lâ-kaydlar arasından çıkararak mâtemiyle yalnız kalması için* sabırsızlanıyordu. (s. 355)
8. *Daha sonra bu maraz-ı mühliki vaktinde fark etmeyen bir tabîb gibi bu hakikati keşifde bu derece geç kaldığı için* kendisine bir müttehim nazarıyla bakdı. (s. 280)
9. *Bir gün meselâ Ahmed Cemil'in bir makalesinde yanlış bir cümle-i izâfiyye bulduğu için* bir hafta alay ider. (s. 20)
10. *Bu mes'ûd refiki, zengin bir pedere, me'mûn bir hayâta mâlik oldukdan sonra istikbâline parlak bir meslek hazırlayan bu arkadaşı kıskandığı için değil fakat bunlar hep boşa çıkan emellerini, bahtsız başlayarak yine bahtsız devam edecek gibi görünen hayâtının mahrûmiyyetlerini takrîr itdiği için* bir ye's-i girân duydu. (s. 375)

“İçin” takısıyla yapılmış birleşik zarffiiller örnek alınmak üzere ortaya çıkmış diğer zarffiiller de sebep cümlesi kurmaya yararlar. Bunlara daha çok yazı dilinde rastlanır.

ÖRNEK

Fakat o resme gülmüş olmakdan dolayı o adam hakkında fikrimize hiçbir tebdîl gelmez. (s. 122)

“Diye” sözcüğü kullanılarak da sebep cümleleri yapılabilir.

ÖRNEK

Zavallı babam ne olur ne olmaz diye dışından tırnağından artırarak üç tane temir yolu senedi almış, ölürken bunları Nedim'e bırakmış idi. (s. 108)

3.1.2.2.3.2.5. Sonuç Cümlesi

“Sebeb gösteren bir iç cümle ile onun sonucunu ortaya koyan bir baş cümleyle kurulan karmaşık cümleye *zarffiil sonuç cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 583). Bağlam cümlesinin aksine karmaşık cümlede sebep ve sonuç cümleleri ayrı veya ters yapılda değildirler. Ancak, anlamlarına ve kullanılan zarffiillere göre ayırt edilebilirler.

Geniş anlamda sebep zarffiillerinden sayılan ve “*sebebiyle*” yerine “*sonucunda*” anlamına kaçan –*mekle* zarffiilleri çok kullanılır.

ÖRNEK

Zaten Ahmed Cemil yalnız herkes tarafından takdir edilmiş olmakla onun husûmetine hak kazanmış olmuyor muydı? (s. 19)

3.1.2.2.3.2.6. Amaç Cümlesi

“Baş cümlelerin amacını gösteren bir iç cümleyle yapılan zarfîil cümlelerine *zarfîil amaç cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 584). Amaç cümlesi de sebep cümlesiyle akrabadır. Yukarıda görüldüğü gibi bağlam ile yapılan amaç cümlesi bu zarfîil amaç cümlesinin kuruluş bakımından tersidir. **Bağlam amaç cümlesinde yan cümle (iç cümle) baş cümleden sonra gelirken zarfîil amaç cümlesinde yan cümle baş cümleden önce gelir:**

Çok çalış ki kazanasın / kazanmak için çok çalış.

İyelik ekleri almamış veya almış adfiillerden *için* takısıyla kurulmuş birleşik zarfîiller amaç cümlesi yapılışında çok kullanılırlar.

ÖRNEKLER

1. *Bunu okumak için* çalışdı. (s. 72)
2. *Ma‘mafih bu saf yüreği incitmiş olmamak için* Ahmed Cemil en tahammül olunmaz lâîfelerini bile hoş bulmuş gibi görünür. (s. 22)
3. *Hüseyin Baha Efendi daha iyi dinlemek için* burnunun üstünden dâ'imâ düşen gözlüğünü büsbütün salıverdi. (s. 10)
4. *Ahmed Cemil'i bir kere görmek, onu sevmek için* kifâyet itmiş idi. (s. 15)
5. *Zaten bu nefîceye, bu ümidin tahakkukuna şâyân olmak için* az mı ıztırâb çekmiş, az meşakkat-i hayâta mı tahammül itmiş idi. (s. 31)
6. *Onı koparub çıkarabilmek için* hiçbirinizin elinizde kuvve-i kâfiyye yok. (s. 311)
7. *Hâlbuki bu bâ-çâre, şu kasr-ı billûrun şu köhne sahnesine düşmek için* kim bilir nerelerden geçmiştir. (s. 166)
8. *Beni bahtiyâr edebilmek için* elinizde bir vâsıta yok. (s. 311)
9. *Bütün hayâtında mest-i lezzet-i sevdâ kalmak için* yalnız o nazar kifâyet idecekti. (s. 230)
10. *Demek bu rüyayı hemen şimdi hakikate tebdil edebilmek için* elinde bir çare var. (s. 247)
11. *Onların ne olduğunu anlamak için* çekiniz. (s. 57)

12. *İkbâl'i mümkün mertebe yanında ziyâde alıkoymak için* ilikleri bozulmuş gömleklerini, astarı sökölümüş ceketini, kenarı ayrılmış mendilini önüne dökdi. (s. 309)
13. *Demek kendisine söylemek için* İkbâl'e bir emir veriliyordu. (s. 332)
14. *Bak, ağlamamak için* kendini tutuyorsun. (s. 346)
15. *İkbâl o gün kayın pederini görmek için* gidüb gelmiş idi. (s. 218)
16. *İkbâl'i bu sabah daha sakın bir nazarla tedkik etmek, ihtimâl biraz söyletmek için* karar vermiş idi. (s. 306)
17. *Hemşîresine intihâb olunacak refik-i hayâtı tamamen öğrenmek, tanımak için* bir ihtiyâtda bulunmuş mu idi? (s. 298)
18. *O, yatacak bir yatak, oturacak bir sofra, esvâblarını süpürecek bir mahlûk bulmak, bunları mümkün mertebe ucuz satın almış olmak için* evlenmiş idi. (s. 290)
19. *Bundan muntazır olan menfa'atı rehîne-i müdrikeleri idebilmek için* ne yapmalı? (s. 248)
20. *O zaman mürebbiyesine yetişmek için* Lâmia'nın biraz acele yürüdüğünü gördi. (s. 381)
21. *Buna bir türlü karar vermek için* cesâret idemiyorlardı. (s. 330)
22. *Para mes'elesi için* ikinci mülâkatde Ali Şekib'e açıldı. (s. 79)
23. *Evin içinde herkes, husûsiyle Ahmed Cemil bu huysuzluklara tahammül için* 'azm etmiş gibi idiler. (s. 339–340)
24. *Seni görmek, elini sıkmak için* ihtiyâcım var. (s. 371)
25. *Ahmed Cemil, artık onu görmemek için* oturdu. (s. 381)
26. *Vehbi Bey devam etmek için* bir kelime-i istifsâra muntazır idi. (s. 245)
27. *Büsbütün tevessü' etmesi mukaddimâtı görünen meziyyât-ı nisvâniyyetin resîde-i kemâl olması için* yalnız kadın olmağı bekliyor. (s. 187)
28. *Bu silsilenin tamamen resîde-i hâtîme olması için* yalnız kendisi mi kalmış idi? (s. 403)
29. *Ah! Artık hulyâlarından büsbütün ayrılmak, onlardan bir nişâne bile bırakmamak için* ihtiyâcı vardı. (s. 400)
30. *Ahmed Cemil, üçünün de birden aklına gelen bu mütâla'ayı tefsîr etmek için:* - Zavallı kadınlar! dedi. (s. 363)
31. *Bugün eniştenle konuşmak için* beni tevkîl ider misin? (s. 336)

32. *Ahmed Cemil, bir şey söylemiş olmak için*: “Yarım saate kadar biter mi?” dedi. (s. 328)

33. *Artık Ahmed Cemil bugünün bitmesi, bir an evvel şu lâ-kaydlar arasından çıkarak mâtemiyle yalnız kalması için* sabırsızlanıyordu. (s. 355)

3.1.2.2.3.2.7. Şart Cümlesi

“Dilimizde bazı şart zarffiilleri vardır ki teşkil ettikleri iç cümle bir karmaşık cümlede baş cümlelerin gerçekleşmesinin şartı olur. Böyle cümlelere *zarffiil şart cümlesi* denir” (Banguoğlu, 2007: 585). Bunlar daha çok yazı dilinde rastlanan *-diği takdirde, -mesi hâlinde* gibi birleşik zarffiillerle kurulurlar. Bunlar da olağan şart zarffiil cümlesi ve olmayası şart zarffiil cümlesi olabilirler.

Fakat incelenen romanda bulunan tek şart zarffiil cümlesi ise bu şekilde kurulmamıştır. Alt alta zarffiil cümlesi arasında zaman cümlesi niteliğinde cümleler kuran *-ince* eki burada şart bağlamında bir şart cümlesi oluşturmuştur.

ÖRNEK

Ziyâfet verilmeyince bir satır yok. (s. 4)

3.1.2.3. İç İç Birleşik Cümle

Tahsin Banguoğlu’nun “Türkçenin Grameri” adlı kitabı temel alınarak incelenen “Mâî ve Siyah” adlı romanda birçok iç içe birleşik cümle örneği bulunmaktadır. Bununla birlikte Banguoğlu’nun eserinde iç içe birleşik cümle konusuna değinilmediği görülmüştür. Bu nedenle çalışmamızda, farklı yazarların bu konudaki görüşlerinden faydalanılarak iç içe birleşik cümle hakkında bilgi verilmiştir.

“İç içe birleşik cümle, bir cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içinde yer aldığı cümledir” (Karahan, 1999: 63). Yardımcı cümle, ana cümlelerin bir unsuru veya o unsurun bir parçasıdır. Bu yapıda ana cümlelerin yüklemi genellikle “de-, zannet-, san-, bil-, farzet-, düşün-” fiillerinin çekimli şeklidir. Ana cümle sonda bulunur.

Muharrem Ergin, iç içe birleşik cümleyi “bir cümlelerin başka bir cümlelerin içine girmesiyle meydana gelen birleşik cümledir” şeklinde tanımlar (Ergin, 1980: 406). Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlelerin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumundadır.

Hikmet Dizdaroğlu ise iç içe birleşik cümleyi *kaynaşık tümce* olarak adlandırmaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 205). Ona göre bu tür cümlelerde yan yargıyı oluşturan ad veya eylem cümleleri adlaşmıştır; tek bir sözcük sayılırlar. Bundan dolayı bağımsız yargı taşımayarak temel cümlelerin bir ögesi olurlar.

ÖRNEKLER

1. Bir aralık Ali Şekib: - *Kahve!* diye bağırdı. (s. 8)
2. Hüseyin Nazmi: *Aman, bu ne bî-ma'na şeymiş!* dedi. (s. 52)
3. Birden Hüseyin Nazmi: - *Of ne ye's-âmez !... ne derin bir hiss-i melâl!...* dedi. (s. 49)
4. Ahmed Şevki Efendi nihâyet: - *Ne kadar te'essüre meyyâl adamsın!* dedi. (s. 322)
5. Nihâyet Sâ'ib: "*Acaba orada husûsî bir odaya yatırabilir miyiz?...*" dedi. (s. 330)
6. Bir aralık kendi kendisine: - *Ya henüz köye 'avdet etmemişse!...* dedi. (s. 372)
7. Hüseyin Nazmi: - *Mutlaka meh-tâba karşı manzume söylenecek!* dedi. (s. 144)
8. Ahmed Şevki Efendi dudakları arasından: "*İşte bî-çâre karısının intikamı!*" dedi. (s. 169)
9. Ahmed Cemil'in yalnız şu nazarı: "*İkbâl! Bahtiyar değilsin, anlıyorum.*" demiş idi. (s. 195)
10. Kendi kendisine: "*İri Alman karısının yeni bir tahkiri! Bu geceyi içmekle geçirmiş, kim bilir nerelerde düşüb kalkdıktan sonra sabahleyin yine içmiş, şimdi sızıyor.*" dedi. (s. 233-234)
11. Ahmed Cemil: - *Matba'anın hurûfî kâfi değil!* dedi. (s. 240)
12. Hâlbuki kendi kendine: "*Bu söylenen şeyler doğru değil mi? Ben onun dediği gibi zühürt bir herif olmasam da bugün iki üç yüz lirayı matba'aya atabilsem bütün bu şeyler vücuda gelmeyecek mi?*" diyordu. (s. 242)
13. Vehbi Bey birden tahattur ediyormuş gibi -*Ha! Sahih!* dedi. (s. 245)
14. Sabiha Hanım: - *Oh, daha ona gelinceye kadar,* diyordu. (s. 292)
15. Nihâyet İkbâl "*Gidiniz ağabey, şimdi gelir...*" dedi. (s. 285)
16. Daha sonra: - *ihtiyardan beş para koparmak mümkün değil ki...* dedi. (s. 241)
17. İdare memuru başını salladı, göğüs geçirdi: - *Bilmem ama görüyorum,* dedi. (s. 234)
18. Çocuk: - *Babama bir şey oluyor,* dedi. (s. 232)
19. Hüseyin Nazmi: - *Gazeteleri, kağıdları bırakayım, biraz gezelim,* dedi. (s. 225)
20. Bir aralık Ahmed Cemil: - *İhtiyar giderse matba'a ne olur, bilmem?* dedi. (s. 212)

21. Ahmed Cemil: - *Sana anlatacak şeylerim vardı*, dedi. (s. 220)
22. Ahmed Cemil: - *Hayır, yalnız bakıyordum*, cevâbını verdi. (s. 205)
23. Ahmed Cemil: - *Oraya gidiyor olmalı, biraz sonra biz de gideriz, değil mi?* dedi. (s. 157)
24. Tünelin içinde arabaların sarsıntısı arasında Ahmed Şevki Efendi: - *Biz bu akşam çıkıyoruz ama ne yapacağımızı ben de bilmiyorum*, diyordu. (s. 150–151)
25. Kağıdları annesinin önüne dökdi: - *İşte!* dedi. (s. 73)
26. Ahmed Cemil gülererek: - *“Hiç!”* dedi. (s. 151)
27. Lâmi’a bir kahkaha ile: - *Madmazel uykuya kaçıyor...* dedi ve kaçdı. (s. 143)
28. Ahmed Cemil: - *Teşekkür ederim;* dedi. (s. 131)
29. Ahmed Cemil: - *Kahve kahve dolaşınız, herkesin eğlenmek için can atdığı Beyoğlu’nu bir kere de şu yaşınızda, on beş sene sonra dolaşınız. Bakalım can atılacak bir yerini bulabilir misiniz?* dedi. (s. 150)
30. Ta yanı başında bir ses: - *Cemil, niçün karanlıkta yalnız oturuyorsun?* diyordu. (s. 419)
31. Hüseyin Nazmi yanına kadar gitdi, ellerini tutdı: - *Lâkin Cemil, sen hastasın!* dedi. (s. 383)
32. Ahmed Şevki Efendi: - *Gidiyoruz!* dedi. (s. 367)
33. Hekim başını sallıyor; *“Ateşe karşı koyabilmeli!”* diyordu. (s. 349)
34. Kendi kendisine: *“Çocuk düşmüş olacak, bu bence daha iyi, fakat onu kurtarabilsem...”* diyordu. (s. 348)
35. Bir aralık Seher: *“Küçük Hanım! Küçük Hanım ne yapıyor?...* dedi. (s. 344)
36. Sabiha Hanım üzerine atıldı: *“İkbâl ne oldun? Bana baksa a! İkbâl! Ne oldun?”* dedi. (s. 344)
37. Ahmed Cemil *“Zavallı kız geliyor!”* dedi. (s. 332)
38. Sabiha Hanım: - *Yine kız haşlıyor*, dedi. (s. 331)
39. Bir aralık odasının kapısına vuruldu, bir ses: *“Ahmed Şevki Efendi sizi bekliyor!”* dedi. (s. 321)
40. Ahmed Cemil kendi kendisine: *“Benim bulunmadığım geceler demek oluyor.”* dedi. (s. 328)
41. Bir aralık Mazhar Feridun Bey: - *Biraz da dostlarınızın yazdıklarını okuyunuz*, dedi. (s. 319)

42. En evvel o cesâret ederek: **“Bir şey mi var?”** dedi. (s. 315)
43. Bir aralık Hüseyin Nazmi: - **Karanlık oluyor, artık gözlerim bulandı,** dedi. (s. 123)
44. Ahmed Cemil birden kalkdı: - **Buldum,** dedi. (s. 131)
45. Hüseyin Nazmi sözünü geri almak istemedi: - **Kim bilir?** dedi. (s. 67)
46. Ahmed Şevki Efendi: - **Gel bakayım, oğlum, gel... Bir şey mi söyleyeceksin!** dedi. (s. 103)
47. Hüseyin Nazmi dudaklarının arasından: - **Şımarık!** dedi. (s. 117)
48. Ahmed Cemil: - **Ateşe!** dedi. (s. 118)
49. Kadın bir sarraf dükkânının önünde elinde bir temir yolu kağıdını göstererek: - **Bunun hesabını anlamıyorum, size tesâdüf itdiğime ne kadar memnunum!** diyordu. (s. 391)
50. Hüseyin Nazmi içeriye: **“Geç mi kaldım?”** diyerek girdi, Ahmed Cemil: **“Ben zaten çıkmakdan vazgeçtim!”** dedi. (s. 382)
51. Ahmed Şevki Efendi o gün bir aralık Ahmed Cemil’e: - **Oh! Hele şu çapkından kurtulduk! Şimdi gitsün de başka bir Mir’ât-ı Şu’un namına para alsun,** demiş idi. (s. 90)
52. Kendi kendisine: - **Mümkün değil, alay ediyor, şimdi bana: “Hayır, Lâmi’a senindir!” diyecek... Lakin ben, ah ben!... Şimdiye kadar söylemeli değil mi idim? Ya beni anlamamış, Lâmia’nın benim hayâtıma lâzım bir şey olduğunu hiss etmemiş ise?** diyordu. (s. 377)
53. Ahmed Cemil biraz daha istizâh etmek istedi: - **Ne vakit söyleyordı?** dedi. (s. 212)
54. Lâmi’a hırçın çocuklara mahsûs bir çalâki hareketle döndi: - **Mümkün değil!** dedi. (s. 132)
55. Lâmi’a, dudaklarının arasından hafif bir istihzâ’ ile: - **Farz ediniz!..** diye mırıldanıyordu. (s. 134)
56. Ahmed Şevki Efendi: - **Makineleri almak için bir çare bulalım. O bahis kolay!** dedi. (s. 335)
57. Fatin Dilâver Bey tombalak vücuduyla yatağından atladı, **“iyi uyumuşuz!”** dedi. (s. 273)
58. **“Ah bir kere Mune Sulli’yi (Mounet Sully), Sara Bernard’ı (Sarah Bernhart) işitsem, buları daha ziyâde anlayacağım.”** derdi. (s. 258)
59. **İşte defterin! Bereket versin ki uşak meraklı değil!** dedi. (s. 273)

60. Kendi kendisine: - *Bir yerlere gütmek, o kadar uzak ki fikrim Őu geçen hengâm-ı hay tuma yetiŐemes n;* diyordu. (s. 404)
61. Sonra birden kitabcı tebdîl-i tavr itdi, aklına bir Şey gelmiş g bi: - *Sahi, “H rsızın kızı” hik yesine devam etseniz a!* dedi. (s. 73)
62. Ahmed Şevki Efendi kendisine biraz vakar vererek, merasim-i fevk-al- deye mahsûs sesini takınarak: - *Ne istiyorsunuz, hemşîre hanım?...* dedi. (s. 104–105)
63. *Ömründe ancak on beş gün süren hayât-ı mes’ude-i izdiv c  bundan sonra te’sis etmesine ne mani’ var?* derdi. (s. 269)
64. Ahmed Cemil yüreği ezilerek ayrıldı, kendi kendine: *“ kb l sağ olaydı demek o da afv edecekdi... Ah! Hissiy tata ta’alluk eden Şeylerde erkekler kadınların ne kadar d nunda!”* diyordu. (s. 392)
65. *Bir gün bir fıkra yazmış idi de arkadaşlarına okutmak i  n matba’aya getirdiği hâlde okumamaksızın: “Alay edeceksiniz! Neme lâzım? Buna ahmal Şeyler yazmak ne g ne duruyor.”* diyerek yırtmıŐ idi. (s. 21)
66. Kendi kendisine: - *Şimdi de ötekini  atlatmalı;* diyordu. (s. 7)
67. Bir aralık bir kağıd i  n *“Koca Ő ’ir!... Saki-namesi derc olunmamıŐ diye küplere binmiŐ!”* dedi. (s. 118)
68. *“Ben akşam  sti yedim, sofraya gelmeyeceĐim.”* dedi. (s. 282)
69. Kendi kendisine: - *KeŐke benim de bir eniŐtem olsaydı!* dedi. (s. 238)
70. Kendi kendisine: - * yle ya, para onun, iŐ benim...* dedi. (s. 225)
71. Kendi kendisine: *“Nasıl? Demek vakit geldi?”* diyordu. (s. 177)
72. – *Bunlar hep Őu karık sesli, boyalı kadın i  n!* dedi. (s. 163)
73. Kendi kendisine: *“Ah! Huly larım!”* diyordu. (s. 321)
74. Birden nazarından bütün halkın ehemmiyeti d Ődı, zihninin içinde yalnız Lâmia kaldı. *“Bunı Lâmia da görecek, o da gülecek.”* diyordu. (s. 319)
75. Bir aralık Mazhar Feridun Bey: - *Biraz da dostlarınızın yazdıklarını okuyunuz;* dedi. (s. 319)
76. – *Odama gelir misin,  kb l? Bu sabah sana iŐ çıkdı;* dedi. (s. 308)
77. Hüseyin Nazmi Ahmed Cemil’in bir sada-yı müte’essir ne ile söylediği sözleri dinlerken gülüyordu: - *Ne kadar hassassın!* dedi. (s. 121)
78. Kendi kendisine: *“İŐ fenâ’!”* dedi. (s. 116)

79. Nihâyet sokağın bâşinâ gelince uşak: **“Eh... Artık buradan gidersiniz.”** derdi. (s. 98)
80. Ahmed Cemil birden ‘azim bir tesliyet duydu: - **Elbette çalışacağım**, dedi. (s. 67)
81. Bir aralık zihninde yer tutan su’ale şu cevâbı verdi: - **Ne olacak? Kitabcılardan birine müraca‘at ederim: “Terceme etmek isteyorum, ne terceme ideyim?”** derim... (s. 72)
82. Belki izdivâcından beri birinci def‘â olarak kardeşinin bir işini yapmağa vesile-yâb olduğına sevinerek İkbâl: **“Sepetimi alayım, şimdi geliyorum.”** dedi. (s. 309)

3.1.2.4. Ara Sözlü ve Ara Cümleli Birleşik Cümleler

Cümlede herhangi bir ögeyi ya da cümleyi açıklamak için arada kullanılan tam bir yargı bildirmeyen sözlere **ara söz** denir. Banguoğlu, bu tür sözlere **saplama öbeği** demektedir (Banguoğlu, 2007: 519). Bunlar, cümlenin başında veya sonunda bulunabilirler. Birleşik veya yalın cümlelerde, anlamı açıklamak için araya giren ve bağımsız kullanılabilen cümleye ise **ara cümle (tümce)** denir (Hatiboğlu, 1972: 152). Banguoğlu ise bu cümleleri **saplama cümle** olarak adlandırmaktadır (Banguoğlu, 2007: 537). Ara cümleler, ad veya eylem cümlesi şeklinde olabilir. Bu cümleler, katkıda bulunduğu cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilir. Ki bağlacı, bazen ara cümleyle diğer cümle arasında ilgi kurabilir. Ancak ki bağlacıyla başlayan ara cümle, birleşik cümlelerde görülen yan cümle değildir. Ki bağlacı cümlenin başında ya da sonunda olabilir (Atabay, vd., 1981: 104). Ara söz bir ögenin açıklayıcısıdır; ara cümle ise bağımsızdır, tam bir yargı bildirir. Bu unsurlar cümlenin asıl yapısına girmeksizin söze katılırlar. Her ikisi de virgüllerle ya da kısa çizgilerle belirtilir.

ÖRNEKLER

1. Bu defter bir kere okunur, ondan sonra Hoca Efendi gelir, meselâ hesab hocası – **artık hesap hocasıyla arası iyidir** – Hoca Efendi sanki yoklama defterini açar. (s. 42)
2. Lisânı – **üstünü örten bir sakîl-i tezeyyünât altında za‘if, sarı, hemen gayr-i mer’i belki nâ-bud denilebilecek bir hâle gelen o şâhid-i fikri** – Veysi’lerin, Nergisî’lerin eline vermişler; o güzel Türkçeye mu‘ammâ söyletmişler. (s. 13)
3. Gencîne-i Edeb başmuharririni – **bir eda-yı istihfaf-kârâne ile söyledi** – herkesin sizin kadar takdîr etmesi lâzım gelmez. (s. 9)

4. Şimdi onun hâtırasıyla bütün metânet-i tabî'î, bütün azm-i mesâ'îsi canlandı; şurada –*elinde bu defter-i şî'r, kalbinde kesîf bir zulmet-i hissiyât içinde yalnız bir fer-i ümmid* – karşısında bî-pâyan bir fezâ-yı adem şeklinde imtidâd edüb giden şu semâ-yı siyahı istişhâd ederek Lâmia'ya mâlik olmak için kendi kendisine yemin itdi. (s. 304–305)
5. O vakte kadar yalnız kendisini düşünmüş; matba'asını, eserini... — *ilâveye cesâret edemiyordu, fakat hakikat öyle değil mi?* — Lâmi'a'yı düşünmüş idi. (s. 280–281)
6. Elinden bırakamadığı sürahisiyle gitdi, babasının karşısında bir iskemlenin kenarına ilişdi, gözlerini –*zavallılığına küçücük kalb-i tıfl-ânesinin kan ağladığı*– bu adamın üzerine dikdi, öyle oturdu kaldı. (s. 233)
7. Sahib-i imtiyaz –*Hüseyin Baha Efendi kendi isminden ziyâde sıfatının unvanıyla müsemmâdır*– parmağıyla uzakdan kahve getiren uşağı gösterdi. (s. 8)
8. Ah! Bugün kim bilir nerede hulyâ-cûy-ı sevdâ olan o genç kız – *eğer kendisi için öyle bir genç kız yaradılmış ise*– ne zaman pîş-i râhına tesâdüf idecek? (s. 139)
9. Ah ben de gitmek isterdim, ben de bir yerlere – *eliyle işaret idiyordu*– uzak bir yerlere gitmek isterdim. (s. 385)
10. Bütün bu sefâletleri ondan saklamağa –*esasını pek iyi ta'yin idememeksizin*– lüzûm görüyordu. (s. 347)
11. Sa'ib'le Sa'id –*Sa'ib havâdis vermek için, Sa'id de Sa'ib'i taklid etmiş olmak için* – merdivenleri yıkarcasına atlaya atlaya çıktılar. (s. 114)
12. Râci gülerek susdığı zaman bir aralık arkadaşı –*parlak siyah gözlü, derin kırkılmış gür sakallı bir genç*– başıyla Ali Şekip'i işaret iderek sordu. (s. 6)
13. Şimdi gözlerinin önünde bu kabir açılıyor, İkbâl başını kaldırıyor; ona daha yaşları kurumamış, hâla mağmum gözleriyle gülmeye çalışarak –*o son defaki nazarıyla bir tebessüm yollayarak*– bakıyordu. (s. 389)
14. Onun bu manzarasından elim bir hiss ile, bu sevgili vücudı bir gün yine böyle – *fakat şimdi yorganı hafif hafif kaldıran şu nefesler kesilmiş olarak*– görebilmek ihtimâlinden titreyerek gözlerini ayırdı. (s. 349)
15. Sonra Eyüb'e geldiler, onı çıkardılar, Ahmed Şevki Efendi onun zihnini işgâl etmek düşüncesinden –*şu düşünememekden ibaret olan donuklukdan*– velev bir dakika ayırabilmek için gençliğine 'âid eski bir hâtıradan bahs idiyordu. (s. 355)

16. Onun için bu gece Hüseyin Nazmi'nin sahâbet-i edebiyyesi altında Ahmed Cemil'in râsime-i inşâd-ı eserine davet edilenler *–pek muhtelif sınıf-ı edebiyeye mensûb oldukları hâlde–* Erenköyü'ndeki köşkün yemek odasında, sofranın etrafında ictimâ etmiş idiler. (s. 255)
17. Burada, şu parmaklığın yanında, o hayâle bakarak gözleri bu defa *–bir hayât-ı şikestenin mâtemine tahammül için karar verildikten sonra çıkan sakın, tesliyet-sâz,istirâhat-bahş yaşlarla–* doldu; şimdi karşısında İkbâl de ağlıyordu. (s. 390)
18. Bütün ümmid-i hayâtı onun üzerine mübtenî idi, onı yazarsa *–bir gün Taksim Bağçesi'nde arkadaşlarına itiraf itdiği gibi–* artık hayâtda vazifesini ikmal etmiş kıyas idecekti. (s. 124–125)
19. Sanki semânın harîr-i laciverdine gerilmiş bir atlas-ı beyaz ki *–nâ-gehân bir nefha-i tahrîb ile parçalanıvermiş, kopuvermiş, ensicesi çözülüvermiş–* havanın raks-ı keyfisiyle dağılıyor, serpiliyordu. (s. 142)
20. Sizin meslek-i edebinize *–şu son cümle Ahmed Cemil'in ince dudakları biraz basılarak müstehzîyâne telaffuz olundu–* herkes gibi ben de vâkıfım. (s. 10)
21. Ahmed Cemil bunu bitirdikten sonra *–bir çamur deryâsına düşdükden sonra kalabalığın içinde ayağa kalkarak etrafına bakanlara mahsûs bir hâl-i perîşân ile–* bir arkadaşına tahkir edildiğini görmekten gizlice memnun olmakla beraber bir acı karşısında duyulan te'sirden de hâli kalmayan çehrelere göz gezdirdi. (s. 318)
22. Bu gece Ahmed Cemil'in fevk-i semâ-yı hâbında devvar bir kütle-i sehâb arasında kırmızı bir semâ-yı müstehzî kamer *–daha ileride ga'ib olmuş bir âfâkda, bulutlar, köpükler içinde mübhem, gûya bir dest-i hasedle silinmiş bir çehre–* sonra bir ses ki derinlerden, sanki sîne-i arzında bir bürkânın uğultuları içinden müşevveş mesturiyyet-i mezbûh-âne ile çıkıyor: “Evet, şair efendi, o genç kız...” diyordu. (s. 147)
23. Şimdi *–parmaklarının arasında karnı doydukdan sonra yalnız meşgul olmak için oyalananlara mahsûs bir eda-yı mütekâsilâne ile yavaş yavaş yuvarladığı bir elmanın kabuğunu bir parçada çıkarmağa çalışan Ali Şekib'den başka–* hepsi sandalyelerinin vaziyetini tebdîl itmişler; sofradan az çok çekilmişlerdi. (s. 4)
24. *Birkaç günden beri* -galiba parasızlıktan olmalı- her vakitden ziyâde hiddeti vardı. (s. 108)
25. Bu korku zihnine ilîşdikce *–insanları korkulu fikirlerden kaçmağa sevk eden hiss-i derunî ile –* bunu hemen silüb çıkarmakda isti'câl gösterdi. (s. 87)

26. Hep ayağa kalkmışlar, şöyle bir iki devir icrâsından sonra **–bağçenin böyle yan ve tenha bir yerinde pineklemektense** – ortalarda bir yerlerde oturmak istemişlerdi. (s. 16)
27. Diğer bir adamın başka bir münâsebet-i samimiyye ile dâhil-i mahremiyyet ve muhabbeti olduktan sonra gûya hemşîresi kendisi için daha az hemşîre olacak, bir yabancıya herkesden ziyâde harîm olduktan sonra ona **–kardeşine-** bigâne kalacak idi. (s. 182)
28. İri boylı, geniş omuzlu, açık çehreli, ancak otuz beş yaşında olan bu adam biraz safca **–ta‘birde iltizâm-ı zarâfet olunmasa** – budalaca olmakla beraber Mir‘ât-ı Şu‘un heyet-i tahririyyesinin en sahib-i ma‘lûmâtıdır. (s. 21)
29. Zaten mu‘tâdı olan perhizkârlığa rağmen, bu gice şu ziyâfet-i fevk-al-âde şerefine, biraz da arkadaşlarının ısrarlarına karşı **–o da âdeti hilâfına olarak** – biraz mikyâsı geçmiş, biraz tahammülünden ziyâde içmiş idi. (s. 17)
30. Sa‘id, o küçük kıtada yaradılmış kemikleri vüs‘at bulamamış, adalâtı kemiklerinin üstünde kurumuş, küçük gözli, ufak yüzli, da‘ima ayakda, da‘ima hareketde, kulaklarıyla gözleri da‘ima meşguliyyetde, bu dünyaya görülmeyecek şeyleri işitmek için gelmişcesine gözleri meselâ Ali Şekib’in bilmem nerede nâhiye müdürü olan eniştesine yazdığı bir mektubu yandan okumakla meşgul iken kulaklarını odanın köşesinde idâre me‘muru Ahmed Şevki’nin **–Ahmed Şevki Efendi’nin** – kağıdcıyı az para ile savmak için sarf itdiği ezhâr-ı belâgate vakf eder. (s. 23)

3.2. Sözlük

-A-

ab (Far. is.) : Su.

‘aded (Ar. is. c.: a’dâd) : Sayı.

âciz (Ar. sf. acz’den. c. : âcizân) : **1.** Eli ermez, beceriksiz, kâbiliyetsiz. **2.** Zayıf, güçsüz.

acz (Ar. is.) : **1.** Beceriksizlik. **2. ed.** Düz yazıda bir fıkranın son cümlesi. **3.** Manzumede beytin ikinci dizesinin son yarısı.

adalât (Ar. is. adale’nin c.) : Kaslar.

adâlet (Ar. is.) : Hakka riayetkârlık, hak tanırılık, haklılık, doğruluk.

adâvet (Ar. is.) : Düşmanlık, yağılık.

add (Ar. is.) : **1.** Sayma, sayılma. **2.** İtibar etme, edilme.

adem (Ar. is.) : Yokluk, bulunmama.

âdet (Ar. is. c. : âdât) : Görenek, usul, tabiat, alışkanlık.

âfâk (Ar. is. ufk’un c.) : Ufuklar, gök kenarları, gökle yerin birleşir gibi görüldüğü yerler. **mec.** Görüş ve dönüş sınırları.

âguş (“gu” uzun okunur.) : kucak.

ahâli (Ar. is. ehl’in c.) : **1.** Halk. **2.** Başyazarı Mehmet Behzat olan ve Sofya’da gün aşırı yayımlanan bir gazete. **3.** Başyazarı Agâh Sırrı Levend olan ve İzmir’de yayımlanan günlük bir gazete.

âheng (Far. is.) : **1.** Uygunluk, düzen. **2.** Çalıp, çağırıp eğlenme, cümbüş etme.

âher (Ar. sf.) : Başka, diğer, gayrı.

âhir, âhire (Ar. sf. c. : âhirîni âhirûn, evâhir) : Son, sonraki, en sonra.

ahmâl (Ar. is. hıml’ın c.) : **1.** Yükler. **2.** Ağır şeyler, eşya, ağırlık

‘âid (Ar. sf.) : **1.** İlgili, ilişkili, dolayı. **2.** Geri dönen. **3.** Bir hastayı ziyaret eden

âile (Ar. is. c. : âilât) : **1.** Bir kimsenin karısı. **2.** Akraba. **3.** Ev halkı. **4.** Aynı gaye için çalışan kimselerin hepsi.

aks (Ar. is. c. : ukûs) : Çarpma, çarpıp geri dönme.

alâka (Ar. is. c. : alâik, alâkât) : İlgi, ilişki.

ale’l-hesâb (Ar. zf.) : Hesaba sayarak.

ale-l-acele (Ar. zf.) : Çabucak, çarçabuk.

ale-l-âde (Ar. zf.) : **1.** Adet olduğu üzere. **2.** Bayağı, basbayağı.

âlem (Ar. is. c. âlemîn, âlemûn, avâlim) : **1.** Dünya, cihan. **2.** İnsanlar, halk. **3. mec.** Eğlence. **4.** Lüzûm, mana.

âmâc-gâh, âmâc-geh (Far. b. is.) : Nişan yeri, nişan atılacak yer.

a‘mâk (Ar. is. umk’un c.) : Derinlikler.

a‘mal (Ar. is. Amel’in c.) : Ameller, işler, yapılan hayırlar.

âmâl (Ar. is. emel’in c.) : Ummalar, ümitler, dilekler, istekler.

‘amîk (Ar. sf. umk’dan) : Derin.

amiyy (Ar. sf.) : Avama mahsûs, avamca, sîrâdan.

-âmiz (Far. sf.) : ...ile karışık, ...yi içine alan.

anlatma, açıklama.

arabiyye (Ar. is.c. arabiyyât) : Araplarla ilgili.

ârâm-gâh (Far. b. is.) : Dinlenilecek yer, dinlenme yeri.

ârâmiş (Far. is.) : Dinleniş, rahat, huzur.

arz (Ar. is. c. : Arazân ve (tabakaları bakımından) “arzîn” şekli de vardır.) **1.** Dünya. **2.** Yaprak.

arzu (Far. is.) : İstek, heves.

-âsâ (Far. e.) : Gibi.

a‘sâb (Ar. is. asab’ın c.) : Sinirler.

asabî (Ar. sf.) : Sinirli.

asabiyye (Ar. is.) : Sinir hastalıkları.

asabiyyet (Ar. is.) : **1.** Sinirlilik. **2.** Kendi akraba, vatandaş ve milliyetini aşırı derecede kayırma gayreti.

âsâr (Ar. is. eser’in c.) : **1.** İzler, nişaneler, alametler. **2.** Abideler. **3.** Hikâyeler; ananeler, gelenekler.

âşinâ (Far. sf.) **1.** Bildik, tanıdık. **2.** Bilen, tanıyan. [Doğrusu: aşnâ’dır].

atâlet (Ar. is.) : İşsizlik, tembellik, üşengeçlik, durgunluk, hareketsizlik.

âteşin (Far. sf.) : **1.** Ateşten. **2.** Ateşli, canlı.

atf , atıf (Ar. is.) : **1.** Eğme, meyletme. **2.** Bağlama. **3.** Dokunma. **4.** gr. Bağlaç.

âtıfet (Ar. is. c. : avâtıf) : Karşılık beklemeden gösterilen sevgi, iyilik severlik.

avdet (Ar. is.) : Geri gelme, dönme, dönüş.

âyine (Far. is.) : **1.** Ayna. **2.** Eşref Nesip tarafından İstanbul’da yayımlanan haftalık bir gazete.

azâb (Ar. is.) : İşkence, keder.

âzâde (Far. sf. c. : âzâdegân) : **1.** Hür, serbest. **2. ed.** Tam bir mana anlatan mısra.

âzim (Ar. sf. azm'den) : Niyetli, kesin karar veren.

azîm, azîme (Ar. is. c. : azâim) : **1.** Sebat, kararda kat'ilik. **2.** Efsun, tılsım. **3.** Büyük iş; büyük günah; büyük bela.

azîm, azîme (Ar. sf. azâmet'den) : Büyük, ulu, iri.

azîmet (Ar. is.) : Gitme, gidiş.

azm (Ar. is.) : Kasıt, niyet, karar.

-B-

bâb (Ar. is. c. : ebvâb) : Kapı.

bâb-ı âlî (Ar. b. is.) (yüksek kapı) : Osmanlı İmparatorluğu zamanında, İstanbul'da sadâret, dâhiliye ve hâriciye nezâretleri ile şûrâ-yı devlet dairelerinin bulunduğu bina. **mec.** Osmanlı hükûmeti.

baha (Far. is.) : Kıymet, bedel, değer.

bahs, bahis (Ar. is.) : **1.** Konuşulan şey, söz. **2.** İddialaşma.

bahş (Far. is.) : Bağış, ihsan.

baht (Far. is.) : Talih, kader, kısmet (bkz: ikbâl)

bahtiyâr (Far. b. sf.) : Bahtlı, talihli, mesut, mutlu, kutlu.

bahtiyâr-âne (Far. zf.) : Bahtlı, talihli, mesut olanlara yakışacak surette, bahtiyarcasına.

bakayâ (Ar. is. bakiyye'nin c.) : Fazla kalan şeyler, kalıntılar.

bakiyye (Ar. sf. c. bekayâ) : Artan, geri kalan, artık.

bârân (Far. is.) : Yağmur.

bârid, bâride (Ar. sf. berd'den. c. : bevârid) : Soğuk.

batî (Ar. sf. batâet'ten) : Yavaş, ağır hareketli.

bâzâr (Far. is.) : **1.** Pazar, çarşı. **2.** Alışveriş. **3.** Pazar yeri.

bedâyi' (Ar. is. bedî. bedîa'nın c.) : Eşi ve benzeri olmayan güzel, mükemmel ve yeni şeyler.

bed-baht (Far. b. sf.) : Bahtsız, bahtı kara, kara bahtlı, talihsiz.

bed-bîn (Far. b. sf.) : Fenâ' gören, kötümser.

bedel (Ar. is.c. bedelât) : **1.** Karşılık, karşı. **2.** Bir şeyin yerine verilen ve yerini tutan şey. **3.** Başkasının adına ve masrafiyla hacca giden.

bed-mest (Far. b. sf.) : 1. Sarhoşluğu kötü, fenâ' sarhoş. 2. Kendini bilmeyecek derecede sarhoş.

be-heme-hâl (Far. zf.) : Her hâlde, elbette, nasıl olursa olsun, mutlaka.

beka, bekaye ("ka" uzun okunur. Ar. is.) : Devam, sebat, evvelki hâl üzere kalmak, bakilik.

belâgat (Ar. is.) : 1. İyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uz dillilik. 2. **ed.** Sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adamına göre söylenmesini öğreten ilmin adı.

beliğ (Ar. sf. belâgat'den. c. : bülega) : 1. Fasih, düzgün söz söyleyen. 2. Fasih, düzgün (söz veya eser).

berrâk (Ar. sf.) : Nurlu, pek parlak, duru, açık.

berrâk-âsâ (Ar. Far. b. zf.) : Parlak gibi.

beşer (Ar. is.) : İnsan.

beyân (Ar. is. c. : beyânât) : 1. Anlatma, açık söyleme, bildirme. 2. **ed.** Bir belâgat ilminin, hakikat, mecaz, kinaye, teşbih, istiare gibi bahislerini öğreten kısmı.

beyhûde (Far. sf. ve zf.) : Anlamsız, yararsız, boşu boşuna.

beyn (Ar. is.) : 1. Ara, aralık. 2. Arada, araya, arasında.

bezm (Far. is.) : İçkili, eğlenceli meclis, dernek.

bî-âheng (Ar. sf.) : Ahenksiz.

bî-çâr, bî-çâre (Far. b. sf. c. : bî-çâre-gân) : Çaresiz, zavallı.

bidâyet (Ar. is.) : Başlama, başlangıç.

bî-esas (Far. Ar. b. s.) : Anlamsız, doğru olmayan, asılsız.

bîgâne (Far. b. sf.) : 1. Kayıtsız, ilgisiz. 2. Yabancı. 3. **tas.** Dünya ile ilgisini kesmiş olan.

bî-haber (Far. Ar. b. sf.) : Habersiz, bilgisiz; vurdumduymaz.

bî-hayât (Far. Ar. sf.) : Cansız.

bî-hükm (Far. b. sf.) : Hükümsüz.

bî-insâf (Far. Ar. b. sf.) : İnsafsız, acımasız.

bî-insâfâne (Far. Ar. b. zf.) : İnsafsızca, acımasızca.

bî-kudret (Far. Ar. b. sf.) : Güçsüz.

bil'âhire (Ar. zf.) : Sonra, sonradan, sonunda.

bilâ-fütûr (Ar. b. zf.) : Korkusuzca, aldırmayarak, bezmeksizin.

bilâ-imzâ (Ar. b. sf.) : İmzasız.

bilâkis (Ar. b. zf.) : Aksine, tam tersi, tersine, tersine olarak.

bi-l-hâssa (Ar. zf.) : Mahsûs, husûsî olarak; hele.

billûr (Ar. is.) : Gayet parlak ve şeffaf (saydam) taş veya pek saf ve temiz beyaz cam, kristal. (Farsçası bilûr'dur).

bî-ma'na (Far. Ar. b. sf.) : Anlamsız, manasız.

binâ' (Ar. is. c. : ebniye) : **1.** Yapı. **2.** Ev. **3.** Yapma, kurma.

bî-nihâye (Far. Ar. b. sf.) : Nihâyetsiz, sonsuz, tükenmez.

bî-pâyân (Far. b. sf.) : Sonsuz, tükenmez.

bîrâder (Far. is.) : **1.** Erkek kardeş, kardeş. **2. mec.** Dost.

bî-reng (Far. sf.) : **1.** Renksiz. **2. is.** renksiz, taslak hâlinde bulunan resim. **3. tas.** İlâhi cevher.

bî-rûh (Far. Ar. sf.) : Cansız.

bî-sabır-âne (Far. Ar. zf.) : Sabırsızlıkla.

bî-tekellûf-âne (Far. Ar. zf.) : **1.** Külfetsizce, zahmetsizce iş görme. **2.** Özensiz, gösterişsiz, doğal olarak yapmak.

bî-t-tab' (Ar. zf.) : Tabiatıyla, tabîî, doğal olarak.

bî-vakt (Far. Ar. b. sf.) : Vakitsiz, uygunsuz.

bî-vefâ (Far. Ar. b. sf.) : Vefasız, hayırsız; dönecek.

bî-vezn (Ar. is.) : Vezinsiz.

bîzâr (Far. sf.) : Rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün.

buhar (Ar. is. c. : ebhira) : Buğu.

bûs, bûse (Far. is.) : Öpme, öpücük, öpüş.

bükâ' (Ar. is.) : Ağlama, gözyaşı dökme.

bürkân (Ar. is.) : Yanardağ, volkan.

bürûdet (Ar. is.) : Soğukluk.

-C-

câ-be-câ (Far. b. zf.) : Yer yer.

câmid, câmide (Ar. sf. cümûd'dan. c. : cevâmid) : Donmuş, donuk; cansız.

cârî (Ar. sf. cereyân'dan) : Cereyan eden, akan, geçen, yürüyen.

câris (Ar. sf.) : Hırçın [kadın].

cebr, cebir (Ar. is.) : **1.** Zor, zorlama. **2.** Düzeltme, tamir etme. **3. mat.** Cebir.

cedîd, cedîde (Ar. sf.) **1.** Yeni, kullanılmamış. **2.** Pek az zamandan beri bilinen veya mevcut olan. **3.** Acemlerin kullandıkları bir vezin.

cehd (Ar. is.) : Çalışma, çabalama.

cehren (Ar. zf.) : Yüksek sesle, açıktan, alelen.

celb (Ar. is.) : **1.** Çekme, çekiş; kendine çekme. **2.** Yazı ile çağırma.

cem‘ (Ar. is. c. : cumû) : **1.** Toplama, yığma. **2.** Birden fazla insan ve eşyayı gösteren isim. **3.** Ar. gr. Çoğul.

ceng (Far. is.) : Savaş, vuruşma.

cerâid (Ar. is. cerîde’nin c.) : Gazeteler.

cereyan (Ar. is.) : **1.** Akma, akım, geçme. **2.** Gidiş, hareket. **3.** Olma, oluş.

cerîde (Ar. is. c. cerâid) : **1.** Gazete. **2.** Zabıtname, tutanak.

cerihâ (Ar. is.) : Yara.

cesâret (Ar. is.) : Cesurluk, yiğitlik, yüreklilik.

cesûrâne (Ar. Far. zf.) : Cesâretle, yiğitcesine, yüreklice.

cibin (ceban) (T. is.): Sinek, sivrisinek. **mec.** Korkak.

ciddiyet (Ar. is.) : **1.** Ciddilik. **2.** ağırbaşlılık. **3.** Ehemmiyet, önem.

ciğer-sûz (Far. b. sf.) : Bağır yakan, acıklı.

cihân (Far. is.) : Dünya, alem.

cihet (Ar. is. c. : cihât) : **1.** Yan, yön, taraf. **2.** Yüz, yer. **3.** Sebep, vesile, bahane, ilgi. **4.** Vazife, hizmet. **5.** Evkaf maaşı.

cinnet (Ar. is. cinn’den) : Cin tutma, delilik, çılgınlık.

cismâniyye [Cismâni’nin muen.] (Ar. sf.) : **1.** Bedenle ilgili. **2.** Rûhanî karşılığı, dînî işlerden ayrı olan.

-cû, cûy (Far. sf.) : “Arayan, araştıran, arayıcı” manalarına gelen sıfatlar meydana getiren ek.

cur‘a (Ar. is.) : Yudum, içim.

cûyende (Far. sf.) : Arayıcı, araştırmacı.

cümle (Ar. is.c. : cümel) : **1.** Bütün, hep, birikiş. **2.** Fiil, fail (özne) ve meful (nesne) den meydana gelen manalı söz. **3.** Sistem.

cüz‘ (Ar. is. c.: eczâ) : **1.** Kısım, parça, bölüm. **2.** Elifbe, tebareke, amme cüzleri gibi evvelce mahâlle mekteplerinde okunan küçük okul kitabı.

cüz’i, cüz’iyye (Ar. sf. c. : cüz’iyyât) : Az, pek az, az miktarda.

-Ç-

çâlâki (Far. is.) : Çabukluk, eline ayağına çabukluk, tezcanlılık.

çare (Far. is.) : 1. Yol. 2. Yardım. 3. İlaç. 4. Hile. 5. Ayrılık. 6. Bir kere.

çâre-sâz (Far. b. sf.) : Çare bulan.

çehre (Far. is.) : 1. Yüz, surat. 2. Surat asma. 3. Şekil. [Aslı “çihre”dir].

çenber (Far. is.) : 1. Tahtadan veya demirden yapılan daire veya halka, kasnak. 2. Başa bağlanan yemeni. 3. Esirlik, bağlılık.

çirk-âb (Far. b. sf.) : Çirkef, pis su.

-D-

da‘va (Ar. is. c. : deavî) : 1. Şikâyeti olarak mahkemeye başvurma. 2. Mesele. 3. Bir mesele üzerinde husûsî bir fikir sahibi olma, iddia.

dâhil (Ar. sf.) : İç, içeri, içinde, içeri girmiş.

dâhiliyye (Ar. sf.) : İç ile ilgili, içe, içeriye mensup.

dâ'imâ (Ar. zf. devam'dan) : Devamlı.

dalâlet (Ar. is.) : 1. Doğru yoldan sapma. 2. **fel**. Sapınç.

darb (Ar. is. c. : durûb) : Dövme, vurma, çarpma.

defter (Ar. is. c. : defâtir) : Dikilmiş kağıt mecmuası. (Farsçası da “defter”dir, Grekçeden gelmektedir).

dehâ (Ar. is.) : Zekiliğin, anlayışlılığın ve uyanıklığın son derecesi.

dehhâş (Ar. sf.) : Çok dehşetli, çok korku veren.

dehliz (Ar. is. c. : dehâliz) : 1. Hol, koridor. 2. **hek**. Kalpte kulakçık kapakçığı.

dehşet (Ar. is.) : 1. Şaşma. 2. Korku ve telaş gösterme, ürkme. 3. Akla şaşkınlık verecek surette korkma, korku.

delâlet (Ar. is. c. : delâlât) : 1. Gösterme, yol gösterme, kılavuzluk, alâmet olma. 2. İz, işaret.

dem (Far. is.) : 1. Soluk, nefes. 2. İçki. 3. An, vakit, saat, zaman.

derc (Ar. is.) : 1. Sokma, arasına sıkıştırma. 2. Gazeteye yazma. 3. Toplama, biriktirme. 4. Hattâtların yazdıkları meşk tomarı. [Farsçada, nakışlı kâğıda yazılmış yazı].

derd (Far. is.) : 1. Dert, gam, keder, tasa, kaygı. 2. Acı, ağrı, sızı.

derecât (Ar. is. derece'nin c.) : Derece, dereceler.

derece (Ar. is. c. derecât) : 1. Basamak. 2. Kerte, rütbe. 3. Miktar.

dermande (Far. sf. c. : dermandegân) : Biçare, aciz, zavallı, beceriksiz.

derûnî (Far. sf.) İçten, gönülden.

deryâ (Far. is.) : Deniz.

dest (Far. is. c. : destân) : el.

devâ (Ar. is. c.: edviye) : 1. İlaç. 2. Çare, tedbir.

deverân (Ar. is.) : Dönüp dolaşma, dolanma.

devre (Ar. is. c. : devrât) : 1. Dönüş, dönme. 2. Bir şeyin fir dolayı, etrafı, kenarı. 3. Birkaç yıldan meydana gelen zaman süresi, dönem.

devvâr (Ar. sf. devr'den) : Devreden, çok dönen.

dîde-fürûz (Far. b.sf.) : Göz aydınlatan.

dikkat (Ar. is.) : Dakiklik, incelik, doğruluk, ehemmiyet verme, ince eleme, ince arama.

dil-şikeste Far. b. sf.) : Gönlü kırık, kırık gönüllü, hüzünlü.

dimâğ (Ar. is. c. : edmiga) : 1. Beyin. 2. Akıl, şuur.

dûn (Ar. is.) : 1. Aşağı, aşağılık. 2. Alçak, soysuz kimse. 3. Altta, aşağıda.

dü-bâlâ (Far. b. sf.) : İki kat.

-E-

ebedî (Ar. is.) : Ebede mensup, zevalsiz, sonu olmayan.

ecnebî (Ar. sf.) : Yabancı [kimse veya nesne], misafir, taşralı.

edâ' (Ar. is.) : 1. Borç veya borç gibi olan herhangi bir şeyi ödeme; yerine getirme. 2.

ed. Tarz, ifade, üslup, şive, ton. 3. Naz, cilve. 4. Kurum, caka.

edeb (Ar. is. c.: âdâb) : 1. İyi terbiye, naziklik, usluluk; zariflik. 2. Hayâ, utanma. 3. Edebiyyât bilgisi.

edebî, edebîyye (Ar. sf. edeb'den) : Edebiyyâta, terbiye ve nezâkete mensup.

edebiyât (Ar. is.) : Nazımlı, nesirli güzel sözler. 2. Bu sözlerden bahseden ilim.

edîb, edîbe (Ar. sf. edeb'den) : 1. Edepli, terbiyeli, zarif, nazik [kimse]. 2. Edebiyyâtla uğraşan [kimse].

edvâr (Ar. is. devr'in c.) : Devirler, zamanlar, asırlar.

efkâr (Ar. is. fikr'in c.) : 1. Düşünceler. 2. Düşünme, endişe, vesvese, kuruntu, niyet, maksat, rey.

ehemmiyyet (Osm. T. is.) : 1. Pek mühim olma, değerlilik, önem. 2. Dikkat nazarını çekiş. 3. Kıymet, değer.

ekseriyyâ (Ar. zf.) : Çok defa olarak, çok zaman; sık sık.

ekseriyyet (Ar. is.) : Ekser olma hâli; pek çok olma; çokluk; en büyük kısım; yarısından çoğu.

elîm (Ar. sf. elem'den) : Çok dert ve keder veren, acıklı; ağrı ve sancıyı hissettiren, sızlatan, pek ağrıtan, acıtan.

elvâh (Ar. is. levh ve levhâ'nın c.) : Düz satırlar, üzerine yazı yazılan ve resim yapılan şeyler, partiler, tablolar.

elvân (Ar. is. levn'in c.) : **1.** Renkler, çeşitler. **2. sf.** Rengârenk, alacalı.

emârât (Ar. is. emâre'nin c.) : Alametler, nişanlar, eserler, deliller.

emâre (Ar. is. c. emârât) : Alamet, nişan, eser, ipucu, belirti.

emel (a. i. c. : âmâl) : Ümit, umma, arzu, hırs, tamah.

emin-âne (Ar. zf) : emin olarak, güvenerek.

emniyyet (Osm.T. is.) : **1.** Eminlik, korkusuzluk. **2.** İnanma, güvenme. **3.** Polis teşkilatı.

emrâz (Ar. is. maraz'ın c.) : İletler, hastalıklar.

emvâc (Ar. is. mevc'in c.) : Dalgalar.

-endâz (Far. sf.) : **1.** atıcı. **2.** atmış.

endişe (Far. is.) : Düşünce, vesvese, merak, kaygı, gam, keder; şüphe; korku.

endiş-nâk (f. b. s.) : Düşünceli, kederli, sıkıntılı.

enfes (Ar. sf. nefis'den) : Daha (en, pek) nefis, çok değerli ve lezzetli (olan).

enkâz (Ar. is. nukz'un c.) : **1.** Bina yıkıntıları, yokıntı, moloz. **2.** Eski hayvanların bakiyeleri.

ensice (Osm. T. is. nesc'in c.) : **1.** Anatomide dokumaya benzetilen uzvi teşekküller ve botanikte yaprakların ince örgüleri. **2.** Dokumalar, kumaşlar, örnekler. (Bu kelime Arapça bir kalıba sokularak uydurulmuştur.)

envâr (Ar. is. nûr'un c.) : Ziyâlar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar.

erba'a (Ar. sf.) : Dört.

erbâb (Ar. sf. rabb'in c.) : Sahipler, mâlikler. **2.** [Müfret olarak kullanılır.] Ehil, muktedir, becerikli; layık.

esas (Ar. is.c. esâsât) : **1.** Asıl, temel, dip, kök. **2.** Doğruluk, gerçek.

esbâb (Ar. is. sebep'in c.) : Vasıtalar, lâzımlar, sebepler.

eser (Ar. is. c. : âsâr) : **1.** Nişan, iz, alamet. **2.** Telif. **3.** basılmış kitap. **4.** Hadis-i şerif. **5.** Tarih, vakayi kitabı. **6.** Bir kimsenin meydana getirdiği rey. **7.** Tesir.

esnaf (Ar. is. sınıf'ın c.) : 1. Neviler, çeşitler, cinsler, zümreler, kategoriler. 2. Bir sanatla veya dükkâncılıkla geçinen (kimse).

esrâr (Ar. is. sırr'ın c.) : 1. Gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın ermeyeceği işler. 2. Hint kenevirinden çıkarılan, uyuşturucu ve sarhoş edici tesirleri olan bir zehir.

esvâb (Ar. is. sevb'in c.) : Giyimler, giyecek şeyler.

eşbâh (Ar. is. şibh ve şebih'in c.) : Nazireler, misiller, benzeyenler, eşler.

eşkâl (Ar. is. şekl'in c.) : Biçimler, suretler, tarzlar.

eşnâ (Far. sf.) : 1. Çok kıymetli mücevher. 2. Yüzgeç, yüzücü.

evvel (Ar. sf.c. : evâil) : 1. Önce, ilk, birinci, ibtidâ, başlangıç. 2. **zf.** Eski, geçmiş, geçmiş zamanda.

evzâ' (Ar. is. vaz'ın c.) : Hâller, vaziyetler, tavırlar, duruşlar.

evzân (Ar. is. vezn'in c.) : Tartılar, ağırlıklar, ölçüler.

eyyâm (Ar. is. yevm'in c.) : Günler, gündüzler.

ezâ (Ar. is.) : İncinme, incitme, can yakma, eziyet.

ezhâr (Ar. is. Zehra ve zehere'nin c.) : Çiçekler

-F-

fâ'ide (Ar. is. c. : fevâid) : 1. Fayda, menfaat, kâr, kazanç. 2. Ümit; hayır, işe yarama.

fâci'a (Ar. sf.) : 1. Afet, musibet. 2. Hazin ve acıklı tiyatro oyunu.

fasl (Ar. is. c. : fusûl) : 1. Ayrıntı, ayırma, ayrılma; kesme; kesinti; bölüm. 2. Halletme, neticelendirme. 3. Aleyhte bulunma, adam çekiştirme. 4. Bir kitabın başlıca bölümlerinden her biri. 5. **ed.** Kelimeler, terkipler ve cümleler arasında bağlantı edatı bulunmadan yazı yazma usulü. 6. **müz.** Bir defada çalınan peşrev, şarkı vesairenin hepsi.

fâsıla (Ar. is. c. : fevâsıl) : 1. Aralık, ara. 2. Ayıran şey. 3. İki şeyin arasındaki bölme.

fazîlet (Ar. is. c. fezâil) : İnsanda iyilik etmeye ve fenâ'lıktan çekinmeye olan devamlı ve değişmez istidât, güzel vasıf, insanın yaradılışındaki iyilik, huy, erdem.

fecr (Ar. is.) : Sabaha karşı, güneş doğmadan önce, ufkun gün doğusu tarafından görünen aydınlığı, tan yerinin ağarması.

fekk (Ar. is.) : 1. Feshetme, bozma; koparma, kesme. 2. Ayırma, ayırt etme. 3. Zoru halletme, çözme. 4. Kurtarma.

fer (Far. is.) : 1. Parlaklık, aydınlık. 2. Zînet, süs, bezek. 3. Kuvvet, nüfuz, iktidar.

feverân (Ar. is.) : 1. Kaynama, galeyan etme. 2. [Damar] Vurma. 3. [Su] Fıskırma. 4. Hiddetle köpürme.

fevk (Ar. is.) : Üst, üst taraf, yukarı. (maddi, manevi). (**müen**. “fevkiyye”).

fevk-al-âde (Ar. sf.) : Âdetin üstünde, duyulmadık, görülmedik, olağanüstü.

fevkanî, fevkaniyye (“ka” uzun okunur. a.sf.) : 1. Üstte olan, yukarıda bulunan. 2. **is**. Üstte noktası olan harf (Arap alfabesinde).

feyfâ-neverd (Ar. Far. b. sf.) : Çöllerde ilerleyen, yol alan, çöl yolcusu.

fezâ’ (a. is.) : 1. Ucu bucağı bulunmayan boşluk, dünyanın sonsuz olan genişliği. 2. Geniş ova, geniş saha, yer, alan.

fıkra (Ar. is. c. fikarât) : 1. Omurga kemiklerinden bir boğum, omur. 2. Bend, madde, paragraf. 3. Kısa hikâye, masal, kıssa. 4. Kısım, fasıl, bölüm. 5. Yazılmış kısa bir haber. 6. Gazetelerde, gündelik hadiselerin kısa ve temiz bir üslupla yazılmış hâli.

fırka (Ar. is. c. : fırak) : 1. İnsan kalabalığı, grubu. 2. Siyaset partisi. 3. **As**. Tümen.

fıkr (Ar. is. c. efkâr) : 1. Fikir, düşünce. 2. İdrak. 3. Hatır. 4. Zihin, akıl. 5. Rrey, oy, zan, inanma. 6. Zihin tasavvuru, kuruntu. 7. Murad, maksat, niyet.

fıkrî, fıkriyye (Ar. sf.) : 1. Fikre mensup, fikirle ilgili; düşünerek meydana getirilen (şey).

fıkr-sûz (Far. b. sf.) : Fikri yakan.

fırâk (Ar. is.) : Ayrılık, ayrılma; sevişenlerin ayrılığı. 2. Hüzün, keder, sıkıntı.

fırâr (Ar. is.) : kaçma, savuşma, izinsiz veya nizamsız olarak ortadan kaybolma.

fırâş (Ar. is. c. : fûrûş) : 1. Döşek, yatak; yaygı, şilte. 2. Hasır, hâlî.

fursat-yâb (Ar. Far. b. sf.) : Fırsat bulan, eline fırsat geçen.

fütûr (Ar. is.) : 1. Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usunç, bıkmak. 2. Keder, ümitsizlik.

fütüvvet (Ar. is.) : 1. Soy temizliği. 2. Mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık. 3. Cömertlik, el açıklığı. 4. Eskiesnaf teşkilatı.

-G-

ga’ib (“ga” uzun okunur. A.sf. gayb, gıyâb’dan) : 1. Görünmeyen, hazır olmayan, yok olan, kayıp. 2. **is. gr**. Üçüncü şahıs, o.

gâ’ile (Ar. is. c. : gavâil) : 1. Dert, sıkıntı, keder. 2. Felaket, musibet. 3. Uğraştırıcı ve sıkıntılı iş. 4. Muharebe, savaş.

galebe (Ar. is.) : 1. Galip gelme, yenme, üstünlük. 2. Çokluk, kalabalık. 3. **sf.** Zapt olunmayacak derecede azgın.

garbî, garbiye (Ar. sf.) : 1. Batı ile ilgili, Avrupaya mensup. 2. Aşağı Mısır'ın batı kısmı.

garib (Ar. sf. gurbet ve garâbet'den. c. : gurabâ) : 1. Kimsesiz, zavallı. 2. Gurbette, kendi memleketinin dışında bulunan, yabancı. 3. Tuhaf, şaşılacak, bambaşka. 4. Dokunaklı.

garîbe (Ar. sf. c. : garâib) : Evvelce görülmemiş, tuhaf, şaşılacak şey.

gasb (Ar. is.) : 1. Zorla alma, zapt etme; kapma. 2. **sf.** Zorla alınan şey.

gaşy (Ar. is.) : Kendinden geçme, bayılma.

gayb (Ar. sf.c. guyûb) : 1. Gizli olan, göze görünmeyen şey, kayıp. 2. Belirsiz, bilinmeyen şeyler.

gaybûbet (Ar. is.) : Kaybolma, yokluk, bulunmayış, göz önünde olmayış.

gayr (Ar.sf. ağyar) : 1. Ayrı, başka, özge, artık, diğer, ma'da, değil. 2. Yabancı, bildik olmayan. 3. **e.** Arapça sıfatların başında nefî edatı olan “-sız”, “değil” manasına gelir.

gayr-i kâbil (Ar. is.) : İmkansız, olamaz.

gayr-i muhik (Ar. b. sf) : Haklı olmayan.

gazel-hân (Ar. Far. b. sf.) : Gazel okuyan.

gencîne (Far. is.) : Hazine, defîne.

girân (Far. sf.) : 1. Ağır, sakîl. 2. Fenâ'; kokmuş. 3. Bıktırıcı, usandırıcı. 4. Sert, katı.

giryen-nâk (Far. b. sf.) : Ağlayıcı, ağlayan.

gubâr (Ar. is.) : Toz.

gurûb (Ar. is.) : Bir gök cisminin batıda görünmez olması, batması.

güfte (Far. is.) : 1. Söyleniş, söylenmiş. 2. **müz.** Bir eserin bestelenmiş bulunan manzum sözleri.

gül-fâm (Far. b. sf.) : 1. Gül renkli, gül gibi rengi kızıl olan. 2. Kadın adı.

-H-

ha'iz (Ar. sf.) : Mâlik, sahip, taşıyan.

hâb (Far. is.) : Uyku, rüya.

hâce (Far. is. c. : hâcegân) : 1. Hoca, efendi, ağa, çelebi, sahip, muallim, profesör, öğretmen, müderris; molla, ev sahibi. 2. Tüccar.

hacz (Ar. is.) : Haciz, alacağa karşılık birinin malını veya parasını zapt etme muamelesi.

hadd (Ar. is.c. : hudûd) : 1. Sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, kenar. 2. Derece. 3. Gerçek değer.

hafâyâ (Ar. is. hafiyy'in c.) : Sırlar, gizli şeyler.

hafî (Ar. sf. hafâ'dan. c. : hafiyyât) : Gizli, saklı.

hâk (Far. is.) : Toprak.

hakikat (Ar. is.) : 1. Bir şeyin aslı ve esası, mâhiyyeti. 2. Gerçek, doğru; gerçekten, doğrusu. 3. Sadakat, doğruluk, bağlılık, kadir bilirlilik. 4. **sf.** Mecaz karşılığı, esas olarak kullanılan (kelime). 6. **ed.** Bir kelime neyi anlatmak için konuşulmuşsa, bu kelimenin o manada kullanılması.

hâkim-âne (Ar. Far. zf.) : Hâkimcesine, hükmederek, amirlik tavrıyla; hâkime layık ve yakışır olan.

hâkime [Hâkim'in müen.] (Ar. is. c. : hakem, hâkimûn, hükkâm) : 1. Her şeye hükmeden, Tanrı. 2. Hükmeden, dava yargılama işine memur olan, yargıç. 3. **sf.** Üstte bulunan. 4. Kadı, vali, amir; hükümdar, emir.

hakk (Ar. is. c. : hukuk) : Allah, tanrı. 2. Doğruluk ve insaf. 3. Bir insana ait olan şey. 4. Dava ve iddiada hakikate uygunluk; doğruluk. 5. Geçmiş, harcanmış emek. 6. Pay, hisse. 7. **sf.** Doğru, gerçek. 8. Layık, münasip.

hâl (Ar. is. c. ahvâl) : 1. Şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek olmayan zaman. 2. Oluş, bulunuş, sûret, keyfiyet, durum.

hâlbuki (Ar. T. Far. e.) : Öyle iken, hakikat şudur ki, şu kadar var ki.

hâle (Ar. is.) : Bazen Ay ve Güneş'in etrafında görülen parlak daire, ay ağılı.

hâlel-dâr (Ar. Far. b.sf.) : Bozma, bozulma. ["etmek", "olmak" yardımcı fiilleriyle kullanılır].

hâli (Ar. sf.) : 1. Tenha, boş, sahipsiz yer. 2. Açık yer.

haml (a. is.) : 1. Ana karnındaki çocuk. 2. Gebe olma, gebelik. 3. İsnat, atıf. 4. Yük. 5. Yüklenme.

hamle (Ar. is. c. : hamelât) : Atılış, atılma, saldırış, saldırma.

hande (Far. is.) : Gülme, gülüş.

harâbe (Ar. sf.) : 1. Eski binların yıkıntısı. 2. Çok harap ev.

harâret (Ar. is.) : 1. Sıcaklık. 2. Susuzluk. 3. [Hastalıkta] ateş, yanma, humma, fiyevr.

harem-gâh (Ar. Far. b. is.) : Harem dairesi.

hâric (Ar. is.) : 1. Dış, dışarı. 2. Dışarı çıkan, dışarıda, dışta. 3. Hiç ilgisi olmayan kimse.

hârik-ül-âde (Ar. zf.) : Âdetin üstünde, haricinde.

harîm (Ar. is. sf.) : 1. Biri için kutsal olan şeyler. 2. **is.** Harem dairesi, harem. 3. **is.** Evin içi gibi başkasına kapalı olan yer. 4. **is.** Bir evin civarı. 5. **is.** Avlu. 6. **is.** Ortak, şerik. 7. **is.** Hacıların, hac zamanında büründükleri örtü.

harîr (Ar. is.) : 1. İpek. 2. **sf.** Hararetli, ateşli.

harîs (Ar. sf. hırs'dan) : Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzûmundan fazla istekli.

hasbihâl (Ar. b.is.) : 1. Görüşüp dertleşme; hâlleşme. 2. 1912'de Ahmet Şerif tarafından İstanbul'da yayımlanmış dini bir gazete.

hased (Ar.is.) : Kıskançlık, çekememezlik.

hasedâne (Ar. zf.) : Kıskanarak, kıskançlıkla, çekememezlik ederek.

hâsıl (a. sf. husûl'den. c. : hâsılat) : Husûle gelen, husûl bulan, peyda olan, olan, çıkan, üreyen, türeyen, iten.

hasm-âne (Ar. Far. b. zf.) : Düşmanca, düşmancasına.

hasr (Ar. is.) : 1. Sıkıştırma, dar bir yerin içine alma. 2. Hareketten men etme, etrafını çevirme. 3. Mahsûs kılma, kılınma. 4. Vakfetme, tahsîs etme. 5. Zaman ayırma. 6. Konuşurken veya okurken tutulup kalma.

hasta, haste (Far. sf.c. : haste-gân) : Hasta, rahatsız, sayrı.

haşerât (Ar. is. haşere'nin c.) : 1. Küçük böcekler. 2. Örümcek, karınca, akrep, fare, yılan ve benzerleri gibi hayvanlar. 3. **mec.** Değersiz ve zararlı kimseler.

haşye, haşyet (Ar. is.) : Korku, korkma.

hatâiyyât (Ar. is. c.) : Yanlışlar, yanlışlıklar.

hâtıra (Ar. is. hutûrdan. c.: hâtîrât): Hâtıra gelen, hatırdaki kalan şey, andaç.

hâtîrât (Ar. is. hâtıra'nın c.) : 1. Harta gelen, hatırdaki kalan şeyler. 2. **ed.** Bir kimsenin, yaşadığı zamana, bulunduğu işlere, görüştüğü kimselere dair düşüncelerini ve duygularını içinde topladığı kitap.

hâtîme (Ar. is.) : 1. Son, nihâyet. 2. Son nefeste.

hatt (Ar. is. c. : hutût) : 1. Çizgi. 2. Satır. 3. Yol. 4. Yazı. 5. Padişah yazısı, ferman, buyruk. 6. Sıra, saf. 7. Gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8. **geo.** Yalnız uzunluğu olan . 9. Gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal.

hatve (Ar. is. c. : hatevât) : Adım.

havâ (Ar. is.) : **1.** Hava. **2. müz.** Saz veya söz müziğine ait olup da hususî bir isimle belirtilmeyen parça.

havâdis (Ar. is. hadise'nin c.) : İlgi ile karşılanan haber; yeni söz.

havâle (Ar. is.c. : havâlât) : **1.** Bir işi veya bir şeyi başka birine bırakma, üstüne bırakma, ısmarlama. **2.** Gebelerde ve küçük çocuklarda bazen görülen sara nöbetinden bir hastalık. **3.** Görmeyi önleyen, hail, tahta, perde, duvar gibi şeyler.

hayâl (Ar. is. c. : hayâlât) : **1.** İnsanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey. **2.** Kuruntu. **3.** Karagöz oyunu. **4.** Gölgeyi gören şey.

hayâlât (Ar. is. hayâl'in c.) : Hayâller, hülyalar.

hayât (Ar. is.) : Dirilik, canlılık.

hazîn (Ar. sf. hüzn'den) : Hüzünlü, mahzun olarak, kederli, gamlı.

hazz (Ar. is. c. : huzûz, huzûzât) : **1.** Hoşlanma, zevklenme; sevinç, memnunluk. **2.** Baht, talih, nasip, saadet, kıymet.

hece (Ar. is. c. : hecâ) : **1.** Hece, hep birden telaffuz olunan bir veya birkaç harf, bir hareketle ağızdan çıkan söz. **2.** Bir kimseyi nesir yoluyla yerme.

hedef (Ar. is. c. : ehdâf) : **1.** Nişan, nişan olunacak yer, amaç, nişangâh. **2.** Meram, maksat, gaye, amaç.

helecan, heyecan (Ar. is.) : **1.** Duyguların bir tepki hâlinde şiddetlenmesi. **2.** Coşma, coşkunluk. **3.** Tozmak, tozunmak.

hemşîre (Far. is.) : “Sütleri bir olan” kız kardeş.

hengâm (Far. is.) : Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.

hengâme (Far. is.) : Kavga, gürültü.

herc (Far. is.) : Karışıklık, gürültülü ve karışık hareket.

herc ü herc (Far. sf.) : Karma karışık.

hevâ (Ar. is.) : Heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma.

heves (Ar. is.) : **1.** Arzu, istek. **2.** Gelip geçici istek.

heveskâr-âne (Ar. Far. b. zf.) : Heveskâr, istekli, hevesli kimseye yakışacak yolda.

hey'et (Ar. is. c. hey'at) : Şekil, suret, kıyafet. **2.** Görünüş. **3.** Hâl, durum. **4.** Kurul.

heyecân (Ar. is.) : **1.** Duyguların bir tepki hâlinde şiddetlenmesi. **2.** Coşma, coşkunluk. **3.** Tozmak, tozumak.

hırman (Ar. is.) : Mahrumluk, ümitsizlik.

hıyânet (Ar. is. c. : hıyânât) : **1.** Hainlik. **2. sf.** Vefasız, hain. **3.** İtimadı, güveni kötüye kullanma.

hicâb (Ar. is. c. hücüüb) : **1.** Utanma, sıkılma. **2.** Perde.

hiddet (Ar. is.) : **1.** Öfke. **2.** Keskinlik.

hidmet (Osm. T. is. c. : hidemât) : **1.** İş, hizmet, vazife (görev). **2.** İş görme, birinin işini görme.

hidmet-kâr (Ar. Far. b.i.) : Hizmetkâr, hizmetçi.

hiffet (Ar. is.) : **1.** Hafiflik. **2.** Hoppalık.

hilâf (Ar. is.) : **1.** Karşı, zıt. **2.** Yalan.

hilâl (Ar. is. c. : ehille) : **1.** Yeni ay. **2.** Kadın adı.

hiss (Ar. is. c. : ahsâs) : Duyma kuvveti, duygu.

hisse (Ar. is. c. : hisas) : Pay, nasip.

hissiyât (Osm. T. is. c.) : Duygular, sezişler.

hitâb (Ar. is.) : **1.** Bir veya bir çok kimselere ağızdan veya yazı ile söyleme. **2.** Kur'an.

hitâm (Ar. is.) : **1.** Son, nihâyet. **2.** Bitme, tükenme. **3.** Mührün basıldığı kâğıtta kalan izi.

hokka-baz (Ar. b. is.) : **1.** Hokkabaz. **2.** Oyunbaz, hilekâr, hileci.

hoşbîn (Far. b. sf.) : Hoşgörür olan kimse.

hukuk (Ar. is. hakk'ın c.) : **1.** Haklar. **2.** Hakikatler. **3.** Kanunların verdiği haklar. **4.** Hâkim ve avukat yetiştiren mektep.

hulâsa (Ar. is.) : **1.** Bir şeyin, bir sözün özü.

hulyâ (Yun.is.) : Kuruntu, hayâl.

hulyâ-cû (Far. sf.) : Hayâl arayan. (hulyâ-cûy-ı sevdâ: aşk hayâli arayan).

humâm (Ar. is.) : **1.** Ateşli hastalık. **2.** Nöbet. **3.** Sıtma.

hurûf (Ar.is. harf'in c.) : Harfler.

hurûfât (Ar. is. hurûf'un c.) : **1.** Harfler. **2.** Matba'a harfleri.

hurûşân (far. sf.) : **1.** Coşan, çağlayan. **2. zf.** Coşarak, çağlayarak.

husûl (Ar. is.) : Üreme, türeme, çıkma.

husûmet (Ar. is.) : **1.** Hasımlık, düşmanlık. **2.** Kıskançlık, çekememezlik.

husûsiyle (Ar. T. zf.) : Bi-l-hassa, özellikle.

husûsî, husûsiyye (Ar. sf. c. : husûsîyyât) : Birisine, bir şeye mahsûs.

husûsiyyet (Ar. is.) : **1.** Husûsîlik. **2.** İlerlemiş olan tanışıklık, ahabpılık, yakınlık.

huzzâr (Ar. sf. hâzır'ın c.) : Huzurda, meydanda, göz önünde olanlar, bizzat bulunanlar.
hüccet (Ar. is.) : **1.** Senet, vesika, delil. **2.** Seçkin âlimlere verilen unvan.
hücûm (Ar. is.) : **1.** Saldırış, saldırma. **2.** Sert sözle birine çatma.
hükûm (Ar. is. c. : ahkâm) : Hükûm, emir, komuta.
hürmet (Ar. is.) : **1.** Saygı. **2.** Haramlık.
hüviyyet (Ar. is.) : Mâhiyet, hakikat, asıl.
hüzn (Ar. is. c. : ahzân) : Gam, keder, sıkıntı.

-İ-

ıslahât (Ar. is. ıslâh'ın c.) : Düzeltme veya iyileştirme işleri.
ısrâr (Ar. is) : Ayak direme.
ittîrâd (Ar. is. tard'dan): **1.** Birini takip etme; muntazam tarzda cereyan etme. **2. fel.** Bir üslupta giden ritim.
ıztırâb (Ar. is. darb'dan. c. ıztırâbât) : Acı, elem, azap, sıkıntı; vesvese.

-İ-

i'âde (Ar. is. avd'den) : **1.** Geri gönderme; gönderilme, geri çevirme. **2.** Eski hâline getirme. **3.** Karşılık yapma. **4. ed.** Birinci mısraın son kelimesini ikinci mısraın başında tekrarlayarak yazılan manzume.
i'lân (Ar. is. alen'den.c. :i'lânât) : **1.** Açığa vurma, meydana çıkarma, belli etme. **2.** Yayma, yaymak için gazeteye verme. **3.** Gazetelerde bu yolda veya reklam için yazılmış yazı.
i'tâ (Ar. is. atâ'dan) : Verme, verilme; ödeme.
i'tidâl (Ar. is. adl'den) : Orta oluş, ortalama, aşırı olmama hâli, ölçülülük.
i'tikad ("ka" uzun okunur. a. is. akd'den. c. : i'tikadât) : **1.** Dügümlenip kalma, bir şeye bağlanma. **2.** İnanma, gönülden tasdik ederek inanma.
i'tilâ (Ar. is. uluvv'den) : Yükselme, yukarı rütbelere erişme.
i'tilâ'-perest (Ar. Far. b. sf.) : Yükselmeyi arzulayan.
i'timâd (Ar. is. amd'den) : **1.** Dayanma, güvenme. **2.** Emniyet, güven.
i'tiyâd (Ar. is. c. : i'tiyâdât) : Âdet edinme, alışma, alışkanlık.
ibtidâr (Ar. is.) Bir işe süratle, çabuklukla başlama.
ibtisâm (Ar. is.) : Tebessüm etme, hafif gülme, gülümseme.
îcâd (Ar. is.) : **1.** Vücuda getirme, getirilme. **2.** Yeniden bir şey çıkarma.

icmâl (Ar. is.) : **1.** İhtisâr etme, kısaltma, özetleme. **2.** Öz, özet. **3. mat.** Cem, genel toplam.

icrâ' (Ar. is. cereyân'dan. c. : icrâât) : **1.** Akıtma, akıtılma. **2.** Yapma, yerine getirme, bir işi yürütme. **3.** Bir müzik parçasını çalarak gösterme. **4. huk.** Borçlunun alacaklıya karşı ödemekle mükellef bulunduğu bir şeyi, adlî bir teşekkül vasıtasıyla temin etme.

ictimâ' (Ar. is. cem'den. c. : ictimâât) : **1.** Toplanma, bir araya gelme. **2.** Toplantı. **3.** Yığılma, birikme. **4. astr.** Kavuşum.

ictinâb (Ar. is.) : Sakınma, çekinme, uzaklaşma.

idâre-hâne (Ar. Far. b.is.) : Gazete, dergi gibi yayınların yazı işlerine bakılan yer. **2.** Bir işe bakan heyetin toplu olarak iş gördükleri yer, daire.

iddi'â' (Ar. is. da'va'dan) : **1.** Haklı haksız bir hükümde ayak direme. **2.** Mahkemede bir hakkın sabit olduğu davasında bulunma. **3.** İnat.

îfâ' (Ar. is. vefâ'dan) : **1.** Ödeme, yerine getirme. **2.** Bir işi yapma. **3.** İş görme.

îfâde (Ar. is. c. : ifâdât) : **1.** Anlatma, anlatış. **2.** Ders verme.

ifrât (Ar. is. fart'tan) : Aşırı gitme, pek ileri varma.

ifşâ' (Ar. is. c. ifşâât) : Gizli bir şeyi yayma; ortaya dökme, açığa vurma.

iftihâr (Ar. is. fâhr'den) : **1.** Öğünme; koltuk kabartma. **2.** Şeref, şan.

iftirâk (Ar. is. fark'dan) : Ayrılma, dağılma; perişan olma.

igtirâb (Ar. is. gurbet'ten) : **1.** Gurbete çıkma. **2.** Göz önünden kaybolma. **3.** [Güneş ve Ay gibi şeyler] Batma.

ihâta (Ar. is.) : **1.** Bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafi çevrilme, kuşatılma, sarılma. **2.** Tam kavrayış, anlayış, geniş bilgi.

ihlâl (Ar. is. hâlel'den) : Hâlel getirme, bozma, sakatlama.

ihtâr (Ar. is. hutûr'dan. c. : ihtârât) : **1.** Hatırlatmalar. **2.** Dikkat çekmeler; tenbihler.

ihtilâc (Ar. is. c. : ihtilâcât) : **1.** Çarpıntı, çarpınma. **2.** Seğirme. **3.** (Etler) Gevşeyip büzülme. **4.** Havale nöbeti tutma.

ihtilâcât (Ar. is. ihtilâc'ın c.) : İhtilâclar, çarpmalar, çarpıntılar, seğirmeler.

ihtimâl (Ar. is. haml'den. c. : ihtimâlât) : **1.** Yükleme, çekme. **2.** Mümkün olma, mümkünlük, bir şeyin olabilmesi. **3. zf.** Belki.

ihtirâz (Ar. sf. hırz'dan.) : **1.** Sakınma, çekinme. **2.** Korkma.

ihtiyât (Ar. is.) : **1.** Sakınmak. **2.** İşleri iyi düşünmek. **3.** Tedbirlilik. **4.** İşlerde basiret üzere bulunmak. **5.** Yedek.

iẖtiyâr (Ar. is.) : 1. Seçme, seçilme. 2. Katlanma.

iẖtizârân (Ar. zf.) : 1. Sakınarak, çekinerek. 2. Korkarak.

iẖtizâz (Ar. is. c. ihtizâzât) : 1. Titreme, deprenme. 2. Sıçrayıp oynama; sallanma.

iẖtizâzât (Ar. is. ihtizâ'nın c.) : 1. Titremeler, titreşimler, depremler. 2. Sıçrayıp oynamalar; sallanmalar.

iẖyâ' (Ar. is. hayât'dan) : 1. Diriltme, diriltilme, canlandırma. 2. Taze can verircesine, iyilik lutfetme. 3. Yeniden kuvvetlendirme. 4. Uyandırma, canlandırma, tazelik verme.

iẖzân (Ar. is. hüzn'den) : Mahzun etme, kederlendirme.

iẖzâr (Ar. is. huzûr'dan) : 1. Hazırlama, hazır etme, edilme. 2. Huzura getirme; birinin mahkemeye davet olunması.

ikame ("ka" uzun okunur. Ar. is. kıyam'dan) : 1. Oturma. 2. Kaldırma; ayakta durdurma. 3. Meydana koyma.

ikmâl (Ar. is. kemâl'den) : 1. Kemâle erdirmе, tamamlama, bitirme. 2. Eksiğini doldurma.

iktidâr (Ar. is. kudret'den) : Güç yetme, yetebilme.

iḵtiḥâm (Ar. is. c. iḵtiḥâmât) : 1. Göğüs germe, karşı durma. 2. Hücum etme, saldırma. 3. Hakir görme, küçük görme. 4. Güçlüğü yenme.

ilâhi (Ar. sf.) : 1. Allah'a mensup, tanrı ile ilgili, tanrısal. 2. İlâhi.

ilâve (Ar. is. c. : ilâvât) : 1. Ulama, katma, ek, ekleme. 2. Artırma. 3. Bir gazetenin kendi sayısından başka çıkardığı sayı.

ile-l-ebed (Ar. zf.) : Ebede kadar, sonsuz olarak.

illet (Ar. is. c. : ilel) : 1. Hastalık, sakatlık. 2. Sık sık tepen hastalık. 3. Sebep. 4. Gaye, hedef. 5. **man**. Neden. 6. (Ar.gr.): Bir kelimenin kendi harfleri arasında hurûf-ı illetten (elif, vav, ye) biri bulunması.

ilticâ' (Ar. is.) : Sığınma, barınma.

iltifât (Ar. is.) : 1. Yüzünü çevirip bakma. 2. Dikkat. 3. Hatır sorma, gönül alma. 4. Sözü başka bir şahsa çevirme.

iltizâm (Ar. is. lüzûm'dan) : 1. Kendi için lüzûmlu sayma. 2. Birinin tarafını tutma. 3. İcab ettirme, gerektirme. 4. Eskiden (aşar resmi gibi) devlet gelirlerinden birinin toplanması işini üzerine alma.

îmâ' (Ar. is.) : 1. İşaret. 2. İşaretle anlatma, dolayısıyla anlatma.

imâret (Ar. is.) : 1. Umran, bayındırlık. 2. Yoksullara yiyecek dağıtılmak üzere kurulmuş olan hayır evi.

imtidâd (Ar. is. medd'den) : 1. Uzama, uzanma; uzun sürme. 2. **astr.** Uzay.

imtihan (Ar. is. mehn'den. c. : imtihânât) : Deneme, sına, sınıf geçmek için sorulan sualler, sınav.

imtiyâz (Ar. is.c. : imtiyâzât) : 1. Başkalarından ayrılma, farklı olma. 2. Ayrıcalık. 3. Bir işi, başkaları yapamamak üzere, husûsî müsaade ile bir kimseye veya bir müesseseye verme.

imtizâc (Ar. is. mezc'den) : 1. Karışabilme. 2. Birbirini tutma, uygunluk. 3. İyi geçinme; uyuşma. 4. **kim.** Kaynaşma.

in'itaf (Ar. is. atf'dan) : 1. Temayül, bir tarafa dönme. 2. Bükülme, iki kat olma.

incilâ (Ar. is. cilâ'dan) : 1. Cilalanma, parlaması. 2. Aşikâr, belli, meydanda olma. 3. Görünme.

incimâd (Osm. T. is.) : Donma, buz hâline girme.

incizâb (Ar. is. cezb'den. c. : incizâbât) : 1. Çekme, çekilme. 2. Cazibeye çekilme.

infihâm (Ar. is. fehîm'den) : Fehmedilme, anlaşılma.

inhisar (Ar. is. hasr'dan) : 1. Bir şeyi, bir maddeyi, bir işi başkası yapmamak üzere, yalnız bir kişiye, bir müesseseye verme. 2. Tekel.

inkıraz (Ar. is.) : Bir kalabalıktan, bir bütünden tek kişi kalmayacak şekilde tükenme, bitme.

inkıtâ' (Ar. is. kat'dan) : 1. Kesilme; arası kesilme. 2. Kesilme, tükenme, bitme.

inkişâf (Ar. is. keşf'den) : 1. Açılma. 2. Meydana çıkma. 3. **tas.** Manevi bir sırrın veya hâlin görünmesi.

insâniyet (Ar. is.) : 1. İnsanlık, insana yakışır hâl; vicdanlılık. 2. Bütün insanlar.

inşâd (Ar. is. neşd'den) : Şiir okuma, şiir söyleme. 2. **ed.** Manzum bir sözü ahengine göre okuma.

inşirâh (Ar. is. şerh'den) : 1. Açılma 2. açıklık, ferahlık.

intihâb (Ar. is. nahb'dan. c. : intihâbât) : 1. Seçme, seçilme. 2. Seçim. 3. **sf.** En güzel.

intisâb (Ar. is. nisbet'den) : 1. Bir kimseye mensup olma. 2. Bir yere bağlanma, kapılanma. 3. Birinin adamı olma.

intişâr (Ar. is. neşr'den) : 1. Neşrolunma, yayılma, dağılma. 2. Üreme. 3. Gizli bir şeyin ağızdan ağza yayılması. 4. Umumileşme. 5. **fiz.** Ayrılma. 6. **kim.** Dağılım, yayılma.

intizâr (Ar. is. nazar'dan) : 1. Bekleme, beklenilme. 2. Gözleme, gözlenilme.

intizâren (Ar. zf.) : Bekleyerek, gözleyerek.

intizâr-gerde (Ar. sf.) : Beklemiş.

îrâd (Ar. is. vürûd'dan) : 1. Getirme. 2. Söyleme.

îrâde (Ar. is. c. : îrâdât) : 1. Dileme, isteme, meram etme. 2. Emir, ferman, buyruk.

irtibât (Ar. is. rabt'tan) : 1. Rabtedilme, bağlanış, bağlanma. 2. İlgi, ilgili olma. 3. Bağlantı, ibarelerin birbirini tutması.

irtisam (Ar. is. resm'den. c. : irtisâmât) : 1. Resmi çıkma, resmolma. 2. **geo.** İzdüşüm.

isbât (Ar. is. sübût'dan) : 1. Şahit ve delil göstererek doğrusunu meydana çıkarma. 2. var etme. 3. **man.** Şahit, tanık. 4. **mat.** İspat.

iskât (Ar. is. sükût'dan) : 1. Sükût ettirme, susturma. 2. Münakaşada cevap vermeyecek hâlde getirme, ağzını kapatma. 3. Kandırma, razı etme.

isti'câl (Ar. is. acel'den) : Acele etme, tez olmasını isteme, çabuklandırma.

isti'fâ' (Ar. is. afv'den) : 1. Affını isteme. 2. Bir işten kendi isteğiyle çekilme.

isti'mâl (Ar. is. amel'den. c. : isti'mâlât) : Kullanma.

istib'âd (Ar. is. bu'd'dan) : Uzaklaşma, uzak görme, ihtimal vermeme.

istidlâl (Ar. is. delâlet'den. c. : istidlâlât) : Bir delile dayanarak bir şeyden bir netîce çıkarma, delil ile anlama.

istifâde (Ar. is. fâide'den. c. : istifâdât) : 1. Faydalanma, kazanma, fayda bulma. 2. Bir şey öğrenme; bilgisini genişletme.

istifsâr (Ar. is. fesr'den) : Sorma, sorulma.

istihfaf-kârâne (Ar. Far. zf.) : Hafifseyerek, küçümseyerek, küçük görerek.

istihzâ' (Ar. is.) : Biriyle eğlenme, alay etme.

istihzâr (Ar. is. huzûr'dan. c. : istihzârât) : 1. Hazırlama, hazır edilme, huzura getirme, çağırma. 2. Hatırlama, hâtıra getirme. 3. Hatırlama, akla gelme.

istikamet ("ka" uzun okunur. Ar. is. kıyâm'dan) : 1. Doğruluk, doğru hareket. 2. Bir şeyin bir tarafa doğrulması, uzanması. 3. **tas.** Allah'a kullukta bulunma.

istikbâl (Ar. is. kabl'den) : 1. **gr.** Gelecek zaman. 2. Birini karşılama, birine karşı çıkma.

istilâ' (Ar. is. vely'den) : 1. Bir yeri kuvvet kullanarak ele geçirme. 2. Yayılma, kaplama.

istintâk (Ar. is. nutk'dan. c. : istintâkât) : 1. Nutka getirme, birine söyletmek isteme. 2. **huk.** Sorgûyâ çekme.

istirâhat (Ar. is. rahat'dan. c. : istirâhât) : Rahat etme, dinlenme.

istirâhat-bahş (Ar. sf.) : Rahatlık veren.

istişhâd (Ar. is. şehâdet'den. c. istişhâdât) : **1.** Şahit getirme, şahit gösterme. **2.** Edebi bir fikrin sağlamlığını ispat için, değerli eserlerden örnek gösterme. **3.** Şehit olma.

istizâh (Ar. is. vuzuh'dan. c. : istizâhât) : **1.** Bir şeyin açık olarak bildirilmesini isteme, açıklama isteme. **2.** Meclisteki gensoru.

işgâl ("ga" uzun okunur. Ar. is. şugl'den. c. : işgâlât) : **1.** Meşgul etme, işle uğraştırma. **2.** İşten alıkoyma. **3.** Tutma. **4.** Oyalama.

iştigâl (Ar. is. şugl'den. c. : iştigâlât) : Meşgul olma, bir şeyle uğraşma.

iştigâlât (Ar. is. iştigâl'in c.) : Meşgul olmalar, bir şeyle uğraşmalar.

iştihâr (Ar. is. şöhet'den) : Şöhretlenme, şöhet bulma, meşhur olma, ün alma, ünlü olma.

iştikâ' (Ar. is. şekvâ'dan) : Şikayet etme, yanıp yakılma.

iştirâk (Ar. is. şirket'den) : Ortak olma, ortaklık.

ittihaz (Ar. is. ahz'den) : **1.** Edinme, edinilme. **2.** Kabul etme. **3.** İtibar etme, sayma, tutma. **4.** Kullanma. **5.** Kurma, düşünme, tasarlama.

ittisâ' (Ar. is. vus'dan) : **1.** Bollaşma, genişleme. **2.** Bolluk, genişlik. **3. fel.** Kaplam.

izâfe (Ar. is.) : **1.** Zammetme, katma. **2.** Karıştırma.

izâfi, izâfiyye (Ar. sf.) : **1.** İzafetle ilgili. **2.** Bağlı bulunduğu şey ile değişen.

îzâh (Ar. is. vuzuh'dan. c. : îzâhât) : Açık, apaçık anlatma, açıklama.

îzâhât (Ar. is. îzâh'ın c.) : Açık anlatmalar, açıklamalar.

izdihâm (Ar. is. zaham'dan) : Kalabalık, yığılma, kalabalıktan sıkışma.

izdivâc (Ar. is. zevc'den) : Evlenme, birbirine eş olma.

-K-

ka'r (Ar. is. c. : kuûr) : **1.** Çukur şeyin dibi, dip, nihayet. **2.** Derinlik.

ka'im ("ka" uzun okunur. Ar.sf. kıyam'dan) : **1.** Ayakta duran, ayakta bulunan. **2.** Birinin yerini tutan, birinin yerine geçen. **3.** Namaz kılan, vaktini namaz kılmakla geçiren. **4.** Bir işte sebat eden.

kâbil ("ka" uzun okunur. Ar. sf. kabul'den) : **1.** Kabul eden, kabul edici. **2.** Olan, olabilir.

kâfi, kâfiyye (Ar. sf. kifâyet'den) : Elveren, yetişen; yeter, yetecek.

kahr (Ar. is.) : 1. Zorlama, zorla bir işi gördürme. 2. Üstün gelerek mahvetme, helak etme, batırma, ezme. 3. Çok kederlenme, çok üzüntü duyma.

kaide ("ka" uzun okunur. Ar. is. c. : kavâid) : 1. Esas, temel. 2. Usul, nizam, yol, kural. 3. geo. Taban. 4. Ayaklık

kalb (Ar. is. c. kulûb) : 1. Yürek. 2. Yürek hastalığı. 3. Gönül. 4. **mec.** her şeyin ortası, ehemmiyetli, alıcı noktası.

kalem (Ar. is. c. : aklâm) : 1. Kalem. 2. Taş yontmaya yarayan demir alet, keski. 3. Tülbent ve kumaşlara boya çekmek üzere kullanılan bir çeşit ince fırça. 4. Yazı çeşitlerinden her biri. 5. Yazı, yazma. 6. Daire, dairelerde yazı işlerinin görüldüğü yer, büro.

kamer (Ar. is. c. : akmâr) : **astr.** Ay.

kameriyye (Yun. is.) : 1. Çardak. 2. Bahçelerde, mehtaplı gecelerde oturmak üzere, tel veya kafes tarzında, kubbeli olarak yapıp, etrafı sarmaşık ve sâir güzel, süslü çiçeklerle örtülü bulunan yer, küçük köşk.

kâmil, kâmile (Ar. sf. kemâl'den) : 1. Bütün, tam, noksansız, eksiksiz. 2. Kemâle ermiş, olgun. 3. Yaşını başını almış, terbiyeli, görgülü, pişmiş (kimse). 4. Âlim, bilgin.

kâmilin (Ar. zf.) : Noksansız; tam olarak, hep, bütün, tamamen.

kanâ'at (Ar. is.) : 1. Kısmete razı olma, bir şeyi yeter görüp fazlasını istememe. 2. Kanma, kanış. 3. Görüş, tahmîn.

kanûn ("ka" uzun okunur. Ar. is. c. : kavânîn) : Devletin teşri (yasama) kuvveti tarafından herkesçe uyulmak üzere konulan her türlü nizam, kaide, kural. 2. Her hangi bir mevzu üzerindeki kanûnu taşıyan kitap.

kapañç (T. is.) : Sakin.

karîha (Ar. is.) : 1. İnsanda kendiliğinden hasıl olan fikir ve niyet. 2. Tabiat. 3. Fikir kuvveti, bir fikri meydana koyma hassası; yapılacak bir iş için husûle gelen fikir.

karin (Ar. sf. c. : kurenâ) : 1. Yakın. 2. Bir şeye sahip olan. 3. Hısım, komşu, arkadaş gibi yakın olanlardan her biri.

kasr (Ar. is. c. : kusûr) : Köşk, kâşâne, saray.

kasvet (Ar. is.) : 1. Katılık, sertlik. 2. Merhametsizlik, acımasızlık. 3. Sıkıntı, gönül darlığı.

kâşâne (Far. is.) : 1. Mükemmel ev, köşk, mâlikâne. 2. Yuva.

kat‘ (Ar. is.) : 1. Kesme, kesilme; biçilme. 2. Hâletme, karar verme, sona erdirmе, bitirme.

kat‘iyye (Ar. sf.) [“kat‘î” nin müen.] : Kesip atan, tereddüde mahal bırakmayan, kesin.

kat‘iyyen (Ar. zf.) : 1. Kat‘î olarak, kesin olarak. 2. Hiçbir zaman, asla.

katre (Ar. is. c. : katar, katarât) : Damla, damlayan şey.

kavî (Ar. sf. kuvvet‘den) : 1. Kuvvetli, güçlü. 2. Güvenilir, sağlam.

kaviyye (Ar. sf.) : 1. Güçlü, sağlam. 2. **öz. is.** Tanrı.

kefid (Ar. is.) : 1. Hızlı ve seri yürüyüş. 2. Kuvvet.

kelime (Ar. is. c. : kelimât, kelîm, kilem) : 1. Bir fikir anlatan, bir veya birkaç heceden meydana gelen ses, söz. 2. Lakırdı. 3. **gr.** İsim, fiil ve harf olarak üçe ayrılan söz bölümlerinin hepsi.

kelime (Ar. is. c. : kelimât, kelîm, kilem) : 1. Bir fikir anlatan, bir veya birkaç heceden meydana gelen ses, söz. 2. Lakırdı. 3. **gr.** İsim, fiil ve harf olarak üçe ayrılan söz bölümlerinin hepsi.

kemâl (Ar. is. c. : kemâlât) : 1. Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik. 2. En yüksek değer, mükemmellik; değer, baha.

kesb (Ar. is.) : 1. Çalışıp kazanma. 2. Edinme, peydahlanma, kazanma.

keselân (Ar. is.) : Gevşeklik, tembellik, uyuşukluk; bitkinlik.

kesîf (Ar. sf. kesâfet‘den) : 1. Sık, tok. 2. Kalın, kaba, yoğun. 3. Şeffaf. 4. Koyu.

keşf (Ar. is. c. : keşfiyyât) : 1. Açma, meydan açıkarma. 2. Gizli bir şeyi bulma. 3. Bir sırrı öğrenme. 4. Bir şeyin olacağını önceden anlama. 5. Allah tarafından ilham olunma.

keşmekeş (Far. b. is.) : 1. Çekişme, kavga; mücadele. 2. Kararsızlık.

ketm (Ar. is.) : Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma.

kevser (Ar. is.) : 1. Maddi ve manevi çokluk; kalabalık nesil. 2. Cennette bir havuzun adı.

keyfi, keyfiye (Ar. sf.) : Keyfe, arzuya, isteğe bağlı; bir kanûna, bir usule, bir düzenlenen bağlı olmayan.

kıra‘at (Ar. is. c. : kırâât) : Okuma; devamlı ve düzgün okuma.

kısm (Ar. is. c. aksâm) : 1. Bölük, parça, takım; çeşit, nevi. 2. Fasil, bahis (kitap hakkında).

kıyas (Ar. is.) : 1. Bbir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme, bu yolda verilen hüküm, bir tutma. 2. Karşılaştırma; örnekseme. 3. Umum kaideye uyma. 4. **man.** Tasım.

kıymet-dâr (Ar. Far. b. sf.) : Kıymetli, değerli, pahâlı.

kifâyet (Ar. is.) : 1. Yetişme, elverme; yeterlik. 2. İktidar, yararlık.

ku‘ûr (Ar. is. ka‘r’ın c.) : Dipler, derinlikler; nihayetler.

kuvve (Ar. is.) : 1. Kuvvet, güç. 2. Niyet, fikir. 3. Salahiyet, yetki. 4. Kıyafet, vasıf. 5. His. 6. Kâbiliyet.

kuvvet (Ar. is.c. : kuva[y]) : 1. Güç, kudret, takat; sıhhat, sağlamlık. 2. Bir hükümetin askeri gücü.

külfet (Ar. is. c. : külef) : 1. Zahmet, sıkıntı, zorluk, yorgunluk, zorlu iş. 2. Merasim, seremoni.

kütle (Ar. is.) : Yığın, küme, toplu şey.

-L-

la‘l (Ar. sf.) : 1. Kırmızı, al. 2. Kırmızı ve değerli bir süs taşı. 3. Dudak.

lâ-kayd (Ar. sf.) : Kayıtsız, ilgisiz.

lâ-kaydâne (Ar. Far. zf.) : Kayıtsızca, ilgisizlikle.

latîf (a. s.) : 1. Allah adlarındandır. 2. Yumuşak, hoş, güzel; nazik. 3. is. (Abdüllatif’ten kısaltılarak erkek adı).

lâtîfe (Ar. is. c. : letâif) : Güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikâye, şaka.

lem‘a (Ar. is. c. : lemeât) : Parıltı, parlamış.

lerze-dâr (Far. b. sf.) : Titrek, titreyici.

lerzîş (Far. is.) : Titreme, titreyiş.

lerzişdâr (Far. is.) : Titreyen, titreten.

letâfet (Ar. is.) : 1. Latiflik, hoşluk. 2. Güzellik. 3. Nezâket. 4. Yumuşaklık.

levhâ (Ar. is.) : 1. Bir yere asılmak üzere yazılmış veya yapılmış yazı veya resim. 2. **mec.** Manzara, görünüş.

levn (Ar. is. c. : elvân) : 1. Renk, boya; sıfat. 2. Nevi, çeşit. 3. Beniz, yüzün rengi.

levs (Ar. is.) : Pislik, mundarlık, kir.

levsiyyât (Ar. is. c.) : Kirli, pis şeyler.

leyâl, leyâlî (Ar. is. leyl’in c.) : Geceler.

leylî, leyliyye (Ar. sf.) : 1. Gece ile ilgili, gece olan; gece gibi karanlık, hüzünlü. 2. Gece kalman, yatılı.

lezzet (Ar. is. c. : lezzât) : 1. Tat, çeşni. 2. **mec.** Zevk, haz, keyif.

lisân (Ar. is. c. : elsîne, elsün, lüsün) : 1. Dil (ağızdaki). 2. Konuşulan dil.

litoğrafya (Yun.is.) : taşbaskı makinesi.

lûgat (Ar. is. c. : lûgat) : **1.** Kelime, söz. **2.** Her milletin konuştuğu dil ve bu dilin her kelimesi. **3.** Lûgat kitabı (sözük).

lüzûm (Ar. is.) : **1.** Lâzım olma, gereklilik. **2.** Bir işe yarama. **3.** Sayma.

-M-

mâ- sebak (Ar. sf.) : Sebat eden, geçen, geçmiş.

ma'hûd, ma'hûde (Ar. sf. ahd'den. c. : maâhid) : **1.** Ahdolunmuş, bilinen, sözleşilen. **2.** Sözü geçen. **3. mec.** Fenâ' bilinen kadın.

mâ'i, mâ'îyye (Ar. sf. ma'dan) : **1.** Suyu ait, suyla ilgili. **2.** Su renginde, mavi.

ma'îşet (Ar.is. ayş'den. c. : maâyîş) : **1.** Yaşama, yaşayış. **2.** Geçinme, geçiniş, dirlik, geçinmek için lüzumlu olan şey. **3.** İlmiye tarikinin başlangıcında bulunanlara verilen tahsisat.

ma'liyât (Ar. is.) : İnsan aklının yetişemediği veya zor yetiştiği yüksek fikir ve derin bilgiler.

ma'lul (Ar. sf. illet'den. c. ma'lûlîn) : İletli, hastalıklı, sakat.

ma'lûmât (Osm. T.is. ma'lûm'ûn c.) : **1.** Malum olan, bilinen şeyler. **2.** Biliş. **3. fel.** Bili, bilgi.

ma'mafih (Ar. zf.) : Öyle olmakla beraber.

ma'na (Ar. is. c. : maâni) : **1.** Mana, anlam. **2.** İç, iç yüz. **3.** Rüya, düş. **4.** Akla yakın sebep.

ma'neviyyât (Ar. is. ma'nevîn c.) : Maddi olmayan, manevi olan hususlar, yürek gücü.

ma'rek, ma'reke (Ar. is. c. :maârik) : Savaş meydanı.

ma'rûf (Ar. sf. irfân'dan) : **1.** Herkesçe bilinen, tanınmış, belli. **2.** Meşhur, ünlü.

ma'ruz (Ar. is. c. : ma'rûzât) : **1.** Arz olunmuş, arz olunan. **2.** Bir şeyin karşısında tesir altında bulunan. **3.** Serilmiş, yayılmış. **4.** Verilmiş, sunulmuş. **5.** Söylenilmiş, anlatılmış, denilmiş.

maddiyyet (Ar. is. c. : maddiyyât) : Gözle görülen, elle tutulan şey, madde kısmı.

mağmum (Ar.sf. gamm'dan) : **1.** Gamlı, kederli, tasalı. **2.** Bulutlu, kapalı, sıkıntılı. (hava)

maglûb (Ar. sf. galebe'den) : Galebe edilmiş, kendine üstün gelinmiş, yenilmiş [kimse].

maglûbiyyet (Ar. is.) : 1. Mağlupluk, yenilme. 2. Bir kuvvetlinin idaresi, emri altında bulunma.

mahâll (Ar. is. hulûl'den. c. : mahâll) : Yer.

mahcûbiyyet (Ar. is.) : 1. Mahcupluk, utangaçlık, sıkılganlık. 2. Kapalı, örtülü olma durumu.

mahfî (Ar. sf. haff'den) : Gizli, saklı.

mahiyyet (Ar. is.) : 1. Bir şeyin aslı, esası, içyüzü. 2. **fel.** Kendilik.

mahlas (Ar. is. hulûs'dan) : 1. Hlas olunacak, kurtulacak yer. 2. Bir kimsenin ikinci adı. 3. Eskiden şairlerin şiirlerindeki kullandıkları ad.

mahlûk (Ar. sf. ve is. halk'dan) : Halk olunmuş, yaratılmış, yaratık.

mahmûl (Ar. sf. haml'den) : 1. Haml olunmuş, yüklenmiş. 2. Bir şeyüzerine kurulmuş.

mahremiyyet (Ar. is.) : Mahremlilik, mahrem olma hâli; gizlilik.

mahrûmiyyet (Ar. is.) : Mahrumluk, dilediğini, istediğini elde edememe.

mahsûd (Ar. sf. hased'den) : Hased olunan, hased edilen, kıskanılan.

mahsûlât (Ar. is. mahsûl'un c.) : 1. Hasıl olan, elde edilen şeyler. 2. Toprakta yetişen şeyler. 3. Ehli hayvanlardan elde edilen maddeler. 4. Sanayi maddeleri.

mahsûs, mahsûsa (Ar. sf. husûs'dan. c. : mahâsis, mahsûsât) : 1. Husûsîleşmiş, başkasında bulunmayan, yalnız bir kimseye ait olan. 2. Birine ayrılmış olan. 3. Layık. 4. ayrı, müstakil, başlı bâşinâ. 5. **zf.** Husûsî olarak, özel, bi-l-hâssa. 6. **zf.** İsteyerek, bile bile.

mahûf, mahûfe (Ar. sf. havf'den. c. : mahâvif) : 1. Korkunç, korkulu [yer]. 2. Tehlikeli.

mahv (Ar. is.) : 1. Yok etme, ortadan kaldırma; harap etme, perişan etme; batma, bitme, yok olma. 2. **tas.** Beşerî nakisalardan kurtulma hâli.

mahzûn, mahzûne (Ar. sf. hüzn'den) : Hüzünlü, tasalı, kaygılı.

mahzûz (Ar. sf. hazz'dan) : Hazz etmiş, hoşlanmış.

makale ("ka" uzun okunur. Ar. is. kavl'den. c. makalât) : 1. Söz. 2. Nutuk. 3. Tek bir bahis üzerine kaleme alınan şey.

makarr (Ar. is. karâr'dan. c. : makarr) : 1. Karar edilen, durulan yer, karargâh. 2. Oturulan yer. 3. Ocak, merkez. 4. Pâyıtaht, başkent.

makber, makbere (Ar. is. c. makabir) : 1. Mezâr, mezârlık.

makbûl (Ar. sf. kabûl'den) : 1. Kabul olunmuş, alınmış, alınan. 2. Beğenilen, hoş karşılanan; geçer.

makrûniyyet (Ar. is.) : Makrunluk, yakınlık, yaklaşma.

maksad (Ar. is. kasd'den. c. : makasid) : Kasdolunan, istenilen şey.

mâli (Far. sf.) : 1. Çok, fazla. 2. Dolu.

mâlik (Ar. is. mülk'den. c. : müllek) : 1. Sahip, bir şeye sahip, bir şeyi olan.

mâneviyye (Ar. sf. any'den) : 1. Madde dışı olan, manaya ait. 2. Ruha ve içe ait olan.

mâni' (Ar. sf. men'den. c. : menea) : 1. Men eden, geri bırakan, alıkoyan, engel olan. 2. is. Engel, özür.

manzum (Ar. is. nazm'dan) : 1. Nazmolunmuş, tanzim edilmiş, dizilmiş, düzenlenmiş, sıralanmış. 2. ed. Vezinli, kafiyeli söz.

manzume (Ar. is. c. : manzumât) : 1. Sıra, dizi, takım; sistem. 2. Vezinli, kafiyeli söz, şiir.

maraz (Ar. is.c. : emrâz) : Hastalık; **mec.** Dert, bela, dayanılması güç durum.

mass (Ar. is.) : Emme, emerek çekme, soğurma.

matba'a (Ar. is. tab'dan. c. : matâbî) : Matba'a, basımevi.

matbah (Ar. is. tabh'dan. c. : matâbih) : Mutfak.

matbu'at (Osm. T. is. matbu'un c.) : Basılmış şeyler; kitaplar; (en çok) gazeteler.

mâtem (Ar. is.) : 1. Hzün, keder ve musibet zamanındaki ağlayış, yas; yaslı, kederli bulunma. 2. Muharrem ayının ilk on gününde Hz. İmam-ı Hüseyin için yas tutarak mersiyeler okuma adeti.

mâtem-gîr-âne (Far. b. zf.) : Yaslı olarak, yaslı bir halde.

mâtem-zede (Ar. Far. b. sf.) : Mâteme, yasa tutulmuş, mâtemli, yaslı.

mazbut (Ar. sf. zabt'tan) : 1. Zaptolunmuş, ele geçirilmiş. 2. Yazılmış, kaydedilmiş. 3. Hatırda tutulmuş. 4. Derli toplu. 5. Muhafazalı, korunmuş. 6. Belli, blirtilmiş. 7. Sağlam.

mazhar (Ar. is. zuhur'dan. c. : mezâhir) : 1. Bir şeyin görüldüğü, çıktığı yer. 2. Nail olma, şereflenme.

me'yusiyyet (Ar. is.) : Meyusluk, ümitsizlik.

me'mûn (Ar. sf. emn'den) : Emin bulunan, korkusuz, tehlikesiz, sağlam.

me'yus-âne (Ar. Far. zf.) : Ümitsizlikle, ümitsizce.

mebnâ (Ar. is. c. : mebâni) : Yapı yeri, bina yeri. 2. Yapı, bina.

mechbûriyyet (Ar. is.) : Mecburluk, zor, zora tutulma.

mechul, mechule (Ar. sf. cehl'den) : **1.** Bilinmeyen, meçhul. **2. gr.** Edilgen.

mecmua (Ar. is. c. : mecâmi) : **1.** Toplanıp biriktirilmiş, tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi. **2.** Seçilmiş yazılardan meydana getirilen yazma kitap. **3.** dergi.

mecnûn-âne (Ar. Far. zf.) : Delice, delicesine; delilere yakışır yolda.

mecrûh (Ar. sf. cerh'den. c. : mecrûhîn) : **1.** Cehrolunmuş, yaralanmış. **2. huk.** İnanıdırıcı sözlerle çürütölmüş [fikir, mevzu, dava].

medâr (Ar. is. devr'den) : **1.** Bir şeyin döneceğı, devredeceğı, üzerinde hareket edeceğı yer, etrafında dönölen nokta. **2. astr.** Yörünge, bir gezegenin güneş etrafında dönerken çizdiğı daire.

meded-cûyâne (Ar. Far. zf.) : Medet, yardım aramaya yakışacak surette.

medîd, medîde (Ar. sf. medd'den) : Çekilmiş, uzatılmış; uzun, çok uzun süren.

meftûn (Ar. sf. fitne'den) : **1.** Fitneye düşmüş, sihirlenmiş. **2.** Gönöl vermiş, tutkun, vurgun. **3.** Hayran olmuş, coşmuş.

meftûr (Ar. sf. fitret'ten) : **1.** Fitretlenmiş, yaratılmış. **2.** Tabî, cibilli.

meftûr (Ar. sf. fûtûr'dan) : Bezgin, bezmiş, kederli, ümitsiz.

meftûriyyet (Ar. is.) : Bezginlik, bıkkınlık.

mehd (Ar. is. c. : mûhûd) : Beşik.

meh-tâb (Far. b. is.) : **1.** Ay ışığı. **2.** On dörtlök ay.

meknûz, meknûze (Ar. sf. kenz'den) : Yere gömölü; hazinede saklı.

mekteb (Ar. is. c. : mekâtib) : **1.** Yazı yazacak yer. **2.** Okul.

melâl (Ar. is.) : **1.** Usanç, usanma, bıkma. **2.** Sıkılma, sıkıntı.

memât-zede (Ar. sf.) : Ölmüş.

memlû, memlû' (Ar. sf.) : Doldurulmuş, dolu.

memnuniyyet (Ar. is.) : Memnunluk, razılık; sevinçduyma.

men' (Ar. is.) : Yasak etme, bırakmama, durdurma; esirgeme, vermeme, önleme.

menâzır (Ar. is. manzar ve manzara'nın c.) : Manzaralar, görüntüler.

menba' (Ar. is. nebeân'dan. c. : menâbi') : **1.** Kaynak. **2.** Pınar.

menfa'at (Ar. is. nef'den. c. : menâfi') : Fayda, kâr, çıkar, yarar.

mengene (Yun. is.) : **1.** Onarma, işleme, düzeltme gibi işlemlerin uygulanacağı nesneyi sıkıştırıp istenildiğı gibi tutturmaya yarayan bir çeşit sıkıştırıcı alet. **2.** Yağınlı veya suyunu çıkarmak için ürünleri sıkmaya yarayan alet veya araç, pres.

menkûş (Ar. sf. nakş'den) : Nakşolunmuş, işlenmiş, resim yapılmış, boya ile süslenmiş.

menşe' (Ar. is. neş'et'den) : **1.** Bir şeyin neşet ettiği, çıktığı yer, esas, kök. **2.** Yetişilen yer, bitirilen mektep.

merâm (Ar. is.) : İstek, maksat, niyet.

merâsim (Ar. is. resm'den) : Resmî muameleler; resmî törenler, seremoniler.

merbudiyyet (Ar. is.) : Merbutluk, bağlılık, eklilik.

merhamet (Ar. is. rahm'den. c. : merâhim) : Şefkat gösterme, acıma; birini esirgeme.

mertebe (Ar. is. c. merâtib) : **1.** Derece, basamak. **2.** Rütbe; pâye. **3.** Miktar.

mes'ûd (Ar. sf. sa'd'den) : Saadetli, bahtlı, bahtiyar, kutlu.

mes'ûdâne (Ar. zf.) : Mesutçasına, kutlu olana yakışacak surette, mutlulukla.

mes'ûde (Ar. sf. sa'd'dan) : [mes'ûd'un müen.] Saadetli, bahtlı, bahtiyâr, kutlu.

mes'ele (Ar. is. suâl'den. c. : mesâil) : **1.** Sorulup karşılığı istenilen şey. **2.** Çözülmesi istenilen şey, problem. **3.** Ehemmiyetli iş. **4.** Savaş, cenk.

mesâî (Ar. is. c.) : Çalışmalar.

mesâil (Ar. is. mes'ele'nin c.) : Meseleler.

meselâ (Ar. zf.) : Misal olarak, şunun gibi, söz gelişi.

mesele (Ar. is. suâl'den. c. : mesâil) : **1.** Sorulup karşılığı istenilen şey. **2.** Çözülmesi istenilen şey, problem. **3.** Ehemmiyetli iş. **4.** Savaş, cenk.

meshûn (Ar. sf.) : Isıtılmış.

meskûkât (Ar. is. meskûk'un c.) : Sikke hâline getirilmiş madeni paralar, akçeler.

mest (Far. sf. c. : mestân) : Sarhoş.

mest-âne (Far. zf. ve sf.) : Sarhoşa yakışacak şekilde, sarhoşça, sarhoşçasına.

mestûr, mestûre (Ar. sf. setr'den) : **1.** Setrolunmuş, örtülü, kapalı, gizli. **2.** Açık saçık gezmeyen, namuslu kadın.

mestûriyyet (Ar. is.) : Kapalılık, gizlilik, meydanda olmayış.

meşakkat (Ar. is. c. : meşâkk) : Zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk.

meşguliyyet (Ar. is.) : Meşgul olma, uğraşılacak şey; iş, güç.

metâ'ib (Ar. is. met'abe'nin c.) : Meşakkatler, yorgunluklar.

metânet (Ar. is.) : Metinlik, sağlamlık, muhkemlik; sağlam; kuvvetli olma, dayanıklılık.

metîn-âne (Ar. far. zf.) : Metanetle, sağlamlıkla.

metn (Ar. sf. c. : mütûn) : Bir yazıyı şekil ve noktalama husûsiyyetleriyle birlikte meydana getiren kelimelerin topu.

mevcûd, mevcûde (Ar. sf. vücûd'den. c. : mevcûdât) : **1.** Var olan, bulunan. **2.** Hazır olan, hazır bulunan. **3.** bir topluluğu meydana getiren fertlerin hepsi.

mevcûdiyyet (Ar. is.) : Mevcut olma, varlık.

mevki'î (Ar. sf.) **1.** Bir yerle, makamla ilgili. **2.** Yerel.

mevkî (Ar. sf.) : **1.** Yerle, makamla ilgili. **2.** Yerel.

mevkûf, mevkûfe (Ar. sf. vakf'dan) : **1.** Vakfedilmiş. **2.** durdurulmuş, alıkonulmuş. **3.** Tutulmuş, hapsedilmiş, tutuklu. **4.** Ait, bağlı.

mevku, mevkûte (Ar. sf. vakt'den) : Vakti, zamanı belirli olan.

meyl (Ar. is. c. : müyûl) : **1.** Eğilme, eğiklik, akıntı. **2.** Sevme, tutulma. **3.** Gönül akışı.

meyyâl (Ar. sf. meyl'den) : **1.** Çok meyleden, eğilen. **2.** Çok istekli, düşkün.

meyyit (Ar. is. mevt'den. c. : emvât) : **1.** Ölmüş. **2.** Çok zayıf (kimse).

mezâhim (Ar. is. zahmet'in c.) : Eziyetler, sıkıntılar (yapma kelimelerdendir).

mezâr (Ar. is. ziyâret'den. c. : mezârât) : **1.** Ziyâret yeri. **2.** Kabir, ölünün gömüldüğü yer, sin.

mezbûh-âne (Ar. Far. zf.) : **1.** Boğazlanır gibi, boğazlanmışcasına, boynundan kesilircesine. **2. mec.** Son ümit ve son kuvvetle (çırpınış).

meziyyât (Ar. is. meziyyet'in c.) : Meziyyetler, üstünlük vasıfları.

meziyyet (Ar. is. c. : mezâyâ, meziyyât) : Üstünlük vasfı, artam.

mıknatısî, mıknatısıyye (Ar. sf.) : Mıknatısa ait, mıknatısla ilgili, manyetik.

mıntak, mıntaka (Ar. is. c. : menâtık) : **1.** Kuşak, kenar. **2.** Yer yuvarlağının üstündeki bölge.

mi'ad (Ar. is. va'd'den. c. : mevâid) : Va'd edilen, belirtilen zaman (yıpranma müddeti) veya zaman.

mikyâs (Ar. is. kıyas'dan) : **1.** Kıyas edecek alet, ölçek, ölçü aleti. **2.** Uzunluk ölççeği.

minnet-dâr (Ar. Far. b. sf.) : Birbirinden gördüğü iyiliğe karşı mahcup ve müteşekki kalan.

Mir'ât (Ar. is. c. : merâî, merâyâ) : **1.** Ayna. **2.** Meşhur bir çeşit lale.

misâl (Ar. is. c. : emsile) : **1.** Örnek. **2.** Masal. **3.** Rüya, düş. **4. sf.** Benzer, andırır.

mizâh (Ar. is.) : Şaka, lâîfe, eğlence.

mu‘âdele (Ar. is. adl’den. c. : mu‘âdelât) : **1.** Müsavilik, müvazilik, beraberlik. **2. fel.** mat. Denklem. **3. mec.** Anlaşılmaz.

mu‘allâ (Ar. sf. ulüvv’den) : **1.** Yüce, yüksek. **2.** Makamı, rütbesi yüksek. **3. g.s.** Bir yazı sitili.

mu‘ammâ (Ar. sf. ve is. amâ’dan. c. : muammeyât) : **1.** Usulüne göre tecrübe olunmuş bulunan ve çok defa ismine delalet eden bilmece, yanıltmaca. **2. mec.** Anlaşılmaz iş. [Manası: “gizli ve güç anlaşılır söz, şekil...” vb. demektir].

mu‘ayene (Ar. is. ayn’dan) : Gözden geçirme, yoklama.

mu‘tâd, mu‘tâde (Ar. sf. is.) : İtiyad edilmiş, adet olunmuş, alışılmış.

mu‘tedil, mu‘tedile (Ar. sf. adl’den) : **1.** Ne az ne çok, orta hâlde bulunan. **2.** Yavaş, mülayim, sert olmayan, işi pek ileriye götürmemiş olan. **3.** Münasip, uygun, biçimli. **4. coğ.** ılıman. **5. fiz.** Nötr.

muâheze (Ar. is. ahz’dan. c. : muâhezât) : **1.** Azarlama, paylama, çıkışma, darılma. **2.** Tenkid.

mu‘attal (Ar. sf. atal’dan) : **1.** Tatil edilmiş, bırakılmış; kullanılmaz, battal. **2.** Boş, işsiz.

mudhik (Ar. sf. dahk ve dehik’den) : Güldüren, güldürücü.

mugaşşî (Ar. sf. gaşy’den) : Bayıltıcı, bayıltan.

muhabbet (Ar. is.) : [Doğrusu : “mahabbet”tir]. Sevgi.

muhâbir (Ar. sf. haber’den.) : Haberci, haber veren kimse; bir yerden gazeteye haber, havâdis gönderen kimse.

muhâfaza (Ar. is. hıfz’dan) : Hıfzetme, saklama, koruma, kayırma.

muhakeme (Ar. is. hükm’den. c. : muhakemât) : **1.** Dava için iki tarafın mahkemeye başvurusu. **2.** İki tarafı dinleyip hüküm verme. **3.** Bir hüküm çıkarmak için bir işi zihinde inceleme. **4.** Yargılama. **5. fel.** Uslamlama, usa vurma.

muhâlefet (Ar. is. sül. hâlefe’den) : Muhâliflik, uygunsuzluk, ayrılık; düşmanlık.

muharrik, muharrike (Ar. sf. hareket’ten) : **1.** Tahrik eden, hareket getiren, oynatan. **2.** Kışkırtan, ayartan, dürten. **3. fel.** Devitken.

muharrir (Ar. sf. ve is. c. : muharrirîn) : **1.** Tahrir eden, yazı yazan katip, yazar, bir konuyu yazı ile anlatan. **2.** Telif eser sahibi.

muhâtab (Ar. sf. hutbe'den) : **1.** Hitap olunan, kendisine söz söylenilen. **2. gr.** İkinci şahıs. **3. is.** Eskiden şeyhülislam tarafından, medresede yetişmiş kimseler tarafından seçilen ve huzur derslerine katılan en çok dört kişiden biri.

muhâtara (Ar. is. hatar'dan. c. : muhâtârât) : **1.** Tehlike. **2.** zarar, ziyan, korku.

muhâverât (Ar. is. muhâvere'nin c.) : Konuşmalar [karşılıklı].

muhâvere (Ar. is. c. : muhâverât) : Konuşma. [iki kişi karşılıklı olarak].

muhik (Ar. sf. hakk'dan) : **1.** İhkak eden, hakkı yerine getiren. **2.** Haklı, doğru.

muhîş (Ar. sf. vahşet'den) : Korku ve dehşet veren, korkutan, ürküten.

muhtâc (Ar. sf. hâcet ve havc'den. c. : muhtâcîn) : **1.** İhtiyâcı olan, kendisine bir şey lâzım olan, bir eksiği olup onu tamamlamak isteyen. **2.** Yoksul, fakir.

muhtariyyet (Ar. is.) : Muhtarlık, erkinlik, îrâdesi ve idâresi kendi elinde olma, kendi kendine hareket edebilme.

muhtasârân (Ar. zf.) : Muhtasar, kısaltılmış, kısa olarak.

muhtekir (Ar. sf. c. : muhtekirîn) : İhtikâr eden, yapan, yolsuz kazanç elde eden, vurguncu, istifçi.

muhtelif, muhtelif (Ar. sf. sül. hâlefe) : **1.** İhtilaf eden, birbirine uymayan, zıt. **2.** Türlü, çeşitli; çeşit, çeşit.

muhtell (Ar. sf. hâlel'den) : İhlal edilmiş, bozulmuş, bozuk; karışmış.

muhteriz-âne (Ar. Far. zf.) : Sakınarak, sakına sakına, çekinerek, çekine çekine.

muhtevâ (Ar. sf.) : Bir şeyin içinde bulunan; içteki şey.

mukabele ("ka" uzun okunur. Ar.is. sül. : kâbile) : **1.** Karşılık verme, karşılama. **2.** Karşı gelme. **3.** Birbiriyle karşılaştırma; karşılıklı yapılan okuma. **4. tas.** Mevlevî ayinlerinde, tarîkat mensuplarının cezbe hâlinde ayakta dönmesi.

mukâbil ("ka" uuzn okunur. Ar.sf. sül. : kâbile) : **1.** Karşı karşıya gelen, bir şeyin karşısında bulunan. **2.** Bir şeye karşı, bir şeye karşılık yapılan. **3. is.** Karşılık.

mukaddimât (Ar. sf. is. mukaddime'nin c.) : **1.** Öne geçen, önde giden. **2.** Başlangıç, giriş, önsöz.

mukaddime (Ar. sf. kıdem'den. c. mukaddimât) : **1.** Öne geçen, önde giden. **2. is.** Başlangıç, giriş, öne geçen, önsöz (kitapta).

mukâvemet (Ar. is. kıyam'dan) : Karşı durma, karşı koyma, direnme, direniş.

muktedir (Ar. sf. kudret'den) : İktidârlı, gücü yeten, becerebilen.

muntazam, muntazama (Ar. sf. nizâm'dan) : **1.** İntizamlı, sıralanmış, düzgün, derli toplu. **2.** Tertipli. **3. mat.** Düzgün. (aslı "muntazım"dır). **2.** Şen, gönlü açık.

muntazır, muntazıra (Ar. sf. nazar'dan. c. : muntazırîn) : İntizar eden, gözleyen, bekleyen.

musâbiyyet (Ar. is.) : Bir kötülüğe yakalanma, bir hastalığa tutulma.

musâhabe (Ar. is. sohbet'den. c. : musâhâbât) : Sohbet etme, konuşma, görüşme.

musahhih (Ar. sf. ve i. sıhhat'ten. c. : musahhihîn) : Tashih eden, yanlış düzelten, düzeltici.

musîbet (Ar. is. c. mesâîb) : **1.** Felaket, ansızın gelen bela, sıkıntı. **2. mec.** Uğursuz.

mûsîkar ("ka" uzun okunur. Far.is.) : **1.** Mizmar çeşidinden sıra, kalem, düdük; kaval; dervişlere mahsûs bir saz. **2.** Rûzgâr estikçe gagasındaki deliklerden türlü türlü ses çıkardığı için "mûsikî" sözünün de bundan alındığı rivayet olunan mevhum bir kuş.

musikî (Osm. T. is.) : Müzik.

musikî-şinâs (Ar. Far. b. is.) : Müzikçi.

musîkiyye (Osm. T. is.) : Müzik.

musirr (Ar. sf. sarr'dan) : Israr eden, direnen, ayak direyen.

musirr-âne (Ar. Far. zf.) : Israr ve inatla, ayak direyerek.

mutarıza (Ar. is.) : Parantez.

muttarid (Ar. sf. tard'dan) : İttiratl, bir düziye giden, sıralı, düzgün.

muvâcehe (a.is. vech'den) : **1.** Yüzleşme, yüz yüze gelme. **2.** Karşı, ön.

muvaffak (Ar. sf. vefk'den) : **1.** Allah'ın yardımına ulaşmış, işi rast gitmiş (kimse). **2.** Başaran, beceren.

muvaffakiyyet (Ar. is. vefk'den. c. : muvaffakiyyât) : Alah'ın yardımıyla aşarı gösterme. **2.** Ele geçirme, başarma.

muvakkat, muvakKate (Ar. sf. vakt'den) : **1.** Tevkit edilmiş olan, muayyen bir vakte mahsûs, süreksiz, geçici. **2.** Eğreti.

muzaffer-âne (Ar. Far. zf.) : Zafer kazanmış olana yakışır surette.

muzlim (Ar. sf. zulmet'ten) : **1.** Karanlık. **2.** Bilinmeyen, şüpheli. **3.** Dehşetli; kara, uğursuz.

mübâhase (Ar. is. bahs'den. c. : mübâhasât) : **1.** Bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasında edilen söz, konuşma. **2.** İddialı, karşılıklı konuşma, bahse girişme.

mübâlâğa (Ar. is. bülûğ'dan) : 1. Bir işi, bir şeyi çok büyütme, pek ileri vardırma. 2. Pek fazla, çok aşırı. 3. Küçük bir şeyi büyük gösterme.

mübâreze (Ar. is. Bürûz'dan) : Cenk, kavga, uğraşma.

mübâreze-gâh (Ar. Far. b. is.) : Savaş meydanı.

mübhem, mübheme (Ar. sf. behm'den) : 1. İbham olunmuş, belirsiz, bellisiz, örtülü, kapalı, anlaşılmaz. 2. **gr.** Belgesiz.

mübhemîyyet (Ar. is.) : Belirsizlik, bellisizlik, örtülülük, anlaşılmazlık.

mübtenî (Ar. sf. binâ'dan) : 1. İbtina eden, kurulu, kurulmuş olan. 2. Dayanan.

mücerred, mücerrede (Ar. sf. cered'den. c. : mücerredât) : 1. Tecrid edilmiş, soyulmuş, çıplak. 2. Tek, yalnız. 3. Karışık ve katışık olmayan. 4. **gr.** Yalnız, soyut. 5. Eski yazıda noktasız harflerle yazılmış manzume yahut mensure. 6. **fel.** ; **mat.** Soyut. 7. Bekâr. 8. **zf.** Yalnız, ancak, fakat.

müdâfa'a (Ar. is. def'den. c. : müdâfaât) : 1. Def etme, bir saldırıya karşı durma. 2. Koruma, korunma. 3. **huk.** Savunma.

müdde'â (Ar. sf. da'vâ'dan) : 1. İddia olunmuş, iddia olunan şey. 2. Dava olunan şey. 3. Asılsız iddia edilen şey. 4. **fels.** Sav, tez.

müdevver (Ar. sf. devr'den) : 1. Tedvîr olunmuş, döndürülmüş. 2. Yuvarlak, tekerlek, değirmi.

müdhiş (Ar. sf. dehşet'den) : 1. Dehşet veren, ürküten, korkutan; korkunç. 2. Şaşılacak; aşırı.

müdhişe (Ar. sf. dehşet'den). (müdhiş'in müen.) : 1. Dehşet veren, ürküten, korkutan; korkunç. 2. Şaşılacak; aşırı.

müdrîk, müdrîke (Ar. sf. derk'den. c. : müdrîkât) : İdrak eden, anlayan; anlamış, akli ermiş.

mü'essir (Ar. sf. eser'den) : 1. Tesir yapan, iz bırakan. 2. İşleyen, hükmünü yürüten. 3. Çok hissedilen, içe işleyen. 4. Dokunan, dokunaklı. 5. Eser sahibi.

müfred (Ar. sf. ve is. ferd'den) : 1. Tek, yalnız. 2. Basit [mürekkep olmayan]. 3. **gr.** Tekil. 4. **ed.** İki mısra arasında kafiye bulunmayan beyit.

müfrit, müfrite (Ar. sf. fart'dan) : İfrat eden, sınırı geçen, ileri vardırان, aşırı.

müheyya (Ar. sf. hey'et'den) : Hazır, hazırlanmış.

mühimm (Ar. sf. hemm'den) : 1. Ehemmiyetli (önemli). 2. Düşündüren, düşündürücü. 3. Lüzûmlu, gerekli.

mühlik, mühlike (Ar. sf. helâk'den) : Helak eden, öldüren, öldürücü.

mühtezz (Ar. sf. ihtizâz'dan) : **1.** İhtizaz eden, titreyen. **2.** Sevinçten oynayan.

mülâkat ("ka" uzun okunur. Ar. is. likâ'dan) : **1.** Kavuşma; buluşma; birleşme. **2.** Görüşme.

mülevves (Ar. sf. levs'den) : **1.** Telvis edilmiş, kirli, pis. **2.** İltizamsız, karışık.

mümkin (Ar. sf. mekn ve mekânet'den. c. : mümkinât) : Mümkün, olabilir, olabilen.

münâkale (Ar. is. nekl'den. c. : münâkalât) : **1.** Taşıma. **2.** Ulaştırma. **3.** Aktarma.

münâsebet (Ar. is. nisbet'den) : **1.** Münasiplik, uygunluk; ilişik. **2.** İlgi, yakınlık, bağ. **3.** Yanaşma, vesile.

münâvebeten (Ar. zf.) : Nöbet ile, nöbetleşerek.

münaza'a (Ar. is. nez'den. c. : münazaât) : Ağız kavgası, çekişme.

münâzara (Ar. is. nazar'dan) : **1.** Kaideye uygun olarak karşılıklı konuşma. **2.** İlmi münakaşa, ilmi tartışma.

münba'is (Ar. sf. ba's'den) : **1.** İnbias eden, gönderilen. **2.** İleri gelen, doğan.

münbasit (Ar. sf. bast'dan) : **1.** İnbisat eden, yayılan, açılan, genişleyen. **2.** Şen, gönlü açık.

müncemid (Ar. sf. cümûd'dan) : **1.** İncimâd etmiş, donmuş, donan, donuk. **2.** Buz hâlinde olan.

münevver (Ar. sf. nûr'dan) : **1.** Tenvir edilmiş, nurlandırılmış, parlatılmış, aydınlatılmış; ışıklı. **2.** Aydın [kimse].

münferid (Ar. sf. ferd'den) : **1.** İnfirâd eden, yalnız olan, tek, ayrı, kendi bâşinâ. **2.** Tek tük.

münhasır (Ar. sf. hasr'dan) : **1.** İnhisar eden, sınırlanmış, her yanı çevrilmiş. **2.** Yalnız bir kimseye veya bir şeye mahsûs olan.

münhasırân (Ar. zf.) : Husûsî olarak (özellikle), sadece, yalnız olarak.

müntahab, müntahabe (Ar. sf. nahb'dan.) : İntihâb edilmiş, seçilmiş, seçkin.

müntehâ (Ar. sf. nihâyet'den) : **1.** Nihâyet bulmuş; bir şeyin varabileceği en uzak yer, son derece, son kerte. **2.** Son uç.

müntesîb (Ar. sf. nisbet'den. c. : müntesibîn) : **1.** İntisab eden, giren, kapılanan. **2.** Alakası, ilgisi olanlar.

mürâcaat (Ar. is. rücû'dan. c. : mürâcaât) : **1.** Geri dönme. **2.** Başvurma, danışma, yardım isteme.

mürde (Far. sf. ve is. c. : mürde-gân) : Ölü, ölmüş.

müreccah (Ar. sf. rüchan'dan) : Tercih edilen, üstün tutulan, yeğlenen.

mürekkeb (Ar. sf. rükûb'dan. c. mürekkebât) : **1.** Tterkip edilmiş, iki veya daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen. **2. kim. fel.** Birleşik.

mürekkeple yazılmış olan yazma kitap.

müretteb (Ar. sf. retb'den) : Tertip edilmiş, yerli yerine koyulmuş, dizilmiş, sıralanmış.

mürettib (Ar. sf. retb'den. c. : mürettibîn) : **1.** Tertip eden, nizama, sıraya koyan. **2. is.** Yazı dizicisi [matba'ada].

müsâ'idkârâne (Ar. zf.) : İzin verircesine.

müsâdif (Ar. sf. sudûf'dan) : Tesâdüf eden, rastlayan, rastgelen.

müsâmere (Ar. is. semi'den. c. : müsâmerât) : **1.** Akşam, gece toplantısı, eğlencesi. **2.** Okullarda öğrenciler tarafından oynanan piyes.

müsemma (Ar. sf. semv ve sümüvv'den) : **1.** Tesmiye olunan, bir ismi olan, adlanmış. **2.** Muayyen, belirli (zaman).

müste'dî (Ar. sf. edâ'dan) : **1.** Yardım ve korunma isteyen. **2.** Birinin zorla malını alan.

müstehzîyâne (Ar. Far.zf.) : İstihza' ederek, eğlenerek, alay yollu.

müsterîh (Ar. sf. rahat'dan) : İstirâhat eden, rahat bulan, gönlü rahat, kaygısız.

müsvedde (Ar. is. seved'den. c. : müsveddât) : **1.** Karalama, taslak, beyaz edilmek üzere ilk yazılan ve üzerinde düzeltmeler yapılan yazı. **2.** Beceriksiz, âciz, işe yaramaz (kimse).

müşemmes (Ar. sf. şems'den) : Güneşe gösterilmiş, güneş görmüş, çok güneşli.

müşevveş (Ar. sf. şevâş'dan) : Teşvir edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık.

müşfik (Ar. sf. şefakat'den) : şefkatli, merhametli, acıyan; seven.

müşkil, müşkile (Ar. sf. şekl'den. c. : müşkilât) : **1.** güç, zor, çetin. **2. is.** Engel, güçlük, zorluk, çetinlik.

müşkilât (Osm. T. is. müşkil'in c.) : Güçlükler, zorluklar.

mütâla'a (Ar. is. tulû'dan. c. : mütâlaât) : **1.** Okuma. **2.** Tedkik. **3.** Düşünce.

mütâlaât (Ar. is. mütâlaa'nın c.) : **1.** Okumalar. **2.** Tedkikler. **3.** Düşünceler.

müte'âkib (Ar. sf. akab'dan) : **1.** Takip eden, birbiri ardından gelen (sıra ile). **2.**

mütebessim (Ar. sf. besm'den) : Tebessüm eden, gülümseyen, gülen.

mütebessim-âne (Ar. Far. zf.) : Mütebessim olarak, gülümseyerek, gülerek.

Ardından gelen, arkası sıra beliren.

müte'essif (Ar.sf. esef'den) : Teessüf eden, eseflenen, kederlenen.

müte'essir (Ar. sf. esr ve esâret'den) : **1.** Te'essüre kapılan, hüznü, kederli, üzüntülü.

2. Birinin acısıyla acılanan. **3. psikol.** Duygulanmış.

müte'essirâne (Ar. Far. zf.) : Te'essürle, üzüntü ile.

mütefekkir (Ar. sf. fikr'den. c. : mütefekkirîn) : Tefekkür eden, düşünen, düşünür, düşünce sahibi.

müteharrik (Ar. sf. hareket'ten) : **1.** Hareket eden, kımıldayan, oynayan. **2. fel. fiz.** Hareketli, işler.

mütehayyir (Ar. sf. hayret'den. c. : mütehayyirîn) : Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.

mütelâtım (Ar. sf.) : Telatum eden, birbirine çarpan, çalkalanan, dalgalanan, çırpıntılı; dalgalı.

mütemâdiyen (Ar. zf.) : Temâdi ederek, arkası kesilmeyerek, devamlı, sürekli olarak.

mütemeddîn, mütemeddîne (Ar. sf. medd'den) : Temeddün eden, medeni bir hâlde bulunan, medeni.

mütemevvic (Ar. sf. mevc'den) : **1.** Temevvüc eden, dalgalanan, dalgalı. **2.** Kararsız, bir kararda durmayan, hercaî tabiatlı.

mütenevvir (Ar. sf. nur'dan) : Tenevvür eden, nurlanan, parlayan.

mütercim (Ar. sf. ve i. terceme'den. c. : mütercimîn) : Terceme eden, bir dilden başka bir dile çeviren.

mütevâlî (Ar. sf. vely'den) : Tevâli eden, birbiri ardınca giden; art arda gelen, üst üste, bir dizide olan.

müteveccih (Ar. sf. vech'den. c. : müteveccihîn) : **1.** Teveccüh eden, bir cihete, bir tarafa dönen, yönelen. **2.** Birine karşı sevgisi ve iyi düşünceleri olan. **3.** Bir tarafa gelmeye kalkan.

mütevellid (Ar. sf. vilâdet'den) : **1.** Tevellüd eden, doğan, dünyaya gelen. **2.** Meydana gelmiş, doğmuş. **3.** İleri gelmiş.

müteverrim (Ar. is. verem'den. c. : müteverrimîn) : **1.** Şiş, kabarık. **2. sf.** Teverrüm etmiş, veremli, ince hastalıklı.

müttefik, müttefika (Ar. sf. vefk'den) : **1.** Bağlaşmış, birleşmiş, anlaşmış. **2.** Fikirce beraber olan.

müttehim (Ar. sf. vehm'den) : Töhmetsiz, kabahatli, suçlu görülen, suçlanan.

müvezzi' (Osm. T. sf. vez'den. c. : müvezziîn) : 1. Tevzi' ve taksim eden, değişen. 2. is. Postacı. 3. Gazeteci.

müzâkere (Ar. is. zikr'den. c. : müzâkerât) : 1. Bir iş hakkında konuşma, danışma. 2. Talebenin dersini hazırlayabilmek için çalışması.

-N-

na'ra (Ar. is.) : Yüksek sesle bağırma.

nagamât (Ar. is. nağme'nin c.) : Ahenkler, ezgiler, güzel sesler.

nâ-gehân (Far. zf.) : Ansızın, birdenbire.

nâgehan, nâgehâne, nâgehânî (Far. zf.) : Ansızın, birdenbire.

nağme (Ar. is.c. : nagamât) : 1. Ahenk, ezgi, güzel ses. 2. Bir kimsenin nazlanarak, yapmacıkla söylediği söz.

nâ-hoşnûd (Far. b. sf.) : 1. Hoşnut olmayan, memnun olmayan. 2. Razi olmayan.

nâ-hoşnudî (Far. b. is.) : Hoşnutsuzluk, memnuniyetsizlik.

nâkıs, nâkısâ (Ar. sf. naks'dan) : 1. Noksan, eksik; tam olmayan. 2. Kusuru olan, kusurlu. mat. eksi işareti.

nakl (Ar. is.) : 1. Bir şeyi başka bir yere götürme. 2. Taşıma, aktarma, geçirme. 3. Aynını başka bir şey üzerine alma. 4. Anlatma, söyleme. 5. Terceme etme.

nakş (Ar. is.) : 1. Resim. 2. Duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatı. 3. İpekle, sırma ile işleme. 4. **mec.** Hile, renk.

nâliş-kâr, nâliş-ker (Far. b. sf.) : İnleyen, inilleyen.

nâm (Far. is. c. : nâmân) : 1. İsim, ad. 2. Ün, lakap. 3. Adres. 4. Yerine, vekillik.

nâmuskâr (Ar. far. b. sf.) : 1. Namuslu. 2. Doğru [adam].

nâsiye (Ar. is. nasâ'dan. c. : nevâsi) : Alın.

nâ-ümîd (Far. b. sf.) : Ümitsiz, ümidi kırılmış.

nâ-yâb (Far. b. sf.) : 1. Bulunmaz. 2. Benzeri olmaz.

nazar (Ar. is. c. : enzâr) : 1. Bakma, göz atma. 2. Düşünme. 3. Göz değme. 4. İltifat. 5. İtibar. 6. Yan bakış. 7. Güzel, dilber.

nazaran (Ar. zf.) : 1. Göre, bakıma göre, bakarak, bakılırsa. 2. Nisbeten, nisbetle, kıyaslayarak.

nâzır (Ar. sf. nazar, nezâret'den. c. : nuzzâr) : 1. Nazar eden, nezâret eden, bakan, gözeten. 2. **is.** (eskiden) Vekil, bakan. 3. Bir yüzü bir tarafa olan.

nazire (Ar. is. c. : nezâir) : 1. Örnek, karşılık. 2. **ed.** Bir şairin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye de olmak üzere yapılan benzer.

naz-perver (Far. b. sf.) : Naz eden.

nedâmet (Ar. is.) : Pişmanlık.

nefes (Ar. is. c. : enfâs) : 1. Soluk. 2. Soluk alacak kadar geçen zaman, an. 3. Okuyup üfleme. 4. Bektaşî tekkelerinde okunan manzum söz. 5. İçilen esrar, ampes.

nefhâ (Ar. is. c. : nefehât) : 1. Güzel koku. 2. Bir esim yel, rüzgârın bir kere esmesi. 3. Üfürük, nefes, üfürme.

nefis, nefise (Ar. sf.) : 1. Pek hoş, çok hoş a giden, en güzel, çok beğenilen. 2. Kadın adı.

nefret (Ar. is.) : 1. Ürküp kaçma. 2. Tiksinme, iğrenme.

nefs (Ar. is. c. : enfûs, nüfûs) : 1. Rûh, can, hayât. 2. İnsanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçları. 3. Kendi, şahıs. 4. Asıl, maya, cevher. 5. Bir şeyin ta kendisi. 6. İç, iç taraf.

neftî (Far. sf.) : Nefti yağı rengine de olan, koyu yeşil ile kahverengi arasında bir renk, siyaha yakın koyu yeşil.

nehâr (Ar. is. c. : enhûr, nühûr) : Gündüz.

neşât (Ar. is.) : Sevinç, neşe, şenlik (bkz. sürûr).

neşîde (Ar. is. c. : neşâid) : 1. [bir toplulukta okumaya değer] Manzume, şiir. 2. Atasözü derecesinde kullanılan meşhur beyit veya mısra. 3. **müz.** Eski Arap müziğinde, usullü olmak şartıyla irticalen veya hazırlanarak söylenen güfteli müzik eseri.

neşr (Ar. is. c. : nüşûr) : 1. Yayma, dağıtma, saçma, açma. 2. Herkese duyurma. 3. Gazeteye yazma, yazdırma. 4. Kıyamette bütün insanların dirilmesi.

neşve (Ar. is.) : Sevinç, hafif sarhoşluk, keyif, neşe.

neşvedâr (Ar. Far. b. sf.) : Neşeli, keyifli.

netîce (Ar. is. c. : netâic) : 1. Sonuç, son. 2. Öz, özet. 3. **fels.** Sonurgu. 4. Yemiş.

nev' (Ar. is. c. : envâ) : 1. Çeşit, türlü. 2. Cins. 3. Sınıf.

nev'i (Ar. sf. nev'den) : Nev ile, çeşitle, cinsle, sınıfla ilgili.

nev'id (Ar. sf. nev'den) : Çeşitle, cinsle, sınıfla ilgili.

nevhât (Ar. is. nevhâ'nın c.) : Ölüye yüksek sesle ağlamalar.

nevmîd (Far. sf. "nâ-ümîd" den.) : Ümitsiz, ümidi kırık.

nevmidî (Far. is.) : Ümitsizlik.

neyyire (Ar. sf. nûr'dan) : 1. [neyyir'in mûen.] Nurlu, parlak. 2. Işıklı cisim; cisimlenmiş nur. 3. Güneş.

nezâfet (Ar. is.) : Temizlik, paklık.

nezâfet-perverâne (Ar. Far. b. sf.) : Temizliğini korurcasına.

nîsf (Ar. sf. c. : esnâf) : 1. Yarım, yarı. 2. **is. g.s.** Bir yazı sitili.

nîdâ (Ar. is.) : 1. Çağırma, bağırma, seslenme. 2. Ses verme. 3. **gr.** Ünlem.

nigâh (Far. is.) : 1. Bakış, bakma. 2. Göz.

nihâye, nihâyet (Ar. is. c. : nihâyât) : 1. Son, uc. 2. Son derece.

nîm (Far. sf.) : Yarı, yarım, buçuk.

nisbet (Ar. is.) : 1. Bağlılık, ilgi. 2. Kıyaslanma, ölçü. **mat. fel.** oran. 4. İnât olsun diye yapılan iş. 5. **zf.** İnât olarak.

nisbeten (Ar. zf.) : 1. Göre, yanında. 2. Öncekine göre, bir dereceye kadar, şöyle böyle.

nisvâniyyet (Ar. is.) : Kadınlık.

nişâne (Far. is.) : İz, alamet, belirti.

nizâm (Ar. is. c. : nizâmât) : 1. Dizi, sıra. 2. Düzen, usûl, tertip, yol; kaide. 3. Zamanın icaplarına göre konulan esaslar.

noksan (Ar. is.) : 1. Eksiklik, azalma, azlık. 2. **sf.** Eksik, kusurlu. 3. Yokluk.

nokta (Ar. is. c. nîkat, nukat) : 1. Nokta. 2. Benek, leke. 3. **mat.** Hiçbir boyutu olmayan işaret. 4. Yer. 5. Mevzu, konu. 6. Derece, kerte. 7. Hâl, durum.

nuhbe (Ar. is.) : Her şeyin iyisi, seçkini.

nûr (Ar. is. c. envâr, nîran) : 1. Aydınlık, parıltı, parlaklık. 2. Kur'an-ı Kerim.

nuşâbe (Far. is.) : İçene ebedî hayât sağlayan efsanevi su, bengisu. (bkz. Âb-ı hayât, âb-ı câvidânî, âb-ı Hızır, âb-ı zindegânî).

nuşâbe (Far. is.) : İçene ebedî hayât sağlayan efsanevi su, bengisu.

nutk (Ar. is.) : 1. Söz, lakırdı; konulma. 2. Nutuk, söylev, bir kalabalığa karşı söylenen söz.

nutuk-perdâzâne (far. zf.) : Nutuk söylercesine.

nükte-perdâz (Ar. Far.b. sf. c. : nükte-perdâzân) : Nükteli söz bulup söyleyen.

nümâyîş (Far. is.) : 1. Gösteriş, gösteri; görünüş. 2. Yalandan gösteriş, göz koyma.

nüşhâ (Ar. is. c. nûsâh) : 1. Yazılı, yazılmış şey, yazılı bir şeyden çıkarılan suret. 2. Gazete ve dergilerde sayı. 3. Muska.

nüzul (Ar. is.) : 1. Aşağı inme. 2. Konağa inme, konaklama. 3. **hek.** Nüzül, inme, felç.

-P-

pâre (Far. sf.) : “Parça” manasıyla birleşik kelimeler yapar.

pây (Far. is.) : Ayak.

pâyân (Far. is.) : **1.** Son, nihâyet. **2.** Uç, kenar. **3. tas.** Sofunun ulaşacağı birlik alemi.

pâyê (Far. is.) : **1.** Rütbe, derece. **2.** İlmiyenin, sarıklıların bir rütbesi. **3.** Basamak, merdiven basamağı.

peder (far. is.) : Baba.

pençe (Far. is.) : Yırtıcı hayvanların ön ayaklarının parmaklarıyla tırnakları. **2. mec.** Zorlu el. **3.** Meşhur bir çeşit lale.

perdâz (Far. sf.) : Tertipleyen, düzenleyen, düzeltici manalarıyla birleşik kelimeler yapar.

perhiz-kâr (Far. b. sf.) : Mahrem olan şeylerden kaçınan, sofı.

perî (Far. is.) : **1.** Cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farz edilen dişilerine verilen bir ad. **2. mec.** Çekici güzelliği olan çok alımlı kız veya kadın. **3.** kadın adı.

perîşânî (Far. is.) : **1.** Perîşânlık, dağınıklık. **2.** Bozgunluk, düzensizlik. **3.** Yoksulluk. **4. tar.** Subaşı, şehir kadısının kethüdası gibi aşağı derecedeki memurların giydikleri başlık.

pervâz (Far. is.) : **1.** Uçma, uçuş. **2.** Saçak. **3.** Hücre. **4.** Ayna. **5.** Dolap.

-perverân (Far. sf. perver’in c.) : **1.** Besleyenler, yetiştirenler, koruyanlar, terbiye edenler. **2.** Seçenler, alanlar. **3.** Sevenler.

pest (Far. sf.) : **1.** Alçak, aşağı. **2.** Hafif sesle söylenen.

peydâ (Far. is.) : **1.** Meydanda, açıkta. **2.** Hazır, mevcut.

pîş (Far. is.) : Ön, ileri, ön taraf.

pîş-i nazar (Far. Ar. b. is.) : Göz önü.

pîş-i nigâh (Far. b. is.) : Göz önü.

pür-âheng (Far. sf.) : Ahenk dolu.

pür-âteş (Far. b. sf.) : Ateş dolu.

-R-

ra‘şe (Ar. is.) : Titreme, titreyiş, [korku veya soğuktan] ürkme.

ra‘şedâr (Ar. Far. b. sf.) : Titreyen, ürken.

radde (Ar. is. redd’den) : **1.** Sır, mertebe, derece, kerte. **2.** Çizgi. **3.** Aşağı yukarı tahmîn edilen miktar veya zaman.

rağbet (Ar. is.c. : ragabât) : 1. İstekle karşılama. 2. İstek, arzu. 3. İyi kabul edilme.

râh (Far. is.) : 1. Yol. 2. Tutulan yol, meslek, usul. (Pîş-i râh: yol üstü)

rahîm-âne (Ar. Far. zf.) : Merhametli olana mensup, onunla ilgili, acıyarak.

rahşe-bahş (Ar. sf.) : Titretici, titreten.

rakkas (“ka” uzun okunur. Ar. sf. raks’dan) : Oynayan, dans eden, köçek.

rakkase (Ar. sf.ve is. raks’dan) : Dans eden (kadın), çengi.

raks (Ar. is.) : Horon tepme, sıçrayarak oynama, dans etme.

râsime (Ar. is. resm’den. râsim’in müennesi) : 1. Âdet, eskiden kalma âdet. 2. (Tanzimattan sonra) Merasim, tören.

ratb (Ar. sf.) : 1. Taze, yeşil, yaş.

râtıb (Ar. sf.) : Rutubetli, ıslak, nemli, yaş.

re’y (Ar. is. c. : ârâ) : 1. Görme, görüş. 2. Fikir, düşünce. 3. Oy.

refâkat (Ar. is. refk’dan) : 1. Refiklik, arkadaşlık, yoldaşlık. 2. **müz**. Eşlik.

refî‘ (Ar. sf. rif’at’dan) : 1. Yüksek, yüce. 2. Ortak. 3. Yardak, yamak. 4. Koca. 5. **sf**. Uslu, iz’anlı.

refîk (Ar. is. rık’dan. c. : rüfeka) : 1. Arkadaş, yoldaş. 2. Ortak. 3. Yardak, yamak. 4. Koca.

refîka (Ar. is. rıfk’dan) : 1. Kadın eş. 2. Kadın arkadaş. 3. Kadın adı.

rehîn (Ar. sf. c. : rehâin) : Rehîne edilmiş; bir şeye garanti olarak tutulmuş.

reng (Far. is.) : 1. Renk. 2. Hile, oyun. 3. Suret, şekil.

resâ’il (Ar. is. risâle’nin c.) : 1. Mektuplar. 2. Küçük kitaplar. 3. Mecmualar, dergiler.

resîde (Far. sf. c. : resîdegân) : Erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.

resm (Ar. is.) : 1. Yazma, çizme; desen, pentür. 2. Eser, iz, nişan, alamet. 3. Suret. 4. Tertip, plan, taslak, tören.

resmî, resmiyye (Ar. sf. c. : resmiyyât) : 1. Devlet tarafından veya devlet adına olan. 2. Alayla, merasimle olan. 3. Resme, yazıya, çizgiye ait. 4. Çok ciddi, çok sert. 5. Teklifli.

revnâk (Ar. is.) : Parlaklık, güzellik, tazelik, süs.

revş (Far. is.) : Gidiş, yürüyüş; usul, tutum, yol, tarz.

rif’at (Ar. is.) : 1. Yükseklik, yücelik, büyük ve büyük rütbe. 2. Erkek adı.

rikkat (Ar. is.) : 1. Rakiklik, yufkalık, incelik. 2. Merhamet, acıma.

risâle (Ar. i. c. : resâil) : 1. Mektup. 2. Kısa yazılmış küçük kitap. 3. Mecmua, dergi.

risâ'il (Ar. is. risâle'nin c.) : Mektuplar, kısa yazılmış küçük kitaplar, mecmualar, dergiler.

rûh (Ar. is. c. ervâh) : **1.** Can, nefes. **2.** Canlılık, his, duygu. **3.** En mühim nokta, öz.

rûh-enis (Ar. sf.) : Rûh dostu.

rûh-perver (Ar. Far. sf.) : Rûhu besleyen.

rûşen (Far. sf.) : **1.** Aydın, parlak. **2.** Belli, meydanda.

rûz (Far. is. c. : rûzân) : **1.** Gün. **2.** Gündüz.

rûkn (Ar. is. c. erkân) : **1.** Bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği. **2.** Koşan, direk. **3.** Nüfuzlu, ehemmiyetli, kuvvetli kimse. **4. huk.** İslam hukukunda sözleşmenin kurulmuş sayılması için bulunması gereken şartlar.

rû'ûs (Ar. is. re's'in c.) : **1.** Başlar. **2.** Sadrazamın verebileceği küçük rütbelere için verilen resmî yazı. **3.** İlmiye, sarıklı ulema derecelerinden biri.

-S-

sâ'ib (Ar. sf. sevab'dan) : **1.** Yanlışsız, doğru, yanlışlık yapmayan. **2.** Maksada, hedefe uygun. **3.** Hedefe doğru ulaşan.

sa'âdet (Ar. is.) : Mutluluk.

sâbika (Ar. sf. sebk'den) : **1.** Geçici, geçen, geçmiş. **2.** Şimdikinden bir evvel memuriyette bulunmuş olan. **3.** İlerde bulunan, zamanca, rütbece önde bulunan.

sâf, sâfi (Ar. sf. safâ, safvet'den) : **1.** Temiz, hâlis, katkısız, karışık olmayan. **2.** Bön, kolay aldatılabilen, kurnazlığa aklı ermeyen.

saf-derûn (Ar. Far. b. sf. c. : saf-derûnân) : Bön, kalbi temiz, içi saf, kolay aldatılabilen.

safha (Ar. is. c. : safahât) : **1.** Bir şeyin düz yüzü. **2.** Bir cismin görünen tarafları. **3.** Yazılmış veya yazılabilir sahife. **4.** İnce, yassı ve geniş cisim, levha; yufka. **5.** Bir hadisede bir biri ardınca görülen hâllerin her biri.

safvet (Ar. is.) : Saflık, halislik, temizlik, paklık.

sahâbet (Ar. is.) : **1.** Sahip çıkma. **2.** Koruma, arka olma, yardım etme.

sâhib (Ar. sf. ve is. sahb'den. c. : eshâb) : **1.** Sahip. **2.** Bir vasfı olan. **3.** Koruyan. **4.** Bir iş yapmış olan.

sâhife (Ar. is. sahf'dan. c. : sahaif, suhuf) : Üzerine yazı yazılan veya basılan bir kağıt yaprağının iki yüzünden her biri; kağıt yaprağı.

sahne (Ar. is. c. : sahanât) : Sahne, şano (aslî: taşlık tepelerdeki "düzlük" demektir).

sahrâ (Ar. is. c. : sahârâ, sahârî, sahrâvât) : Kır, ova, çöl.

sâil (Ar. sf. suâl'den) : 1. Soran. 2. Dilenci. 3. Akıcı, akan.

sakîl (Ar. sf. siklet'den c. :sikal, sukalâ) : 1. Ağır. 2. Sıkıntılı, can sıkın. 3. Çirkin. 4. **gr.** Ağır ve kalın okunan (hece).

sâkin, sâkine (Ar. sf. sükûn'dan) : 1. Hareketsiz olan, oynamayan. 2. Uslu, kendi hâlinde olan, yavaş. 3. (c. : sâkinân) : Oturan (bir yerde). 4. **gr.** Hareke ile okunmayan (harf). 5. Teskin olmuş, yatışmış.

sâki-nâme (Ar. Far. b. is.) : **ed.** Saki ve şarabı överek, sakiden şarap istemeye dair divan şairlerinin yazmış oldukları manzume.

sâkit, sâkite (Ar. sf. sükût'dan) : Susan, ses çıkarmayan.

sâkit-âne (Ar. Far. zf.) : Sessizce, ses çıkarmayarak.

sami'a (Ar. sf.) : 1. Saminin müennesi. 2. Kulaktaki işitme kuvveti.

sami'a-nüvâz (Ar. Far. b. sf.) : Kulakları okşayan.

samimi, samimiyye (Ar. sf.) : 1. İçten, candan, gönülden. 2. İçli dışlı, senli benli.

sâmit (Ar. sf. samt'dan) : 1. Sesi çıkmayan, susan. 2. Sessiz, ses çıkarmaz, sağır. 3. Cansız (mal). 4. **gr.** Sessiz harf, ünsüz.

san'at (Ar. is. c. : san'ât) : 1. Sanat, ustalık; hüner, marifet. 2. Bir şeyi güzel yapmak, bir şeyin güzel, beğenilir olması için uygulanan kurallar.

sanatkâr (Ar. Far. b. is.) : 1. Sanatçı, usta. 2. Artist.

sanâyi' (Ar. is. sinâat'ın c.) : Sanatlar, zanaatlar.

sânihât (Ar. is. sânihâ'nın c.) : Çok düşünmeden fikre doğan, akla gelen şeyler.

sarf (Ar. is. c. : sarfiyat) : 1. Harcama, masraf etme, gider. 2. Para bozma. 3. Çevirme, döndürme. 4. Değişme. 5. (c. surûf) Gramer, dilbilgisi.

sârî, sârîye (Ar. sf. sirâyet'den) : Bulaşan, bulaşıcı.

sarrâf (Ar. sf. c. : sarrâfân) : 1. Sarfeden. 2. i. Sarraf. 3. Anlayan, değer veren.

sedâ, sadâ (Osm.T. is.) : 1. Ses. 2. **Ar.** Yankı.

sedd (Ar. is.) 1. Kapama, tıkama; kapanma, tıkanma, engel olma, 2. Mânia, perde. 3. Set, tümsek. 4. Baraj, bütet. 5. Rıhtım.

sefâlet (Ar. is.) : 1. Sefillik, hakirlik, düşkünlük, aşağılık. 2. Yoksulluk.

sefer (Ar. is. c. : esfâr) : 1. Yolculuk. 2. Savaşa gitme. 3. Savaş. 4. Askerin savaş hâlinde veya savaşa hazır bulunması hâli. 5. Defa, kere, kez. 6. **huk.** Üç gün üç gece süren yolculuk. 7. **tas.** İnsan gönlünün Allah'a yönelişi.

sehâb (Ar. is.) : 1. Bulut. 2. Karanlık. 3. Bulut gibi uçuşan böcekler.

sehâbe (Ar. is.) : Tek bulut.

sehâbe-pâre (Ar. Far. b. is.) : Bulut parçası.

seher (Ar. is. c. : eshâr) : Tan yeri ağarmasından biraz önceki vakit.

sehv (Ar. is. c. sehviyyât) : 1. Yanlış. 2. Yanılma.

sekr (Ar. is.) : Sarhoşluk.

selb (Ar. is.) : 1. Kapma, zorla alma. 2. Kaldırma, giderme. 3. Menfileştirme, olumsuzlaştırma. 4. İnkâr etme.

sem‘ (Ar. is.) : 1. İşitme, işitiş. 2. Dinleme, kulak verme. 3. (c. : esmâ‘) Kulak.

semâ‘ (Ar. is. sümüvv‘den. c. semâvât) : Gökyüzü.

semâvât (Ar. is. semâ‘nın c.) : 1. Gökler. 2. **tas.** İnsanın olgunlaşıp yükseldiği büyük aşamalar.

semum (Ar. is.) : 1. Samyeli, sıcak rüzgâr. 2. Zehirli şey.

ser (Far. is.) : 1. Baş, kafa, kelle. 2. Baş, başkan. 3. Tepe, doruk. 4. Uç, kenar. 5. Nihayet, son.

ser-â-pâ (Far. zf.) : Baştan ayağa kadar, baştan başa, bütün, hep.

serd (Ar. is.) : Sözü düzgün ve münasebetli söyleme.

serî‘, serî‘a (Ar. sf. sür‘at‘den. c. : sırâ‘) : 1. Çabuk, hızlı. 2. **ed.** Aruzda ahengi hızlıca bir vezin olup bizde kullanılmış şekli şudur: “müfteilün müfteilün fâilün”.

ser-levhâ (Ar. Far. b. sf.) : Başlık (yazıda).

ser-muharrir (Far. Ar. b. is.) : Başmuharrir, başyazar.

ser-mürettib (Ar. Far. b. is.) : Baş mürettip, baş dizgici, mürettiphane servisi şefi.

serserî (Far. sf.) : 1. Serserî, ötede beride başıboş gezen. 2. Boş, beyhude söz.

ser-tâ-pâ (Far. b. zf.) : Baştan ayağa, baştan aşağı, baştan başa, tamamıyla, büsbütün.

servet (Ar. is.) : Zenginlik, varlık.

setre, setrî (Ar. is. setr‘den) : Düz yakalı, önü tek ilikli, çuhadan yapılmış elbise.

sevdâ (Far. is.) : 1. Aşk, sevgi. 2. Aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık. 3. İstek, heves, arzu.

sevk (Ar. is.) : Önüne katıp sürme, ileri sürme. 2. (sebeup olup) Bir neticeye bağlama. 3. Yollama, gönderme.

seyelân (Ar. is.) : Akma, akıntı.

seyr (Ar. is.) : 1. Yürüme, yürüyüş; gitme, hareket. 2. Yolculuk. 3. Gezme, gezinme. 4. Eğlenmek üzere bakma. 5. Uzaktan bakıp karışmama. 6. Gezilecek, görülecek şey.

seyrân (Ar. is.) : 1. Gezinme. 2. Bakıp seyretme.

seyyâl (Ar. sf. seyelân'dan) : 1. Akıcı, akan. 2. Kadın adı. 3. **fiz.** Akışkan.

seyyi'e (Ar. is. c. : seyyiât) : 1. Fenâ'lık, kötülük. 2. Suç, günah. 3. Kötülük karşılığı çekilen sıkıntı.

sıklet (Ar. is.) 1. Ağırılık, yük. 2. Sıkıntı.

sıkt (Ar. is.) : 1. Hek. düşük. 2. Ebü-l-Alâ-il Maarri'nin meşhur şiir mecmuası.

sımf (Ar. is. c. : esnaf, sunûf) : Sınıf.

sırdar-âne (Ar. Far. zf.) : Sır tutarcasına.

sırr (Ar. is. c. : esrâr) : 1. Gizli tutulan, kimseye söylenmeyen şey. 2. Allah'ın akıl ermeyen hikmeti.

sihr-âmiz (Ar. Far. b. sf.) : Büyü gibi tesirli olan, büyüleyici.

sille (Far. is.) : Açık elin iç yüzüyle vurulan tokat.

silsile (Ar. is. c. : selâsil) : 1. Zincir, zincirleme olan şey. 2. Art arda gelen şeylerin meydana getirdiği sıra. 3. Soy sop, ocak. 4. Babadan oğla sıra ile yazılarak meydana gelen kuşak, soy defteri. 5. **jeol.** Sıra dağ. 6. **mat.** Seri, dizi.

sîm (Far. is.) : 1. Gümüş. 2. Gümüş para. 3. Gümüşten, sırmadan.

sîmâ (Far. is.) : 1. Yüz, çehre, beniz. 2. Kimse.

sîne (Far. is.) : 1. Göğüs. 2. Yürek (kalp).

sîne-çâk (Far. sf.) : 1. Göğsü yırtan.

sinn (Ar. is. c. : Esine, esnân, esünn) : 1. Diş. 2. Yaş, ömrün derecesi.

sirâyet (Ar. is.) : Geçme, bulaşma; yayılma, dağılma.

siyah (Far. sf.) : Kara.

su'âl (Ar. is. c. es'ile, suâlât) : 1. Sorma, sorulma, soruşturma, soru. 2. (c. es'ile) Sorulan şey. 3. Dilenme, dilencilik.

sukût (Ar. is.) : 1. Düşme, aşağı inme. 2. Sarkma. 3. Büyük bir vazifeden ayrılma.

suûd (Ar. is.) : Yukarı çıkma, yükselme.

sü' (Ar. is.) : 1. Kötülük, fenalık. 2. Kötü, fena.

sükûn (Ar. is.) : 1. Durma, kımıldamama. 2. Hareketsizlik, durgunluk. 3. Dinme, kesilme. 4. **Ar. gr.** Hareketsizlik ("azm" kelimesindeki "z" harfinin hâli gibi).

sükût (Ar. is.) : Susma, söz söylememe.

sürh (Far. sf.) : 1. Kırmızı, kızıl. 2. Kırmızı mürekkep. 3. Bab veya fasıl başlıkları kırmızı **sefid** (Far. sf.) : ak, beyaz.

sürûr (Ar. is.) : Sevinç.

sûtûn (Far. is.) : **1.** Direk. **2.** Gazete, kitap veya dergi gibi şeylerde sayfanın yukarıdan aşağı doğru bölünmüş olduğu kısımlardan her biri, kolon.

-Ş-

şâ'ir-âne (Ar. Far. zf.) : **1.** Şairce, şaire yakışacak yolda. **2. sf.** Mevzuu şiir sayılabilecek kadar hoş, latif olan şey.

şâ'ireyn (Ar. is.) : İki şair.

şa'sa'a (Ar. is.) : **1.** Parlaklık, parlama. **2.** Gösteriş, yaldız.

şahadet-nâme (Ar. Far. b. is.) : **1.** Diploma. **2.** Vesika, belge.

şâhid (Ar. sf. ve is. şehâdet'den c. : şevâhid) : **1.** Şahit, tanık. **2.** Senet yerine geçecek şekilde büyük bir serden veya kimseden alınan örnek.

şah-nişîn (Far. b. is.) : Odanın sokak tarafına olan çıkıntısı, dışarıya doğru uzanan kısmı.

şâkird (Far. is. c. : şâkirdân) : **1.** Talebe (öğrenci). **2.** Çırak, yamak. **3.** Stajyer.

şâyân (Far. sf.) : Yakışır, yaraşır, değer.

şebâb (Ar. is.) : Gençlik, tazelik, civanlık.

şedîd, şedîde (Ar. sf. şiddet'ten. c. : şidâd) : Şiddetli, sert, katı; sıkı.

şehnaz-leyâl (Far. Ar. b. is.) : Parlayan, ışıldayan geceler.

şeh-per (Far. b. is.) : Kuş kanadının en uzun tüyü.

şems (Ar. is. c. : şümûs) : **1.** Güneş. **2. tas.** Bir ışık kaynağı olarak görünüş alanına çıkan Allah'ın adı.

şerh (Ar. is. c. : şürûh) : **1.** Açma, ayırma. **2.** Açıklama, açıklama. **3.** Bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izâh ederek yazılan kitap. **4.** Açık anlatma.

şerik (Ar. sf. ve is. c. : şürekâsı) : **1.** Ortak. **2.** Ders, mektep, medrese arkadaşı.

şetm (Ar. is. c. : şütûm) : Sövme, sövüp sayma.

şi'r (Ar. is. c. : eş'ar) : **1.** Anlama. **2. ed.** Şiir, edebi değeri olan nazımlı ve kafiyeli söz.

şikeste (Far. sf.) : **1.** Kırık, kırılmış. **2.** Yenilmiş.

şu'ûn (Ar. is. şe'n'in c.) : İşler, yeni çıkan işler, hadiseler (olaylar), vakalar.

şükûfe (Far. is.) **1.** Çiçek. **2. g.s.** Süslemede sırf çiçek motiflerine dayanan bir tarzın adı.

-T-

ta'ab (Ar. is.) : **1.** Yorgunluk. **2.** Sıkıntı, zahmet, meşakkat, eziyet. **3. hek.** Sinirlerin zayıflığı dolayısıyla adalelerde ve başka yerlerde duyulan şiddetli sancı.

ta‘accüb (Ar. is. aceb’den) : Şaşakalma.

ta‘alluk (Ar. is. alak’dan. c. : ta‘allukat) : **1.** Asılı olma, asılma. **2.** İlişgi, ilgisi olma. **3.** Sevme. **4.** Ait olma. **5. tas.** Dünya ilgisi.

ta‘bir (Ar. is. ubûr’dan. c. : ta‘bîrât) : **1.** İfade, anlatma. **2.** Bir manası olan söz. **3.** Deyim. **4.** Terim. **5.** Rüya yorma.

ta‘dad (Ar. is. aded’den) : **1.** Sayma; sayı. **2.** Birer birer söyleme, sayıp dökme; sayan.

ta‘kib (Ar. is. akab’dan. c. : ta‘kibât) : **1.** Arkasına düşme, arkasından gitme veya gelme. **2.** Kovalama. **3.** Gütme.

ta‘lik (Ar. is. alak’dan c. : ta‘likât) : **1.** Asma, asılma. **2.** Bir şeye bağlı gösterme. **3.** Geciktirme, asıntıda bırakma.

ta‘mir (Ar. is. umrân’dan. c. : ta‘mîrât) : Onarma, düzeltme, bozuk şeyi düzeltme, eski şeyi düzeltip yeni hâline getirme.

ta‘yîn (Ar. is. ayn’dan) : **1.** Ayırma, belli etme. **2.** Bir memuriyete koyma. **3.** Tayın, asker ekmeği. **4.** Erzak.

ta‘zîb (Ar. is. azâb’dan. c. : ta‘zîbât) : Eziyet etme, boşuna yorma.

ta‘zîbât (Ar. is. ta‘zîb’in c.) : Azaplar, eziyetler, boşuna yormalar.

tab‘ (Ar. is.) : **1.** Tabiat, huy, yaradılış. **2.** Mühür, damga basma. **3.** Kitap basma.

tab‘en (Ar. zf.) : Yaradılış olarak, yaradılıştan.

tab‘iyyen (Ar. zf.) : Uyarak

tâb-dâr (Far. b. sf.) : **1.** Parlak ışıklı. **2.** Kıvrımlı, bükümlü. **3.** Kederli, üzüntülü, sıkıntılı.

tâbi‘ (Ar. sf. tab’dan) : **1.** Tab eden, kitap basan; kitap bastıran. **2. is.** Matba’acı, editör

tabî‘at (Ar. is. c. : tabâi’) : **1.** Tabiat, yaradılış, huy, âdet, mizaç. **2.** Kâinat.

tabî‘î (Ar. sf.) : **1.** Tabiatla ilgili. **2.** Tabiat icabı olan. **3.** Olağan, alışılmış, her zamanki.

tabîb (Ar. is. tıbb’dan. c. : etibbâ, tabîbân) : Hekim, doktor.

tafsîlât (Ar. is. tafsîl’in c.) : Etraflı olarak bildirmeler, uzun uzadıya anlatmalar, açıklamalar.

tahaddüs (Osm. T. is. hads’ ve hudûs’dan) : **1. psikol.** Sezgi. **2.** Yok iken peyda olma, ortaya çıkma, meydana çıkma.

tahakkuk (Ar. is. hakk’dan) : Hakikat olarak meydana çıkma, gerçekliği anlaşılma, gerçekleşme.

tahammül (Ar. is. haml'den. c. : tahammülât) : **1.** Yüklenme, bir yükü üstüne alma. **2.** Dayanma, katlanma. **3.** Kaldırma.

tahammül-endâz (Ar. Far. b. sf.) : Tahammül edilemez.

tahammül-fersâ (Ar. Far. b. sf.) : Tahammülü yıpratıcı.

taharrî (Ar. is. hary'den. c. : taharriyyât) : **1.** Arama, araştırma, araştırılma; aratma. **2.** Sivil polis, taharri memuru.

tahassüs (Ar. is. hiss'den. c. : tahassüsât) : Hislenme, duygulanma. (Arapçadaki asıl manası: "iyi bir haber duyp emin olma"dır).

tahattur (Osm. T. is. c. : tahatturât) : Hatırlama, hâtıra getirme, getirilme; unuttuktan sonra hatırlanan şey.

tahfif (Ar. is. hiffet'den) : **1.** Hafifletme. **2.** Yükünü azaltma.

tahkik (Ar. is. hakk'dan. c. : tahkikat) : **1.** Doğru olup olmadığını araştırma. **2.** Doğru olup olmadığını meydana çıkarma. **3. sf.** Doğru, gerçek.

tahkir Ar. is. c. tahkirât) : **1.** Hakaret etme. **2.** Hor görme, küçük görme.

tahkirât (Ar. is. tahkir'in c.) : Hakaret etmeler, hor görmeler, küçük görmeler.

tahlîl (Ar. is. hâll'den. c. : tahlîlât) : **1.** Mürekkep bir cismi tedkik etmek için esas unsurlara ayırma, çözümleme. **2.** Kim. analiz.

tahmîl (Ar. is. haml'den. c. : tahmîlât) : **1.** Yükleme, yükletme, yükletilme. **2.** Bir işi birinin üzerine bırakma.

tahrîb (Ar. is. harâb'dan. c. : tahrîbât) : Harâb etme, edilme, yıkıp bozma.

tahrifât (Ar. is. tahrif'in c.) : Bozmalar, değiştirmeler, kalem oynatmalar.

tahrîr (Ar. is.) : **1.** Yazma, yazılma. **2. ed.** Kompozisyon. **3.** Kitap yazma. **4.** Kaydetme.

tahrîrî, tahrîrîyye (Ar. sf.) : Yazı ile, yazı ile ilgili.

tahsîl (Ar. is. husûl'den) : **1.** Hasıl etme, edilme, ele geçirme, geçirilme. **2.** Vergi veya irat toplama. **3.** İlim öğrenme.

tahsîn (Ar. is. hüsn'den. c. : tahsînât) : **1.** Güzel bulup takdîr etme, beğenip alkışlama. **2.** Güzelleştirme, güzel kılma.

tahsîs (Ar. is. husus'dan. c. : tahsîsat) : **1.** Bir şeyi birine veya bir yere mahsûs kılma, ayırma. **2.** [aylık] Bağlama.

takarrüb (Ar. is. kurb'dan) : **1.** Yaklaşma, yanaşma. **2.** Vakti yakın olma.

takarrür (a. is. karar'dan) : **1.** Karar bulma, kararlaşma; karar kılma. **2.** Yerleşme.

takayyüd (Ar.is. kayd'den. c. : takayyüdât) : 1. Bağlanma, bağlı olma. 2. Çalışma, çabalama, uğraşma, üstüne düşme. 3. Dikkatli davranma.

takdîr (Ar. is. kader'den. c. : takdîrât) : 1. Beğenme, değer biçme, değer verme; verilme. 2. [değerini, ehemmiyetini, lüzûmunu] Anlama. 3. Ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyler.

taklîden (Ar. zf.) : 1. Tıpkısını, benzerini yaparak. 2. Gülünç tarafını belirterek.

takrîb (Ar. is. kurb'dan) : 1. Yaklaştırma, yaklaştırılma. 2. Tahmîn. 3. Yolunu bulma. 4. Vesile, bahane.

takrîr (Ar. is. karar'dan. c. : takrîrât, tekârîr) : 1. Yerleştirme, yerleştirilme. 2. Sağlamaştırma, sağlamaştırılma. 3. Anlatma, anlatış. 4. Önerge, resmi olarak yazıyla bildirme. 5. Siyasi nota.

taksim (Ar. is. kısım'dan) : 1. **mat.** Bölme, parçalara ayırma. 2. Bölüm.

takviyet-bahş (Ar. Far. b. sf.) : Kuvvet veren, kuvvetlendiren, güçlendiren.

talep (Ar. is.) : 1. İsteme, istenme, dileme. 2. İstek.

tâli' (Ar. is. tulû'dan) : 1. Nişangâhın arkasına düşen ok. 2. Tulû' eden, doğan. 3. Talih, kısmet, kader, baht.

tamâmiyyet (Ar. is.) : Tamamlık, bütünlük, doğruluk, tamlık.

tanîn-endâz (Ar. Far. b. sf.) : Tınlayan, çınlayan.

tantana (Ar. is.) : 1. "Tan tan" diye seslenme, ses çıkarma. 2. Şa'saa, debdebe, patırtılı, gürültülü gösteriş.

taraf-dâr (Ar. Far. b. sf.) : Bir tarafı tutan, bir tarafı kayıran.

tarîk (Ar. is. c. : turuk) : 1. Yol. 2. Usûl.

tarrâka (Ar. is. tarr'dan) : Gûmbürtü.

tarraka-perdâz (Ar. Far. b. sf.) : Gürültü çıkartan.

tarz (Ar. is.) 1. Şekil, biçim, sûret, kılık. 2. Usul, yol (üslûb).

tasarrûf (Ar. is. sarf'dan. c. : tasarrufât) : 1. Sahip olma. 2. İdare ile kullanma, tutum, ekonomi. 3. Artırma, artırılma (para, mal). 4. Bir "zevce" muamelesinde bulunma.

tasavvur (Ar. is. sûret'den. c. : tasavvurât) : 1. Zihinde şekillendirme, kurma. 2. Göz önüne getirme (zihinde). 3. İstek, arzu.

tashîh, tashîhe (Ar. is. sıhhat'den. c. : tashîhât) : 1. Sağlığını iade etme, iyileşme. 2. Yanlış doğrultma, düzeltme; yanlış düzeltilme.

tasvir (Ar. is. sûret'den. c. : tasvîrât, tesâvîr) : 1. Resmini yapma. 2. Resim; figür; portre. 3. **ed.** Yazıyla tarif etme.

taşra (T. is.) : Bir ülkenin baş şehri veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık.

tatbîk (Ar. is. tıbk'dan. c. : tatbîkat) : 1. Uydurma, uydurulma, yakıştırma. 2. Benzetme, uydurma. 3. Karşılaştırma. 4. Bir kanunu, bir maddeyi uygulamla.

tavr (Ar. is. c. etvâr) : 1. Hâl, eda, gidiş; davranış. 2. Yapmacık; gösteriş, büyüklük.

tayerân (Ar. is.) : 1. Uçma. 2. Havada gaz olma.

tazyîk (Ar. is. zîk, dîk'den. c. : tazyîkat) : 1. Daraltma, daralma. 2. Darlaştırma, sıkıştırma. 3. Zorlama, baskı. 4. Sıkıntı verme. 5. **fiz.** Basınç.

te'min (Ar. is. emn'den) : 1. Güvenlik hissi verme. 2. Sağlamaştırma. 3. Elde etme. 4. Sağlama.

te'minât (Ar. is. te'min'in c.) : İnanca, güvence, sağlamlık bakımından gösterilen kefil, verilen söz veya para.

te'ehhür (Ar. is. te'hîr'den. c. : teehhürât) : 1. Sonraya, geriye kalma. 2. Gecikme.

te'essür (Ar. is. esr ve esâret'den. c. : te'essürât) : 1. Kederli ve üzüntülü olarak hislenme, içlenme. 2. Bir şeyin tesirini duyma. 3. Acı, keder duyma.

te'min (Ar. is. emn'den) : 1. Güvenlik hissi verme. 2. Sağlamaştırma. 3. Elde etme. 4. Sağlama.

te'sir (Ar. is. isr'den. c. : te'sîrât) : 1. Alamet, nişan bırakma. 2. İşleme, dokunma; içe işleme. 3. Kederlendirme.

te'sir-yâb (Ar. Far. b. sf.) : Etki eden, içe işleyen, kederlendiren.

te'sis (Ar. is. üss'den. c. : te'sîsât) : Esas koma, temel ayma, kurma; kuruluş, kurum.

te'vilât (Ar. is. te'vil'in c.) : Sözü çevirmeler, ayrı mana vermeye kalkışmalar, yorumlamalar.

teahhur, teehhür (Ar. is. te'hîr'den. c. : teehhürât) : 1. Sonraya, geriye kalma. 2. Gecikme.

te'âtî (Ar. is. atâ'dan) : 1. Verişme, birbirine verme. 2. **tic.** Her biri bir tarafta kalmak üzere iki ve ya daha çok nüsha olarak taraflar arasında mukavele yapma. 3. **fık.** Pazarlıksız, lakırdısız olarak mal değişme tırampa etme.

tebâ'üd (Ar. is. bud'dan. c. : tebâ'üdât) : Uzaklaşma, birbirinden uzak düşme.

tebdîl (Ar. is. bedel'den. c. : tebdîlât) : Değiştirme, değiştirilme, başka bir hâle getirme.

tebeddül (Ar. is. bedel'den c. : tebeddülât) : Değişme, başka hâle girme.

tebessüm (Ar. is. besm'den. c. : tebessümât) : Gülümseme.

tebliğ (Ar. is. bulûğ'dan. c. : teblîgat) : **1.** Yetiştirme, eriştirme, bitiştirme. **2.** Götürme; taşıma. **3. ed.** Mübalâğanın birinci derecesi.

tecâvüz (Ar. is. c. : cevaz'dan. c. : tecâvüzât) : **1.** Ötesine geçme, sınırı aşma, atlama. **2.** Saldırma, sataşma, sarkıntılık. **3.** El uzatma, başkasının hakkına dokunma. **4. huk.** Kullanılacak bir hakkın üçüncü kişi tarafından zorlaştırılması.

tecâvüzât (Ar. is.) : Tecavüzler.

teceddüd (Ar. is. cidd'den. c. : teceddüdât) : Tazeleme, yenileme, yeni olma.

tecelli (Ar. is. celâ ve celv'den. c. : tecelliyât) : **1.** Görünme; belirme. **2.** Kader, talih. **3.** Allah'ın lutfuna nail olma.

tecerrüd (Ar. is. cered'den) : **1.** Soyunma, çıplak olma. **2.** Her şeyden boş olma, her şeyden uzak olma. **3. tas.** Her şeyden vazgeçip Allah'a yönelme. **4.** Bekâr kalma, evlenmeme.

tecmi' (Ar. is. cem'den) : Toplanma, yığılma, birikme.

tecrübe (Ar. is. cerb'den. c. : tecârib) : **1.** Tecrübe, deneme, sınama. **2.** Görgü. **3.** Görmüş geçirmişlik.

tedârik, tedârük (Ar. is. derk'den. c. : tedârükât) : Terdik, hazırlama; araştırıp bulma, ele geçirme, edinme.

tedkik (Ar. is. dikkat'den. c. : tedkikat) : Dikkatle araştırma, araştırılma, inceden inceye yoklama, inceleme.

tedrîcen (Ar. zf.) : Derece derece, yavaş yavaş, azar azar.

te'essür (Ar. is. esr ve esâret'ten. c. : teesürât) : **1.** Kederli ve üzüntülü olarak hislenme, içlenme. **2.** Bir şeyin tesirini duyma. **3.** Acı, keder duyma.

tefekkkür (Ar. is. fikr'den. c. : tefekkürât) : Düşünme, zihin yorma; düşünülme.

teferru'at (Ar. is. teferru'un c.) : Ayrıntılar.

tefrik (Ar. is. fark'dan) : Ayırma, seçme, ayırd etme.

tefsîr (Ar. is. fesr'den. c. : tefsîrât) : **1.** Yorum. **2.** Kuran-ı Kerim'in mana bakımından izahı.

tehâlûk (Ar. is. helak'dan. c. : tehâlûkât) : Can atma; birbirini itip çiğneyerek koşuşma; istekle atılma.

tehâşi (Ar. is. haşy'den) : Korkup çekinme, sakınma.

tehâvür (Ar. is. bkz. muhâvere. c. : muhâverât) : Konuşma (iki kişi karşılıklı olarak).

tehevvür (Ar. is. hevr'den. c. : tehevvürât) : Öfkelenme, köpürme.

tehzîz (Ar. is. c. : tehzîzât) : Hareket ettirme, hafif titreme, titretilme.

tekaddüm (Ar. is. kîdem'den) : İleri geçme, ileride bulunma. **2.** Zamanca veya derece ve rütbece ileri bulunma, önde bulunma.

tekzîb (Ar. is. kizb'den. c. : tekzîbât) : Yalanlama, yalan olduğunu söyleme.

telañfuz (Ar. is. lafz'dan. c. : telañfuzât) : Söyleyiş, söyleniş.

telâkki (Ar. is. likâ'dan. c. : telâkkiyât) : **1.** Alma, kabul etme. **2.** Şahsi anlayış, şahsi görüş.

telâtum-gâh (Ar. Far. b. is.) : Dalgası çok olan yer, dalgalı yer.

temâşâ (Far. is.) : **1.** Bakıp seyretme. **2.** Gezme.

temâyül (Ar. is. meyl'den. c. : temâyülât) : **1.** Meyletme, eğilme, bir yana çarpılma. **2.** Bir yana ya da bir kimseye fazla taraftarlık ve sevgi gösterme.

temellük (Ar. is. melk ve mülk'den. c. : temellükât) : Mülk edinme, kendine mal etme, sahip olma.

teneffüs (Ar. is. nefes'den) : **1.** Nefes, soluk alma. **2.** Yorgunluk atmak için dinlenme.

tenhâ (Far. sf.) **1.** Yalnız, ıssız, boş. **2.** Yalnız, tek.

tenhâyi (Far. is.) : Tenhâlık, yalnızlık, ıssızlık.

tenkis (Ar. is. noksan'dan. c. : tenkisât) : Azaltma, kısma, indirme, eksiltme, eksiltirme.

tensib (Osm. T. is. nisbet'den) : Münasib görme, uygun bulma.

tenvi' (Ar. is. nev'den. c. : tenvîât) : Çeşitlendirme, türlü türlü etme.

tenvîr (Ar. is. nûr'dan. c. : tenvîrât) : Işıklandırma, aydınlatma.

terâşîde (Ar. sf.) : Titrek.

terceme (Ar. is. c. : terâcim) : Tercüme, çevirme (dilden dile).

tereddüd (Ar. is. redd'den. c. : tereddüdât) : **1.** Bir yere gidip gelme. **2.** Kararsızlık, duraksama. **3.** Nöbetli hastalıkların tekrarlaması.

tereşşuh (Ar. is. reşh'den. c. : tereşşuhât) : Sızma, sızıntı yapma, terleme.

terfi' (Ar. is. ref'den) : **1.** Yükselme, yükseltme, yukarı kaldırma, kaldırılma. **2.** Rütbe verme, rütbe alma. **3.** Öğrencinin sınıf geçmesi.

terhîn (Ar. is. rehn'den) : Rehîne olarak verme; emanet bırakma.

terkib (Ar. is. rükûb'dan. c. : terkibât) : 1. Birkaç şeyi birleştirip karışık bir şey meydana getirme. 2. (c. terâkib) Birkaç şeyden meydana getirilmiş şey. 3. **gr.** Birleştirme. 4. Takım. 5. **kim.** Sentez.

tersîm (Ar. is. resm'den. c. : tersîmât) : Resmetme, resmedilme, resmini yapma, yapılma, resmini çizme, çizme.

terfîb (Ar. is. rütûb'dan. c. : tertîbât) : 1. Dizme, sıralama, hazırlama, düzene koyma. 2. (matba'a işlerinde) Dizgi. 3. Sıra, dizi, düzen. 4. Reçete. 5. **ed.** Fikrin ve ifadenin sıralanması, hadiselerin oluş tarzına göre anlatılması.

tervîc (Ar. is. revac'dan. c. : tervicât) : 1. Kıymet ve itibarını artırma. 2. Geçirme. 3. Tutma, destekleme (bir fikri).

tesâdüf (Ar. is. sade'f'ten. c. : tesâdüfât) : Rastgele, aramadan bulma, rastlantı.

tesâdüfen (Ar. zf.) : Rastgele.

teslîm (Ar. is. sül. seleme. c. : teslîmât) : 1. Bir emaneti yerine verme. 2. Bir şeyi yeni sahibine verme. 3. Hakikat olduğunu söyleme. 4. İtiraf. 5. Dayanamayıp pes deme. 6. **tas.** Kendini Allah'ın kaderine bırakma. 7. Selam verme; selamete dua etme.

teslimiyyet (Ar. is.) : Teslim olma, boyun eğme.

teslimiyyetkârâne (Ar. zf.) : Teslim olurcasına, boyun eğercesine.

tesliyet (Ar. is.) : Teselli verme, verilme, avutma, avutulma.

tesliyet-sâz (Ar. Far. b. sf.) : Teselli edici, avutucu.

tesviye (Ar. is. sevî'den) : 1. Beraber etme, düz etme, düzleme. 2. Ödem. 3. Hükümetçe bir yere gönderilen erlere bilet yerine geçmek üzere verilen kağıt. 4. Netîceye bağlama.

teşbîh (Ar. is. şîbh'den. c. : teşbîhât) : Benzetme, benzetilme.

teşfiye (Ar. is. şîfâ'dan) : Şifalandırma, iyileştirme.

teşkîl (Ar. is. şekl'den. c. : teşkîlât) : 1. Bir şeye şekil, suret verme. 2. Meydana getirme. 3. Yapım, kuruluş.

teşni' (Ar. is. şenâat'den. c. : teşnîât) : Çok ayıp ve çirkin bulma; ayıplama.

teşrîh (Ar. is. şerh'den. c. : teşrîhât) : 1. Açma, yayma, etrafla şerhetme, edilme. 2. Dilim dilim, parça parça kesme. 3. Otopsi. 4. Anatomi. 5. İskelet.

teşrik (Ar. is. şîrk'den) : 1. Şerik etme, ortak etme. 2. Allah'a ortak olma.

tev'em (Ar. is.) : 1. İkiz. 2. **mec.** Eş, benzer. 3. **jeol.** İkiz.

tevakuf (Ar. is. vukuf'dan. c. : tevakufât) : 1. Durma, eğlenme, bekleme. 2. (-e) Bağlı olma.

tevcîhât (Ar. is. tevcîh'in c.) : Rütbe vermeler, verilmiş rütbeler, atama, kararnameleri.

tevdî' (Ar. is. ved'den. c. : tevdîât) : **1.** Bırakma, emanet etme. **2.** Vedalaşma.

teveccüh (Ar. sf. vech'den. c. :teveccühât) : **1.** Çevrilme, yönelme, doğrulma. **2.** Bir yere doğru hareket etme. **3.** Güler yüz gösterme, yakınlık duyma; hoşlanma, sevgi. **4.** Nasip ve müyesser olma.

tevellüd (Ar. is. vilâdet'den. c. :tevellüdât) : **1.** Doğma (maddi, manevi). **2.** Doğum.

tevessü' (Ar. is. vüs'et'den. c. : tevessüât) : Genişleme, yayılma.

tevfîk (Ar. is. vefk'den. c. : tevfîkat) : **1.** Uydurma, uydurulma, uygunlaştırma. **2. ed.** Tezat yapmadan, bir kelimenin hatırlattığı başka kelimeleri de aynı ibarede söyleme.

tevfîkan (Ar. zf.) : Uyarak, uygun olarak, (-e) göre.

tevkîf (Ar. is.) : vukuf'dan c. : tevkîfât) : **1.** Durdurma, durdurulma. **2.** Alıkoyma. **3.** Mevkuf (tutuklu) hâlinde bekletme.

tevkîl (Ar. is. vekâlet'den) : Vekil etme, edilme.

tevlîd (Ar. is. vilâdet'den. c. : tevlîdât) : **1.** Doğurma, doğrulma; doğurtma. **2. mec.** Meydana getirme, sebep olma.

tevsî' (Ar. is. vüs'at'den. c. : tevsîât) : Genişletme, genişletilme.

tezâdd (Ar. is. zıdd'dan) : **1.** Birbirine zıt olma, birbirinin aksine olma. **2. ed.** Cümlede birbirine zıt iki mana bulunma. **3.** Terslik, aksilik.

tezâhür (Ar. is.) : Meydana çıkma, belirme, görünme, gösteriş.

tezeltül (Ar. is. zelzele'den. c. : tezelzülât) : Sarsılma, sallanma, ırgalanma.

tezeyyünât (Ar. is. tezeyyün'ün c.) : Zinetlenmeler, süslenmeler.

tezyîf (Ar. is. zeyf'den. c. : tezyîfât) : **1.** Züyufa çıkarma, kalp, sahte, değersiz olarak gösterme. **2.** Eğlenme, alay etme.

tezyîn (Ar. is. zînet'den) : Zinetlendirme, süsleme, süslenme.

tıbbiyye (Ar. sf.) : **1.**Hekimliğe, doktorluğa ait, hekimlikle, doktorlukla ilgili.

tıfl (Ar. is. c. : etfâl) : Küçük çocuk.

tıfl- âne (Ar. Far.zf.) : Çocukça, çocuk gibi.

timsâl (Ar. is. c. : temâsîl) : **1.** Sûret, resim. **2.** sembol, simge.

tûfân (Ar. is. tavg; tavaf'dan) : Ortallığı kaplayıp, ihata eden umumi ve pek şiddetli yağmur ve fırtına.

tuğyân (Ar. is.) : Taşma, taşkınlık; azgınlık, coşkunkluk.

tuhfe (Ar. is. c. : tuhaf) : **1.** Hediye, armağan. **2.** Yeni çıkma, hoş gider, güzel şey.

türbe (Ar. is.) : 1. Mezâr [genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan]. 2. Mezar üzerine çatılmış yapı.

-U-

ufk (Ar. is.) : 1. Kıyı, kenar. 2. Rüzgârın estiği cihetler. 3. Ufuk, gökle yerin birleşmiş gibi görüldüğü yer, görüşümüzün nihâyetindeki yerler. 4. **mec.** Görüş ve düşünüş derecesi.

umk (Ar. is.) : Derinlik.

umum (Ar. is. ‘amm’dan) : 1. Genel olma. 2. Hep, bütün, cümle, herkes.

umûmî, umûmiyye (Ar. sf.) : Umuma, herkese ait, herkesle ilgili.

-Ü-

ümmîd (Far. is.) : Umut, umma.

ümmid-mürde (Far. b. sf) : Ümitleri ölmüş.

-V-

vahâmet (Ar. is.) : 1. Hazım güçlüğü, zor hazmedilen şeyin hâli. 2. Güçlük, ağırlık. 3. Tehlikeli vaziyet, korkulacak hâl.

vâhiyât (Ar. sf. vâhiye’nin c.) : Boş, manasız, faydasız, ehemmiyetsiz şey.

vâhiyât-perest (Ar. sf.) : Hayâl arayan.

vahşî (Osm. T. sf.) : 1. Yabani, insandan kaçan. 2. Ürkek, korkak. 3. Merhametsiz, duygusuz.

vak’a (Ar. is.) : 1. Olup geçen şey, hadise, olay. 2. Savaş.

vakar (“ka” uzun okunur. Ar. is.) : Ağır başlılık, temkinlilik.

vakf (Ar. is. c. : evkaf) : 1. Durdurma, alıkoyma. 2. Duruş, durma, kımıldamama. 3. Ayırma, bağlama. 4. Bir mal veya mülk satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlama, bırakma. 5. **gr.** Arapça bir kelimenin sonunu harekesiz olarak okuma.

vâkıf (Ar. sf. vakf ve vukuf’dan) : 1. Duran, ayakta duran. 2. Arafat’ta vakfeye duran. 3. Bir şeyi elde eden; bir işten haberli olan. 4. Bir şey vakfeden.

vâkı’, vâkı’a (Ar. sf. vuku’dan) : 1. Vuku bulan, olan, düşen; olagelen, rastlayan. 2. Geçen, geçmiş olan.

vakûr (Ar. sf. vakar’dan) : Ağırbaşlı, temkinli [kimse].

vâlîde (Ar. sf. ve is.) : Doğuran; ana.

vâsıl (Ar. sf. vüsûl’dan) : 1. Erişen, ulaşan, kavuşan. 2. (c. : vâsılîn) : **tas.** Hakk’a eren.

vâsita (Ar. is.c. : vesâit) : **1.** İki şeyi birbirine bitıştiren üçüncü şey. **2.** Aracı, arada bulunan, araya giren, meyancı. **3.** Alet, araç. **4.** Soy, soy kuşağının her biri.

vaz' (Ar. is. c. : evzâ) : Koyma, konulma.

vaz'ıyyet (Osm. T. is. vaz'dan) : Durum, duruş.

vâzih, vâzıha (Ar. sf.) : Açık, meydanda, belli, kapalı olmayan.

vazîfe (Ar. is. c. : vazâif) : **1.** Ödev, görev, bir kimsenin yapmak zorunda bulunduğu iş. **2.** Yapılması birine havale edilen iş. **3.** Önem verilen iş. **4.** Birine her gün veya muayyen günlerde verilmesi kararlaştırılan iş ücreti.

vech (Ar. is. c. : vüçûh) : **1.** Yüz, surat, çehre. **2.** Üst, satır, düz, yüz.

vedâ' (Ar. is.) : Ayrılma, ayrılış, Allah'a ısmarladık, Allah'a emanet olun.

vefât (Ar. is.) : Ölüm, ölme (yalnız insan hakkında).

vehm (Ar. is. c. : evham) : **1.** Kuruntu, yersiz korku. **2.** Şüphe, tereddüt.

vehm-âver (Ar. Far. b. sf.) : Korku veren.

vekâlet (Ar. is.) : **1.** Vekillik, başkasının işini görmeye memur olma. **2.** Başkasını kendi yerine geçirme. **3.** Birinin yerini tutma. **4.** Nezaret, bakanlık. **5.** Vekilin vazife gördüğü bina.

velev (Ar. e.) : Olsa da, bile, hattâ; ister, isterse.

vesîle (Ar. is. c. : vesâil) : **1.** Yol, vâsita. **2.** Bahane, sebep. **3.** Fırsat, elverişte vaziyet.

vesîle-hâh (Far. sf.) : Vesile isteyen.

vesîle-yâb (Far. sf.) : Sebep bulan.

vezn (Ar. is. c. : evzân) : **1.** Tartma, tartılma; tartı. **2.** Ağırlık. **3. ed.** Nazmın belli kalıplarından her biri, nazmın ahenginin ölçüsü.

vuku' ("ku" uzun okunur. Ar. is.) : **1.** Düşme. **2.** Rastlama, isabet etme. **3.** Olma, oluş. **4.** Bir hadisenin çıkış şekli, cereyanı.

vuku'ât (Ar. is. vak'a'nın c.) : **1.** Olanlar, olan bitenler. **2.** Polisi ilgilendiren hadiseler.

vukûf ("ku" uzun okunur. Ar. is. vakf'dan) : **1.** Durma, duruş. **2.** Bir hâlde olduğu gibi kalma, ilerleyip veya gerilememe. **3.** Anlama, bilme, öğrenme, haberli olma, bilgi.

vuzuh (Ar. is.) **1.** Açık ve belli olma, anlaşılır olma. **2.** Açıklık, aydınlık. **3. ed.** İfadede açıklık.

vücûd (Ar. is.) : **1.** Bulunma, var olma, varlık. **2.** İnsan veya hayvan gövdesi. **3.** Ten.

vüs'at (Ar. is.) : **1.** Genişlik, bolluk. **2.** Para durumu. **3.** boş meydan, fırsat. **4. mat.** Genlik.

-Y-

yâre (T. is.) : Yara (kelime Türkçe olduğu hâlde bu kelimeyle terkipler yapılmıştır).

yâve (Far. is.) : **1.** Saçma, manasız saçma sapan söz. **2.** Sahipsiz hayvan.

ye's (Ar. is. c. yûûs) : Ümitsizlik, elem, keder.

ye's-âmîz (Ar. Far. b. sf.) : Kederle karışık.

yed (Ar. is. c. : eyâdî, eydî, yüdî) : **1.** El. **2.** Kuvvet, kudret, güç. **3.** Yardım. **4.** Vasıta. **5.** Mülk.

yegâne (Far. sf.) : Biricik, tek.

yek (Far. sf.) : **1.** Bir, tek. **2. i.** Birlik, bir oluş.

yek-diğer (Far. b. sf.) : Birbirini, bir taraf öbür tarafı.

yek-nesak (Far. b. sf.) : Tek düzen, biteviye, değişmez.

-Z-

za'f (Ar. is.) : **1.** Zayıflık, kuvvetsizlik, arıklık. **2.** Meyil, gönül akışı, bir şeye karşı duyulan aşırı istek.

za'îf (Ar. sf. za'f'dan. c. : zuafâ) : **1.** Zayıf, güçsüz, kuvvetsiz, takatsiz, kansız, arık. **2.** Gevşek. **3.** tembel.

zâ'il, zâ'ile (Ar. sf. zevl ve zeval'den) : **1.** Sona eren, devamlı olmayan. **2.** Geçen, geçmiş olan.

zabt (Ar. is.) : **1.** Sıkı tutma. **2.** İdaresi altına alma, kendine mal etme. **3.** Silah kuvveti ile bir yeri alma. **4.** Anlama, kavrama. **5.** Kaydetme, özetini yazma.

zâde (Far. is. c. : zâdegân) : **1.** Evlat, oğul. **2.** İnsaniyetli, değer adam. **3. sf.** “Doğmuş, meydana gelmiş” manalarıyla birleşik kelimeler yapar.

zalâm (Ar. sf.) : **1.** Karanlık. **2.** Haksızlık.

zaman (Ar. is. c. : ezmine) : **1.** Zaman, vakit, çağ, devir. **2.** Mehil, süre. **3.** Mevsim.

zann (Ar. is. c. zunûn) : **1.** Sanma, sanı, sezme. **2.** Şüphe, işkil.

zarâfet (Ar. is.) : **1.** Zarıflık, nazırlık, incelik. **2.** Davranış, söyleyiş, giyim ve kuşam inceliği.

zât (Ar. is.) : **1.** Kendi, asıl, öz, cevher.

zâyi' (Ar. sf. ziyâ'dan) : Elden çıkan, kaybolan, yitik; zarar, ziyân.

zebûn-âne (Far. zf.) : Zayıflık, güçsüzlük, acizlikle.

zefile (Ar. sf. zelîl'in müen. c. : ezillâ, ezile, zilâl, zulân) : Hor, hakir, alçak, aşağı tutulan, aşağılanan.

zemîn (Far. is.) : Yer, yeryüzü.

zemzeme (Ar. is.) : Ezgili, nağmeli ses, nağme.

zerd (Far. sf.) : **1.** Sarı. **2.** Solgun, soluk.

zerrât (Ar. is. zerre'nin c.) : Zerreler, pek ufak parçalar, moleküller.

zevâl (Ar. is.) **1.** Yerinden ayrılıp gitme. **2.** Zail olma; sona erme. **3.** Güneşin başucunda bulunma zamanı, öğle vakti. **4.** Bozulma, yenilme. **5.** Kabahat, suç.

zevc (Ar. is. c. : ezvâc) : **1.** Çift, tek karşılığı. **2.** Bir çiftten her biri. **3.** Karı ve kocanın her biri. **4.** Koca.

zevce (Ar. is. c. : ezvâc, zevcât) : Nikahlı kadın, eş.

zill (Ar. is. c. : ezlâl, zılâl, zulûl) : Gölge, **mec.** Koruma, sahip çıkma.

zî-mâ'il (Ar. sf.) : İstek sahibi, istekli, hevesli.

zîr (Far. is.) : **1.** Alt, aşağı. **2. fiz.** Perde.

zîr-i pâý (Far. b. sf.) : Ayak altı.

ziyâ (Ar. is.) : Işık, aydınlık.

ziyâde (Ar. is. c. : ziyâdât) : **1.** Artma, çoğalma. **2. sf.** Artan, fazla kalan. **3. sf.** Çok bol. **4. sf.** Aşırı, fazla.

ziyâfet (Ar. is.) **1.** Misafir kabul etme. **2.** Misafire yedirip içirme, şölen.

ziyâret (Ar. is.) : Görmeye gitme, görüşmeye gitme, gidilme.

zuhûr (Ar. is.) : Görünme, meydana çıkma, baş gösterme, türeme.

zulmet (Ar. is. c. : zulûmât, zulemât, zulmât) : Karanlık.

zühürt (T. is.) : [kelimenin aslı “zöğürt”tür].Yoksul.

4. SONUÇ

Halit Ziya, Türk edebiyatının Avrupai bir anlayışı benimsemesi ve uygulaması noktasında eserler vermiş bir yazardır. Bu anlayışın dönüm noktası olan Servet-i Fünun döneminin öncesi ve sonrasıyla toplumun sosyo-kültürel değişim ve gelişimini Halit Ziya'nın eserlerinde görmek mümkündür.

Bu çalışmaya başlarken tartışmalı bir konu olan birleşik cümle konusu ele alınmak istenmiştir. Bu amaçla Halit Ziya'nın birleşik cümle açısından zengin olan *Mâî ve Siyah* adlı romanı incelenmiştir. Yazar uzun cümleleriyle meşhurdur. Bu cümlelerin Türk roman diline ve Türkçenin gelişimine katkısı olduğu da söylenebilir. Ancak bazen cümleler suni olarak uzamaktadır. *Mâî ve Siyah*'ta yazarın cümle yapılarında etkili olan Fransız cümle yapısıyla birlikte Arapça ve Farsça zincirleme tamlamalarla kurulan uzun cümleler de bulunmaktadır. Yazar edebiyatın bir seviye meselesi olduğuna inandığından, ağır dil ve sanatlı üslubu olan yapıtlarını anlamak için okurlarının çaba göstermelerini istemektedir.

Romandaki birleşik cümle yapılarının türlerine göre dağılımına bakıldığında, yazarın en çok birleşik zarfîil cümlelerini kullandığı görülmüştür. 227 tane zarfîil cümlesi örneği bulunmaktadır. Bunların arasında 35 örnekle en çok hâl cümlesi örneği görülmektedir. 137 örnekle bağlam cümleleri en çok kullanılan ikinci cümle türüdür. Bağlam cümleleri arasında ulama cümleleri çoğunluktadır. 56 tane ulama cümlesi mevcuttur. Yazarın uzun cümle yapılarında bağlam cümlelerinin de etkisi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte eserde iç içe birleşik cümlelere de çok rastlanmaktadır. 82 tane birleşik cümle örneği yer almaktadır. 70 sıfatîil ve 36 adîil cümlesi olmak üzere sıfatîil ve adîil cümleleri de çok sayıdadır. Yine eserde 33 tane “ki” ilinti zamiri cümlesi vardır. Yazarın Farsça dil bilgisi kurallarının etkisiyle bu tür cümlelere yer verdiğini söyleyebiliriz. 29 tane de –sa morfeimli birleşik cümle bulunmaktadır. Eserde en az görülen birleşik cümle yapıları ise bağlam sebep, sonuç, yer verme, amaç ve şart cümleleridir. 4 sebep, 3 sonuç, 1 yer verme, 1 amaç ve 2 şart cümlesi örneği bulunmaktadır. 30 örnekle ara sözlü ve ara cümleli yapılar da görülmektedir.

Vardığımız sonuçlardan biri de Halit Ziya Uşaklıgil'in vermiş olduğu eserlerle kendi dönemini ve sonraki nesilleri büyük ölçüde etkilemiş olmasıdır. O, Türk nesir geleneğinin batıya açılmasını sağlayan, Türk edebiyatının ve gelecek nesillerin kendisine her zaman sevgi ve saygı duyacağı büyük bir yazardır.

KAYNAKÇA

- Akalın, L. S. (1953). *Halit Ziya Uşaklıgil: Hayatı, Sanatı, Eserleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860–1923*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Atabay, N.; Özel, S.; Çam, A. (1981). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (Destanlar Deverinden Günümüze Kadar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. (8.baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Can, H. (2002). *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler)*. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (19.baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, H. (2003). *Türk Dilbilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*. (8.basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emil, B.; Enginün, İ.; Kaplan, M. (1974). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay.
- Ercilasun, B. (1997). *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I* (1. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1980). *Türk Dil Bilgisi*. (5.baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Finn, R. P. (2003). *Türk Romanı (İlk Dönem, 1872–1900)*. (Çev: T. Uyar). (2.baskı). İstanbul: Agorakitaplığı.
- Gönensay, H. T. (1949). *Tanzimattan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gülay, M.; Sirac, A. (1999). *Halit Ziya Uşaklıgil: Eserlerinden Seçmeler / Yaşadığı Dönem, Kişiliği ve Yaşamı*. İstanbul: Akpınar Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2004). *Halit Ziya Uşaklıgil*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- İleri, S. (2001). *Türk Romanından Altın Sayfalar*. (2.baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Karahan, L. (1999). *Türkçede Söz Dizimi*. (6.baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (1997). *İslam Ansiklopedisi*. 5 (1). İstanbul: MEB Yayınları.
- Kaplan, M. (2005). *Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser)*. (8.baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*. (8.baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kavcar, C. (1985). *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*. (1. baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kerman, Z. (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Köprülü, F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. (3.baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kudret, C. (2009). *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kutlu, Ş. (1981). *Servet-i Fünun Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kükey, M. (1975). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Kardeş Matba'ası.
- Levend, A. S. (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*. I. Cilt (3.baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. (2.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önertoy, O. (1965). *Halit Ziya Uşaklıgil (Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Önertoy, O. (1980). *Edebiyatımızda Eleştiri/ Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemleri*. Ankara: Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Özön, M. N. (1941). *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Maarif Matba'ası.
- Sami, Ş. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (1969). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: MEB yayınları.
- Tarım, R. (2001). *Mehmed Rauf'un Anıları*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Tuncer, H. (1992). *Arayışlar Devri Türk Edebiyatı II (Servet-i Fünun Edebiyatı)*. (1.baskı). İzmir: Akademi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. (9. baskı). Ankara.

- Türk Dil Kurumu. (2000). *İmla Kılavuzu*. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yeni.baskı). Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Yazım Kılavuzu: İlköğretim Okulları İçin*. (3. baskı). Ankara.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977). *Devirler-İsimler-Eserler-Terimler*. 7. Cilt. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (1914). *Mâî ve Siyah*. (3.baskı). İstanbul: Hayriye Matba'ası.
- Uşaklıgil, H. Z. (2002). *Mâî ve Siyah*. (Yeniden düzenlenmiş 2.basım). hzl.: Enfel Doğan. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk Yıl* (Yeniden düzenlenmiş 1.baskı.). Hzl. Şemsettin Kutlu. İstanbul: Özgür Yay.
- Ünaydın, R. E. (1972). *Diyorlar ki*. (1. baskı). hzl. Şemsettin Kutlu. İstanbul: MEB Yay.